

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Intézet
Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti
Kutatócsoport

MOSZT Könyvek 19.

LDSZ Vagyonvédelmi Kft.

Nyomdai munkálatok: Kontraszt Plusz Kft.

ISSN: 1788-4810
ISBN: 978-963-429-680-5

MOSZT Könyvek 19.

Vámos Eszter – Bebesi György

Az orosz cári hadsereg
intervenciós csapatainak szerepe
az 1848–1849-es szabadságharc
leverésében

PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport
Pécs, 2021

Szerkesztőbizottság

Elnök:
Sashalmi Endre

Tagok:
Bárdonicsek Dominika, Bebesi György, Bene Krisztián,
Hornyák Árpád, Katona Csaba, Kolontári Attila,
Igor Krjucskov, Norbert Spannenberger, Végh Ferenc.

Tanácsadó testület

Elnök:
Majoros István

Tagok:
Bodnár Erzsébet, Gennagyij Borgyugov, Szergej Filippov,
Halász Iván, Olga Khavanova, Székely Gábor, Alekszandr Sztikalin,
Varga Beáta.

Szerkesztőség
Sorozatszerkesztő:
Bebesi György

Olvasószerkesztő:
Bene Krisztián

Társszerkesztő és a kötetet lektorálta:
Kolontári Attila

Technikai szerkesztő:
Csurgai Zoltán

Nyelvi korrektorok:
Schnellbach Éva, Schnellbach László

Az elő- és hátlapot tervezte:
Huszár Mihály és Matuczka Ferenc

Borítókép:
Bachmann - Hohmann B.: Világosi fegyverletétel, 1849. augusztus 13. Szí-
nezett litográfia, 34 x 44,7 cm, lt. sz.: T.4773.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

A kötet Szabó Lászlónak, kutatócsoportunk állandó szponzorának kezdeményezésére és teljes körű finanszírozásában született, a műhely ezúton fejezi ki hálás köszönetét számára az eddigi anyagi és erkölcsi támogatásért.

Tartalomjegyzék

<i>Kolontári Attila: Szerkesztői előszó.....</i>	9
<i>Vámos Eszter: 1849 orosz szemmel. Múló dicsőség, a katasztrófa előszele.....</i>	21
<i>Bebesi György: Ivan Fjodorovics Paszkievics (1782–1856)...</i>	117
<i>Bebesi György: Bevezető a forrásközléshez.....</i>	169
<i>Fatyjejev, Andrej: Egy orosz katona elbeszélése az 1849. évi magyarországi hadjáratról.....</i>	179
<i>Vámos Eszter rövid szakmai életrajza.....</i>	203
<i>Bebesi György rövid szakmai életrajza.....</i>	204
A MOSZT Kutatócsoport eddig megjelent kiadványai:	
<i>MOSZT Könyvek.....</i>	205
<i>MOSZT Füzetek.....</i>	209

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Jelen kötet, amit az olvasó kezében tart, kutatócsoportunk fő szponzorának és támogatójának, Szabó Lászlónak, az LDSZ Kft kereskedelmi igazgatójának és társtulajdonosának kérésére és biztatására született, aki néhány éve egy beszélgetésben jelezte, szívesen olvasna tőlünk olyan munkát, amely az 1849-es cári intervencióval foglalkozik, elsősorban abból a szempontból, hogy miként látták az eseményeket maguk az oroszok, miként éreztek a magyarok iránt. Laci évek óta lelkesen támogatja a MOSZT kiadói tevékenységét, nélküle kiadványaink palettája sokkal szegényesebb lenne, így kérésének teljesítését erkölcsi kötelességünknek éreztük.

A vizsgált problémakör a 19. század második fele óta a magyar történettudomány egyik kiemelt vizsgálódási területei közé tartozik. A diplomáciatörténeti, hadtörténeti, mentalitástörténeti kutatások immár több mint másfél évszázados múltra tekinthetnek vissza. Persze a kutatási feltételek, lehetőségek és prioritások koronként erőteljesen változtak. Voltak időszakok, mikor a politikai-ideológiai szempontok érvényesítésére irányuló szándékok már-már az abszurditás szintjén mozogtak.¹ De még a szovjet éra osztályharcos retorikáján túlmenően is bőven akadtak tisztázandó kérdések, pl. Görgey „áruló-mivoltáról”, a Függetlenségi Nyilatkozat és az orosz intervenció összefüggéseiről stb. Mára a hazai történettudomány, nem kis részben Hermann Róbert kutatásainak

¹ Ennek – mai szemmel nézve – legtragikomikusabb példája az Illés Béla által kitalált Alekszej Guszev százados alakja köré font mítoszok köre. A történet szerint a sosem létezett századosot és tisztársait a magyar szabadságharc melletti kiállásukért végezték ki Minszkben. A mítoszteremtés olyan jól sikerült, hogy a korabeli magyar politikai élet képviselői komolyan fontolóra vették „Guszev kapitány” sírjának megkoszorúzását a forradalom és szabadságharc centenáriuma alkalmából, emléktáblát kapott Budapesten, utcát neveztek el róla és neve bekerült az általános iskolás történelemtankönyvekbe is. Erről részletesen lásd: VÖRÖS 2006, 214–225.

köszönhetően, meglehetősen részletességgel feltárta az intervenció hadtörténetét, az egyes ütközetek helyét és szerepét a hadjárat kimenetelében. Rosonczy Ildikó pedig az orosz levéltárakban végez kiemelkedően fontos alap kutatásokat és dokumentumfeltárást a témában; hadparancsok, jelentések, naplók és memoárok egész sorát tette hozzáférhetővé a magyar olvasóközönség számára. Jelen kötetünk összeállítása során nagymértékben támaszkodtunk az ő kutatási eredményeikre.

A MOSZT mostani kiadványa négy, jellegében és műfajában eltérő, egymást mégis jól kiegészítő írást tartalmaz. Az első szerzője kutatócsoportunk fiatal tagja (2015-ig titkára), Vámos Eszter, aki a témát a rendelkezésre álló magyar szakirodalom alapján dolgozta fel és az orosz haderő magyarországi tevékenységét vizsgálja, beágyazva az intervenciót a nagyhatalmi politika összefüggésrendszerébe. Tanulmányából világossá válik, hogy a néhány hétig tartó hadjárat nem volt egy „jöttünk, láttunk, győztünk”-szerű diadalmenet. Már írásának értelmező alcíme – *„Múló dicsőség, a katasztrófa előszele”* – is utal arra, hogy az orosz hadsereg bizony sok tekintetben nem állt a helyzet magaslatán. A katonák kiképzettsége, a logisztika, az élelmezés és egészségügyi ellátás megszervezése terén meglévő hiányosságok, a nem kellően átgondolt irányítás, az egymásnak sokszor ellentmondó parancsok ekkor a nyomasztó számbeli fölény miatt még nem jártak súlyosabb következményekkel. Végzetesnek bizonyultak azonban akkor, mihelyt Oroszország a krími háborúban (saját területen!) Európa vezető hatalmaival keveredett összetűzésbe.

Ezt követően a kutatócsoport vezetőjének, Bebesi Györgynek a tollából olvashatunk egy részletes Paszkievics életrajzot. Bár mi, magyarok mindenekelőtt a szabadságharc leverőjeként tartjuk számon, de Ivan Fjodorovics Paszkievics-Erivanzkij a 19. századi orosz történelem legismertebb hadvezérei közé tartozott. Hosszú pályafutása alatt négy

uralkodót szolgált, aktív katonai évei alatt a birodalom valamennyi fontosabb háborújában részt vett. Fokozatosan, ámde határozottan haladt előre a ranglétrán, I. Miklós legközelebbi bizalmasai közé tartozott. Mi magyarok pedig legfeljebb elgondolkodhatunk azon, hogy ezt a valóban kiváló képességű hadvezért a nála lényegesen fiatalabb Görgey az orosz egységeknél gyengébb, fáradtabb, leharcoltabb magyar alakulatokkal, ügyes manőverezéssel többször hozta nehéz helyzetbe. Ez történt a váci ütközet során, vagy azzal, hogy az orosz főerők megkerülésével, jóval hosszabb utat megtéve úgy sikerült megfogyatkozott hadseregét a kijelölt gyülekezési körzetbe vezetnie, hogy végig többnapos előnye volt az oroszokkal szemben. A fentiek miatt nem jár messze Hermann Róbert az igazságtól, amikor Görgey teljesítménye kapcsán arról elmélkedik: *„ha nem a magyar hadseregben szolgált volna, akkor ma nemzetközileg is a legnagyobb hadvezérek között lenne számon tartva”*.²

Paszkievics 1849 nyarán közel 200 ezer fős haderővel érkezett Magyarországra. Ez az Orosz Birodalom akkori szárazföldi haderejének egyötödét tette ki. Ennek az erőnek a nagyságát akkor érezhetjük igazán, ha hozzátesszük, hogy soha a történelem során korábban (a francia forradalmi és napóleoni háborúkat is beleértve) ekkora orosz haderőt nem vezényeltek külföldre. A magyar szabadságharc sorsát ez a túlérő döntötte el.

Az 1849-es magyarországi orosz intervenciót a fent vázolt az összefüggésrendszerben azért is érdemes vizsgálni, mert az nem „légüres térben” zajlott, hanem része volt a 19. századi orosz hadtörténelemnek is. Mint Rosonczy Ildikó egy tanulmányában megállapítja, a Magyarországra vezényelt orosz haderő tábornoki- és tisztikarából az idősebbek még a napóleoni háborúban Pjotr Bagratyion, Mihail Barclay de

² HERMANN 2016.

Tolly és Mihail Kutuzov parancsnoksága alatt kezdték karrierjüket (Ivan Paszkievics és Fjodor Rüdiger ekkor szerezték meg a tábornoki hierarchia első lépcsőfokát jelentő vezérőrnagyi rendfokozatukat), a krími háború már igazából életpályájuk lezárását jelentette. A közép- és fiatalabb generáció számára pedig a magyarországi hadjárat fontos állomást jelentett a katonai ranglétrán történő emelkedés terén. Többségük ekkor ezredesi, alezredesi rangban szolgált a cári haderő soraiban, mint pl. Alekszandr Baumgarten vagy Konsztantyin Szemjakin.³ Szemjakint éppen a peredi ütközetben nyújtott teljesítményéért léptették elő vezérőrnaggyá, később a krími háborúban előbb sebesülést szenvedett a balaklavai csatában, majd csaknem tíz hónapon keresztül az ostromlott Szevasztopol helyőrségének vezérkari főnöke volt.⁴ Nyikolaj Iszakov százados a debreceni csatát követően kapta meg az alezredesi rendfokozatot, a VI. hadtest törzsének főnökeként harcolt a krími háborúban, 1863-tól pedig az Orosz Birodalom katonai oktatási intézményeinek főparancsnoka lett.⁵ Sokan e tisztek közül később megírták a magyarországi hadjáratral kapcsolatos tapasztalataikat, melyek fontos forrásként szolgálnak az 1849-es történések teljesebb megértéséhez.

Ugyancsak érdemes egy pillantást vetni Oroszország „Európa csendőre” szerepére. A problémakörnek kiváló elemzését nyújtja Alekszandr Sztikalin orosz történész egyik legfrissebb tanulmányában. Áttekintéséből világosan látható, hogy I. Miklós Oroszországra 1849 első hónapjaiban leginkább a „vonakodó csendőr” jelzős szerkezet illik. Az orosz uralkodó tisztában volt vele, hogy a Habsburg Birodalom ügyeibe beavatkozni nem ugyanaz, mint orosz csapatokat vezényelni a dunai fejedelemségekbe, ezért az akciót az európai

³ ROSONCZY 2012, 191.

⁴ ROSONCZY 2014, 18–20.

⁵ Iszakov, N. V. életrajzi adatait lásd: <http://cadethistory.ru/isakov-nikolay-vasilevich> (a letöltés időpontja: 2021. április 3.)

hatalmak fővárosaiban diplomáciailag alaposan előkészítette, másrészt megvárta az osztrák kormányzat hivatalos és határozott kérését. 1848–1849 fordulóján Alekszandr Csernisov hadügyminiszter még arról értesítette Alekszandr Lüders tábornokot, a dunai fejedelemségekben tartózkodó orosz csapatok parancsnokát, hogy *„az uralkodó jelenleg is, akárcsak korábban, nem tartja helyénvalónak a beavatkozást részünkről Ausztria belső ügyeibe, annál is inkább, mivel ezek láthatóan kedvező fordulatot vettek, és ilyen körülmények között csapatainknak a parancsoló szükség által ki nem kényszerített bevonulása elkerülhetetlenül összekuszálná az európai politikai viszonyokat, és a későbbiekben ürügyként szolgálhatna más kormányok számára, hogy hasonlóképpen beavatkozzanak a szomszédos országok belügyeibe”*.⁶ A beavatkozás melletti döntés végül a hivatalos osztrák kérés megérkezését követően született meg 1849 április–május folyamán egy olyan helyzetben, amikor az orosz katonai és politikai vezetés úgy ítélte meg, hogy a Habsburg Birodalom a felbomlás szélére sodródott, és komolyan számolt Bécs közeli elestével is.⁷ Az oroszok szemében olaj volt a tűzre a lengyelek részvétele is a magyar szabadságharcban, ennek mértékét és jelentőségét azonban erősen eltúlozták, ami szintén közrejátszott döntésükben.

Az események utólagos ismeretének fényében a kutató mérlegre teheti azt is, hogy mit nyert, illetve mit veszített Oroszország a beavatkozással. Területhez, befolyáshoz, piacához, gazdasági erőforráshoz, melyekért általában háborúzni szoktak, nem jutott. Hadserege teljesítette a rá kirótt felada-

⁶ СТЫКАЛИН 2020, 218.

⁷ Ezek az aggodalmak érezhetőek Paszkievicsnek I. Miklóshoz intézett leveleiből. *„Az osztrák birodalom közel kerül az összeomláshoz, ha Bécszet beveszik, ahogy felséged a kancelláriához intézett iratokból látni méltóztatik. Felséged meg akarja menteni őket. És ezért úgy határoztam, hogy egy gyalogoshadosztályt a hozzá tartozó tüzérséggel együtt vasúton közvetlenül elindítok Bécshez és onnan Welden hadseregéhez.”* Paszkievics leveleit magyarul közli ROSONCZY 2014, 131–137.

tot, majd rövid úton elhagyta a Habsburg Birodalom területét. Az intervenció megmentette ugyan a kontinentális hatalmi egyensúly nélkülözhetetlen elemének tartott Ausztriát, látszólag még életben tartotta a Szent Szövetség rendszerét, azonban hamarosan kiderült, hogy mindez rossz befektetésnek bizonyult.

„Ausztriának juttatva Magyarországot, Oroszország bezárta maga előtt a Keletre vezető kaput. Ausztria akadályozni fogja a keleti kérdés sikeres megoldását. Magyarország pedig nem fogja elfelejteni 1849-et és igyekszik majd bosszút állni Oroszországon megaláztatásáért” – írta évtizedekkel később, 1885-ben A. L. Vernyikovszkij, aki fiatal hadnagyként vett részt a hadjáratban.⁸

Vernyikovszkij megjegyzéséből két dologra érdemes felhívni a figyelmet. Mindenekelőtt arra – és ebben ott van már nem csak a krími háborúban elkövetett „osztrák árulás”, de az 1878-as berlini kongresszus és Andrássy Gyula közös külügyminiszter külpolitikai vonalvezetésének tapasztalata is – hogy Oroszország végül is saját balkáni és keleti expanziós törekvéseinek egyik legfőbb akadályát teremtette meg a Habsburg Birodalom 1849-es megmentésével.

Az *„Ausztriának juttatva Magyarországot”* megjegyzésben pedig ott volt az a vélekedés, ami a szőlősi síkon történt fegyverletételt követő napokban megfigyelhető volt a magyar táborban, s amelyről az orosz tisztek visszaemlékezései is beszámolnak, nevezetesen az a várakozás, hogy I. Miklós a győztes jogán nagyobb szerepet vállal a Magyar Királyság sorsának rendezésében. Az ezzel kapcsolatos feltételezések széles skálán mozogtak, a felkelőknek adandó közkegyelem kiharcolásától egészen addig, hogy a cár a Romanov-dinasztia egyik tagját ülteti Magyarország trónjára. A világosi fegyverletételt előtti napokban a magyar politikai és katonai vezetés – miként a fuldokló az utolsó szalmaszálba is próbál bele-

⁸ Idézi: СТЫКАЛИН 2020, 220.

kapaszkodni – kész volt felajánlani a Szent Koronát a Romanovok részére, amennyiben elfogadják az áprilisi törvényeket és biztosítják az ország különállását a birodalmon belül.⁹ Az orosz fél azonban a magyarok értésére adta, hogy semmiféle politikai alkudozásba nem hajlandó bocsátkozni, csak feltétel nélküli megadásról lehet szó.

Az 1848–1849-es történetekben valamennyire tájékozott olvasóközönség számára ismerősen csengenek a szabadságharcot leverő orosz sereg tábornokainak nevei: Paszkievics, Lüders, Rüdiger. Azt azonban csak a téma szakavatott kutatói tudják, hogy a cári haderőben a hadjárat alatt végig ott volt az akkor 21 éves Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceg, I. Miklós másodszülött fia. Hivatalosan a főparancsnok, Paszkievics mellé osztották be vezérőrnagyi rendfokozatban, személyes biztonságáról pedig Nyikolaj Plautyin vezérőrnagy és egysége gondoskodott. Az uralkodó részletes utasításokkal bocsátotta fiát a hadjáratba. Mindenekelőtt szemlélődni, tapasztalatot szerezni, tanulnia kellett, valamint mindenben engedelmeskednie a szolgálati hierarchiában felette állóknak. A szövetségeseikkel és a lakossággal való érintkezésben tartózkodó udvariasságot kellett tanúsítania, kerülve a túlzott bizalmaskodást. El kellett zárkóznia a feléje, mint nagyherceg, a dinasztia tagja felé irányuló tiszteletadás minden formájától, úgy kellett viselkednie, hogy azzal kivívja parancsnoka, a varsói herceg elismerését, bajtársai tiszteletét és a katonák szeretetét.¹⁰ Az ifjú az 1849. július 15–17-i váci csatában esett át a tűzkeresztségen, a hadjárat során szerzett benyomásairól, tapasztalatairól pedig részletesen beszámolt atyjához intézett leveleiben. Konsztantyin Nyikolajevics Ma-

⁹ A korona felajánlásának egyes részleteiről lásd pl. a Múlt-kor tudósítását a 2016-os Görgey-konferenciáról. <https://mult-kor.hu/magyar-napoleon-hatra-tabornok-vegyesz-arulo---ki-volt-valojaban-gorgei-artur-20160504?pldx=7> (a letöltés időpontja: 2021. április 6.)

¹⁰ ВОРОНИН 2019, 570–572.

gyarországgal, a magyar történelemmel kapcsolatos ismereteit gróf Zichy Ferenctől, az osztrák kormány által Paszkeviccs mellé beosztott összekötőtől szerezte. Görgeyről például a Zichy által elmondottak alapján a következőket írta a cárnak: *„Ezt a Görgeyt nem kell egy kalap alá venni a többi forradalmárral. Ő sokkal nemesebb lelkű, mint a többiek, és lelkiében, valamint szellemi képességek terén is magasan felettük áll. Ő nem a forradalomért és a köztársaságért, hanem a Ferdinánd császár által adott alkotmányért [sic] harcol [...] Barátai és ellenségei egyaránt tisztelik, mindannyian elismerik nemeslelkűségét. Katonai képességeit nem lehet elvitatni. Rendkívül okos és tehetséges elme.”*¹¹ Szmélyes találkozásukra már a fegyverletételt követően, augusztus 15-én került sor Nagyváradon: *„Ma este láttam Görgeyt és kedvelem őt”* – ez a rövid bejegyzés olvasható a nagyherceg jegyzetfüzetében.

A fegyverletételt követően a magukat megadó magyarok utolsó illúziója éppen Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceg személyéhez kapcsolódott, a reményvesztettségben sokan benne látták Magyarország jövődó királyát. Itt megint csak érdemes az orosz forrásokhoz fordulni és belőlük hosszabban idézni. Andrej Fatyjejev a következőket írja erről: *„Mesélik, hogy még a fegyverletételkor a magyarok soraiban felhangzott Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceg neve és kiáltások hangoztak fel: «Éljen Konsztantyin király!» – és hogy ez a név volt az egyik oka, amiért szívesen letették a fegyvert”*.¹² *„Mindenhol panaszszót hallunk, amiért Uralkodónk nem engedte, hogy Szent István koronáját Konsztantyin Nyikolajevics nagyhercegnek ajánlják fel. «Hogy felvirágozna akkor a testvéri szövetségben a két nagy nép, mondják a magyarok, és hogy összeomlana végleg a Habsburgok trónja!»”* – jegyezte fel visszaemlékezéseiben Pjotr Alabin, aki szintén megjárta Magyarországot, bár mivel ezrede végig tartalékban volt, ütközetekben nem vett részt.¹³

¹¹ ВОРОНИН 2019, 595–596.

¹² ФАТЫЕЖЕВ 2011, 132.

¹³ АЛАБИН 1888, 129.

Ezek a várakozások azonban teljesen irreálisak voltak. I. Miklós azért küldte hadait Magyarországra, hogy „leszámolja-nak a lázadókkal”, nem pedig azért, hogy az európai status quo-t felborítva fiából magyar királyt csináljon.

A személyéhez kapcsolódó illúziókról szóló hírek minden bizonnyal Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceghez is eljutottak, ő azonban nem volt abban a helyzetben, hogy ezekre érdemben reagáljon. Nem léphetett ki az apja által neki szabott keretek közül. Néhány hetes magyarországi tartózkodása azonban meghatározó szerepet játszott életében, saját bevallása szerint személyiségére is hatással volt. *„Ez a hadjárat sok szempontból nagyon hasznos volt számomra. Minde-nekelőtt kigyógyított abból, hogy a jövőben vágyakozzam a háború után, miként általában a fiatal emberek teszik; meggyőződtem arról, hogy a háború a legnagyobb szerencsétlenség, ezért bűn kívánni a háborút.”* – írta közvetlenül hazaérkezése után Vaszilij Zsukovszkijnak, bátyja, a későbbi II. Sándor nevelőjének.¹⁴ De évekkel később adjutánsának, Alekszandr Kirejevnek politikai kérdésekben is kifejtette véleményét. Szerinte a magyarok 1848–49-ben ott követtek el hibát, hogy detronizálták a Habsburg-házat és kezét nyújtottak a lengyeleknek. Ha ez nem történt volna meg – vélte – akkor I. Miklós nem avatkozott volna be. Ha pedig a magyarok nem nyomták volna el 1848-ban a szlávokat, akkor utóbbiak nem álltak volna a Habsburgok „összeomló trónja” mellé. Logikai ellentmondásoktól sem mentes megállapításai nem elsősorban a tartalmi elemek miatt érdekesek, hanem jelzik, hogy a nagyherceget még évekkel később is foglalkoztatták az 1849-es esztendő magyarországi történései.¹⁵

A történelmi anekdoták hitelessége mindig erősen kérdéses. I. Miklós kapcsán mégis makacsul tartja magát a legenda, miszerint egy fogadás alkalmával odalépett Esterházy

¹⁴ ВОРОНИН 2019, 613.

¹⁵ ВОРОНИН 2019, 608.

Bálint grófhoz, a Habsburg monarchia szentpétervári követéhez és megkérdezte: „Tudja-e Ön, hogy ki volt Lengyelország két legostobább királya?” Majd maga adta meg a választ a meglepett követnek: „Sobieski és én. Mindketten megmentettük Ausztriát és mindkettőnknek meg kellett bálnia”.¹⁶ A történetet ugyanezzel a csattanóval Alekszandr Sztikalin más verzióban idézi. Eszerint I. Miklós ominózus szavai Sobieski János varsói emlékműve előtt hangzottak el: „Sobieski és én voltunk a legnagyobb szamarak a történelemben, mikor Ausztria segítségére siettünk, amely ezt később nem óhajtotta méltóképpen meghálálni”.¹⁷

Kötetünk befejező részében egy forráskiadványt olvashatnak az érdeklődők, a hozzá készített bevezető tanulmány, ami segít az olvasónak elhelyezni az írást a korszakban. A feljegyzés Andrej Fatyjejev tollából származik, aki huszárhadnagyként vett részt a magyarországi hadjáratban, és benyomásait egy évtized múltán több irodalmi elbeszélésben is megörökítette. Bízunk abban, hogy kiadványunk felkelti az olvasók érdeklődését és további elmélyedésre ösztönzi őket a téma magyar nyelven hozzáférhető szakirodalmában és a forráskiadványokban.

Kolontári Attila
Pécs, 2021. április 10.

¹⁶ BENCZE 2001, 128.

¹⁷ СТЫКАЛИН 2020, 222.

Bibliográfia

BENCZE 2001 = BENCZE László: Uralkodók, főrangúak, katonák. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Bp., 2001.

FATYEJEV 2011 = FATYEJEV, Andrej: Világostól – Krímig. Egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből. Noran Libro, Bp., 2011.

HERMANN 2016 = HERMANN Róbert: Száz éve hunyt el Görgei Artúr. Interjú. <https://ujkor.hu/content/szaz-eve-hunyt-el-gorgei-artur-interju-hermann-roborttel> (a letöltés időpontja: 2021. március 31.)

ROSONCZY 2012 = ROSONCZY Ildikó: Egy orosz ezredes, A. K. Baumgarten 1849-es naplója. Hadtörténelmi Közlemények, 2012/1. sz. 191–237.

ROSONCZY 2014 = ROSONCZY Ildikó (bev. tanulmány, szerkesztés, jegyzetek, fordítás): Hadaink vonulnak. K. R. Szemjakin orosz ezredes magyarországi levelei 1849-ből. Argumentum, Bp., 2014.

VÖRÖS 2006 = VÖRÖS Boldizsár: Illés Béla „Guszev-ügye” – avagy hogyan lett az írói kitalációból történelmi tény 1945 és 1951 között. Múltunk, 2006/3. sz. 214–225.

АЛАБИН 1888 = АЛАБИН, П.В.: Четыре войны (Походные записки. 1849, 1853, 1855 – 1856, 1877 – 1878). часть I. Москва, 1888.

ВОРОНИН 2019 = ВОРОНИН, В.Е.: «Путешествие есть лучшее средство для окончательного образования юношества». Молодые годы великого кн. Константина Николаевича. Проиметей, Москва, 2019.

СТЫКАЛИН 2020 = СТЫКАЛИН, А.С.: Капитуляция венгерской революционной армии в августе 1849 г. в отражении русской военной мемуаристики. // Вестник. Современный русский язык: функционирование и проблемы преподавания. № 34. (отв. ред. Уразбекова, А.А.) Российский центр науки и культуры в г. Будапеште, Будапешт, 2020.

**1849 OROSZ SZEMMEL
MÚLÓ DICSŐSÉG, A KATASZTRÓFA ELŐSZELE¹**

Bevezetés

BA szakdolgozatom témája az orosz külpolitika volt a 19. század első felében, amelyben elsősorban a krími háborút és az ahhoz vezető utat mutattam be diplomáciai kontextusba ágyazva. Annak ellenére, hogy a fő téma a keleti kérdés volt, mégis egy fejezet erejéig kitekintettem az 1848–49-es európai eseményekre, hiszen a háborúhoz vezető út egy fontos állomásának tartottam. A század első felében az Orosz Birodalom ügyesen vette az akadályokat a nemzetközi politikában, azonban az 1840-es évektől egyre jobban veszíteni látszott a lendületéből. Utolsó „dicsőséges” szerepét az 1849-es magyarországi hadjáratban játszotta, viszont alig néhány évvel később katasztrófális vereséget szenvedett a krími háborúban, ami arra kényszerítette az új uralkodót, II. Sándor cárt, hogy átmenetileg visszavonuljon a külpolitikától és megreformálja birodalmát. Elkezdett foglalkoztatni a kérdés, hogy mégis hogyan bukhatott el Oroszország ennyire rövid időn belül, vitathatatlan katonai sikerei dacára.

A magyar történetírás alaposan feltárta már 1848–49 hadtörténeti eseményeit. A látszólagos gyors orosz-osztrák siker miatt azt gondolhatnánk, hogy a cári beavatkozás gördülékenyen zajlott. A hatalmas létszámú hadsereg néhány hét alatt eldöntötte ugyan a szabadságharc kimenetelét, ha azonban a működését közelebbről megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy az intervenció mégsem volt egyértelmű diadalmenet a

¹ A jelen írás a 2015-ben elkészített és megvédett MA szakdolgozatom átdolgozott, szerkesztett változata.

cári haderő számára. Az orosz hadvezetés képességei időnként hiányosak voltak, néhány parancsnok tétovának mutatkozott, a csapatok közötti kommunikáció a kor szintjéhez képest is lassúnak bizonyult. A logisztikával, valamint az ellátással az egész hadjárat idején problémák voltak, ezeket nem tudták elég hatékonyan megszervezni. Mindebből kifolyólag a hadművelet is a vártnál lényegesen tovább húzódtott, illetve a veszteségek is nagyobbak voltak, főleg az alapvetően megelőzhető kolerajárvány sújtotta a katonákat. Mivel a magyar honvédelem számára rendelkezésre álló erőforrások végesek és korlátozottak voltak, ezért ezek a hiányosságok a hadjárat végkimenetelére nem voltak hatással, viszont amint a krími háborúban az Orosz Birodalom a kontinens legfelszereltebb és legerősebb hadseregeivel volt kénytelen szembenézni, már végzetesnek bizonyultak. Összességében tehát elmondható, hogy az 1849-es cári intervenció már magában hordozta a krími háborúban elszenvedett kudarc csíráját. Az orosz tisztek és katonák személyes tapasztalatai és emlékei egy olyan oldalát mutatják meg a magyarországi hadjáratnak, ahol sokkal markánsabban jelennek meg azok a bizonytalanságok, amelyekkel az érintettek nap mint nap szembeestek.

Fontosnak érzem, az intervenciót az oroszok nézőpontjából megvizsgálni; nemcsak hadtörténeti vonatkozásban, hanem nemzetközi kontextusba ágyazva is, komplex képet alkotva ezzel, amiből érthetővé válik, hogy miért bukott olyan hatalmasat az Orosz Birodalom alig néhány évvel később. Munkámhoz az ismert szakirodalmi munkák mellett publikált orosz forrásokat, elsősorban tisztek naplóit, memóriáit használtam fel, továbbá levelezéseket, parancsokat, amelyek kiegészítik ismereteinket a kor cári haderejéről.

Tanulmányom első felében a diplomáciatörténet kapja a legnagyobb hangsúlyt. Felvázolom az 1830-as és 1840-es évek főbb folyamatait, amelyek meghatározóak voltak Oroszország számára, ezen belül is a keleti és az európai kérdéssel

foglalkozom. Ezt követően vázlatosan érintem az 1848-as év eseményeit, de csupán olyan mértékben, amelyet a teljes kép megismeréséhez a téma megkíván. A nyomaték itt is az orosz nézőpontra lesz.

Az intervencióról szóló rész nem véletlenül a dunai fejedelemségek megszállásának történetével kezdődik. Ha 1848–49 eseményeit a keleti kérdés körébe szeretnénk illeszteni, akkor szükség van ennek ismeretére is, hiszen kiderül belőle, hogy az Orosz Birodalom számára miért volt fontos ez a térség. Így válik érthetővé, hogy miért avatkoztak be később Erdélyben, majd végül Magyarországon is, amelyhez alapos diplomáciai előkészítésre volt szüksége I. Miklósnak. Azonban az intervenció története azt mutatja, hogy hiába került sor annak gondos megalapozására, a cári haderő tekintélye nagyobb volt, mint a tényleges ereje.

Az utolsó szakaszban az orosz hadsereg bizonytalanságait, működési zavarait próbálom ismertetni, elsősorban a tiszti naplók és visszaemlékezések felhasználásával. Ehhez elengedhetetlen a cári haderő bemutatása, hiszen így ismerhetjük meg a tisztek szolgálati- és életkörülményeit, valamint azt a közeget, amelyben tevékenykedtek. A forrásokban a legtöbbször felmerülő problémákat vizsgáltam, mint például a kommunikációs és ellátási hiányosságok, járványok és fosztogatások. Ehhez a témakörhöz illeszkedik, hogy az orosz katonák milyen kapcsolatban voltak az osztrák és magyar–lengyel katonasággal, illetve a lakossággal. A szövetségeseikkel, ellenfelükkel és a civilekkel kialakított kapcsolat rámutat a fentebb említett problémákra. Vagyis a cári haderő valójában felkészületlen volt lehetőségeihez képest és ez már előrevetítette a krími kudarcot.

Az előzmények

A nemzetközi légkör 1833 és 1848 között

Napjainkban is él az a történelmi toposz, hogy az 1833-as münchengräzti szerződésre hivatkozva avatkozhatott be a cári hadsereg 1849 során. Ez nem teljesen felel meg a valóságnak, hiszen a münchengräzti nyilatkozat az alábbiakat szögezte le: *„a két császári udvar [az orosz és osztrák – V. E.] kötelezi magát, hogy közös elhatározással ellenezni fognak minden oly kombinációt, mely Törökországban a szuverén hatalom függetlenségét illetné, akár ideiglenes kormányzat megalkotása, akár a dinasztia teljes megváltoztatása által”*² – tehát az Oszmán–Török Birodalom status quo-ját kívánták megőrizni. A belső zavarok esetén nyújtandó segítségről az ugyancsak 1833-ban, de az előbbinél egy hónappal később keletkezett berlini szerződésben esett szó: *„Ausztria, Porosz- és Oroszország udvarai elismerik, hogy minden független uralkodónak joga van úgy országának belső zavarai, mint külső veszedelme idején segítségül hívni oly más uralkodót, ki neki a segítség megadására legalkalmasabbnak látszik, és hogy ez utóbbinak joga van e segítséget a saját érdekei és körülményei szerint megadni vagy megtagadni.”*³ I. Ferenc József osztrák császár erre a dokumentumra hivatkozhatott, amikor I. Miklós orosz cártól kért segítséget a magyar forradalom és szabadságharc leverésére. Ámbár ezt nem azért kérte az orosz uralkodótól, mert a 16 évvel korábban megkötött berlini nyilatkozat erre kötelezte volna, hanem mert az éppen aktuális érdekei ezt diktálták.

A berlini dokumentum keletkezési körülményeinek megértéséhez szükséges visszanyúlni 1830-hoz, amikor Franciaország és Belgium mellett az orosz fennhatóság alatt lévő lengyel területeken is zavarok támadtak. A lengyel felkelés 1830 novemberében robbant ki, amelynek következmé-

² A münchengräzti szerződés, 1833. szeptember 18. In: URBÁN 1970, 195–196.

³ A berlini szerződés, 1833. október 18. In: URBÁN 1970, 197.

nyeként a lengyel nemesség mérsékelt körei magukhoz ragadták a hatalmat Varsóban. Céljuk az I. Sándor cár által kihirdetett 1818-as alkotmány betartatása volt. Azonban a lengyel nemesség sem volt egységes, a radikálisok Lengyelország teljes függetlenségét kívánták volna elérni. 1830 novemberében az általuk összehívott országgyűlés kimondta a Romanov-ház trónfosztását, illetve 1831 januárjában, kiáltványban deklarálták a lengyel területek függetlenségét.⁴ Az orosz hadsereg február elején átlépte határt, és ezzel megkezdődött a háború.⁵

A megmozdulást a lengyel parasztság nem támogatta, hiszen sem a mérsékelt, sem a radikális nemesség nem volt hajlandó komoly, a földkérdést érintő társadalmi reformokra. Külföldről pedig csupán rokonszenvet kaptak, de tényleges katonai segítséget nem. Poroszországnak és Ausztriának érdeke volt, hogy a felkelés ne terjedjen át a saját lengyel területeikre. Franciaország hagyományosan a lengyelek oldalán állt, de a saját helyzetének a stabilizálásával volt elfoglalva, illetve a francia kormányt Angliával együtt a belga kérdés köztötte le. A két hatalom előnyt igyekezett kovácsolni abból, hogy a lengyel felkelés elvonja a forradalomellenes Orosz Birodalom figyelmét Nyugat-Európától.⁶

Oroszország leverte a szabadságharcot és Lengyelország a cári monarchia elválaszthatatlan részévé vált.⁷ A lengyel kérdés hatására 1833 őszén Poroszország, Ausztria és Oroszország Berlinben szerződést kötöttek, amelyben megállapodtak egymással, hogy forradalom, lázadás esetén kérésre segítséget nyújtanak egymásnak. A berlini szerződés az Orosz Birodalom külpolitikájának egyik alappillérvé vált, egészen a krími háborúig.⁸ Az Ausztriával kötött münchengrázi

⁴ BEBESI 2011, 37–38.

⁵ SZOKOLAY 2006, 104–105.

⁶ JELAVICH 1964, 97–98.

⁷ BEBESI 2011, 39.

⁸ JELAVICH 1964, 101.

egyezménnyel együtt ezt a két dokumentumot a Szent Szövetség felújításaként is emlegetik. A korábbi tagok nemhogy nem csatlakoztak, de még el is távolodtak ettől a csoportosulástól. A britek ellenszövetséget is létrehoztak Franciaország, Spanyolország és Portugália részvételével 1834-ben.⁹ Ez a szövetség viszont nem volt mérhető a konzervatív erők szövetségéhez, hiszen Angliát és Franciaországot nem fűzték egymáshoz olyan közös érdekek és kötelékek, mint a Romanovokat és a Habsburgokat.¹⁰

1833 után úgy tűnt, hogy az öreg kontinensen nyugalom honol, nagyhatalmait a keleti kérdés tartotta lázban, mely új konfliktusok melegágyának bizonyult. Szinte még el sem hallgattak a fegyverek Lengyelországban, amikor 1832-ben Egyiptom fellázadt a Porta uralma ellen. Anglia csupán diplomáciai támogatásáról biztosította az Oszmán Birodalmat. A Habsburg Birodalom is érdekelt volt a török integritásban, de ütőképes flotta hiányában érdemi segítséget nem tudott adni, Franciaország pedig Egyiptom oldalán állt.¹¹ Oroszország tényleges segítséget nyújtott a szultánnak és 1833-ban Unkiar-Iszkeleszben megkötötte a Portával a számára igencsak kedvező védelmi szövetséget. Ez az okmány egyoldalú orosz befolyást jelentett az Oszmán-Török Birodalomban, amely előnytelen volt a britek számára. Az angol-orosz kapcsolatok ezután látványosan megromlottak, London arra törekedett, hogy felszámolja Pétervár védnökségét az Oszmán Birodalom felett és erre a következő egyiptomi-oszmán konfliktus adott alkalmat.¹²

1839-ben robbant ki a második egyiptomi válság, amelyben viszont az angolok voltak kedvezőbb helyzetben. A török

⁹ ORMOS – MAJOROS 2003, 67.

¹⁰ JELAVICH 1964, 101.

¹¹ DIÓSZEGI 1997, 82.

¹² NIEDERHAUSER – SZVÁK 2002, 216-217.

csapatok ismét vereséget szenvedtek a francia támogatást élvező egyiptomiaktól. Henry John Temple, azaz Lord Palmerston, brit külügyminiszter úgy vélte, hogy Anglia nem tétlenkedhet tovább, meg kell védenie az Oszmán Birodalmat. Segítségre számíthatott Ausztriától és a pozícióit féltő Oroszországtól is. A krízist lezáró 1841-es londoni egyezményt, amit Anglia, Franciaország, Oroszország, Törökország és Ausztria írt alá, brit sikerként lehetett elkönyvelni.¹³

Eddig az orosz külpolitika számára a keleti kérdés volt a legfontosabb, de innentől átmenetileg háttérbe szorult. 1844-ben I. Miklós londoni látogatása során viszont felvetette az oszmán-török uralom alatt álló területek felosztásának tervét, de elutasítással találkozott. Ekkor megértette, hogy az Oszmán Birodalom fenntartása az európai hatalmak érdeke.¹⁴ A keleti kérdéssel ezt követően közel egy évtizedig nem foglalkozott, az 1848-as forradalmak elvonták a figyelmét a Török Birodalomról.

Ebben az időszakban a nagyhatalmak nem konfrontálódtak nyíltan egymással, inkább az együttműködés volt megfigyelhető, de ez nem valamiféle barátságból fakadó jelenség volt, hanem az aktuális érdekek határozták meg. Anglia és Oroszország ugyan azonos oldalon álltak az egyiptomi-török konfliktus során, de céljaik eltérőek voltak. Egymással vetélkedtek az Oszmán-Török Birodalom és a Balkán feletti fennhatóságért, és ezt csupán egymás oldalán teheték meg, vagy különben egy orosz-angol háborút kockáztathattak volna, ami ekkor nem állt egyik állam érdekében sem. Ausztria ezekben az évtizedekben a közép-európai status quo mellett állt, a Balkánon viszont voltak tervei, amelyek ütköztek az orosz törekvésekkel.

A feszült 1840-es évek

¹³ DIÓSZEGI 1997, 83–84.

¹⁴ FONT - KRAUSZ - SZVÁK - NIEDERHAUSER 2001, 315.

Az 1830-as évek európai felkelési hullámait követően a kontinensen látszólag nyugalom honolt. Az egyetlen fontosabb változás csupán az 1846-os krakkói annexió volt, amit Ausztria hajtott végre, de Oroszországgal és Poroszországgal egyeztetve.¹⁵

A 19. század első felének Európája nagy és gyors változásokon ment keresztül az előző korszakokhoz képest. Átalakultak a gazdasági és a társadalmi viszonyok. A kontinens népessége az 1750-es évek óta folyamatosan és még soha nem látott iramban növekedett. Ezzel párhuzamosan új problémák merültek fel, hiszen gondolni kellett arra, hogy ezt a nagyszámú lakosságot mivel élelmezzék, mivel öltöztessék, munkahelyeket is kellett nekik teremteni. Az Angliából induló ipari forradalom vívmányai ekkorra már több európai országban is megjelentek, megoldást kínálva ezekre a kihívásokra. Azonban az 1840-es évek közepén a kontinensen megjelenő gazdasági válság megállította az addig töretlennek hitt fejlődést.¹⁶

A mezőgazdasággal foglalkozók jó életkörülményekkel rendelkeztek a korszakban, azonban a bérből élők kevésbé. Fizetésük csökkent, vagy legalábbis nem tartott lépést az élelmiszerárak változásával. Belgium, Franciaország, a Német Szövetség és a Habsburg Monarchia városainak adataiból kiderül, hogy a húsfogyasztás csökkent ebben az időszakban, jobb esetben hosszútávon stagnált, miközben a lakosság növekedett.¹⁷ Ezzel párhuzamosan a tömegek életszínvonala hanyatlani kezdett, a kapitalizmus hátrányai egyre markánsabbak lettek. A piac szétbomlasztó ereje feloldotta a korábbi társadalmi és gazdasági elrendezéseket, és súlyosbította az egyenlőtlenségeket. Eközben az olyan nem piaci gazdasági

¹⁵ SZOKOLAY 2006, 111.

¹⁶ SPERBER 2005, 24–25.

¹⁷ SPERBER 2005, 25.

intézmények, mint a céhrendszer és a jobbágyrendszer, amelyek elsősorban Közép-Kelet-Európában maradtak fent, nem ellensúlyozták, hanem inkább felerősítették ezeket.¹⁸ Bár a válságból való kilábalás látszólag már az 1840-es években megkezdődött, – vasútépítés, ipari vállalatok, a mezőgazdaság fejlesztése stb. – de a beruházások gazdasági hatása még nem volt érezhető az évtized közepén kirobbanó válságok időpontjában. 1845-ben és 1846-ban a rossz termés, majd ezt követően 1847-ben és 1848-ban a súlyos recesszió okozott krízist és járult hozzá a forradalmak kitöréséhez.¹⁹

A Habsburg Monarchiában is gyűlt a feszültség ebben az időszakban. Az 1840-es évek derekára megsokasodtak a problémák, hiszen 1846-ban Galíciában lázadás tört ki. Lengyel nemesi összeesküvők felkelést hirdettek, de a nyomorban élő lengyel parasztság ellenük fordult és vérengzésbe kezdett. Ezt követően az osztrákoknak nem volt szüksége különösebb erőfeszítésre, hogy rendezzék a galíciai konfliktust.²⁰ A környékbeli országokban, mint például Magyarországon, ezt az esetet intő példaként hozták fel, hogy sürgesek a jobbágykérdés megoldását.²¹

1846-ban cseh területre is elért a burgonyavész és éhínség tombolt azokban a régiókban, ahol ez volt a fő táplálék.²² A tartományban ugyanebben az évben gyűlést tartottak, amelyen a csehek kérték, hogy állítsák vissza a cseh államjogot, érvénytelenítsék az 1627-es megújított tartományrendeletet és az 1748-as rendelet által meghatározott irányvonalat, amelyet a közös cseh és osztrák központi szervek hoztak még

¹⁸ Ilyen légkörben jelent meg 1848 februárjában Karl Marx és Friedrich Engels munkája, a Kommunista Párt kiáltványa, amely azonban még nem vált széles körben ismertté.

¹⁹ SPERBER 2005, 26.

²⁰ SZOKOLAY 2006, 109–112.

²¹ KATUS 2009, 213.

²² Pecka község kérelme a bydžovi kerületi hivatalhoz pénzsegélyért In: URBÁN 1968, 11–12.

létre. A cseh irodalomban megjelent az ausztróslávizmus eszméje, amely ugyancsak megrémítette a németajkú lakosságot.²³

A magyarországi politikai élet sem az osztrák terv szerint alakult az 1840-es években. Nem sikerült letörni a magyar reformellenzékét. A második egyiptomi válság kiéleződése miatt sarokba szorított bécsi kormány kénytelen volt olyan kompromisszumba bocsátkozni a magyarokkal, amelyet nem kívánt. Az 1843-44. évi országgyűlésnél már erélyesebb volt, és sikerült csalódást okoznia a magyar rendeknek, ámbár itt teret engedett olyan nacionalista törekvéseknek, mint a latin helyett a magyar államnyelv bevezetése. Az alsótáblán beterveztett, de végül mellőzött, számos, alaposan kidolgozott, terjedelmes reformjavaslat azt bizonyította, hogy a liberális ellenzék ekkor már átgondolt programmal rendelkezett a polgári átalakulás végrehajtásához. Az országgyűlés végén Metternich azon a véleményen volt, hogy nem haladhatnak ezen a vonalon tovább, mert az lázadáshoz vezethet, emiatt mindenképp változtatni kellett a kormány politikáján, elsősorban a konzervatívokra támaszkodva. Az 1847-es országgyűlés során azonban már elmérgesedett a helyzet a kormány és az alsótábla között.²⁴

I. Miklós Oroszországában nem tört ki 1848-ban forradalom, és felmerül a kérdés, hogy miért pont itt tört meg a hullám? Az európai fejlődés ugyanazon a cél felé haladt a korszakban, a polgári berendezés felé, csupán az egyes országok máshol tartottak épp ebben a folyamatban. A forradalmakból éppen Európa két földrajzi végpontja maradt ki: Nagy-Britannia és Oroszország.²⁵ Az európai államokban látványosan gyűlt a társadalmi feszültség, ideológiai gyűanyagként olyan eszmék terjedtek, mint a liberalizmus és a

²³ ZÖLLNER 2000, 271.

²⁴ KATUS 2009, 207–215.

²⁵ KOSÁRY 1984, 60.

szocializmus. Az Orosz Birodalom társadalmának is megvoltak a saját problémái, de az autokratikus berendezkedés, a szigorú cenzúra, illetve I. Miklós III. ügysztyálya, amely az állambiztonságért felelt, meggátolta, hogy a társadalom bármilyen formában kifejtse a véleményét, illetve nemtetszését.²⁶ Az orosz társadalom a polgárosodás terén még gyerekcipőben járt, képtelen lett volna szembehelyezkedni a hatalommal.

Az európai forradalmak kitörése előtti tíz év azonban Oroszországban is változást hozott, legalábbis az eszmék terén. 1838 és 1848 közé volt tehető a „*csodálatos évtized*”, amely során korábban soha nem látott szellemi párbaj rajzolódhatott ki két irányzat, a zapadnyikok és a szlavofilek között. Közös volt a két csoportban, hogy mindketten úgy vélték, Oroszország aktuális helyzetén változtatni kell, de különböző elképzeléseik voltak ennek a megvalósításáról.²⁷ 1848-ban azonban beköszöntött a „*hét komor esztendő*” a szellemi életben, mert az orosz cár az európai események hatására megszigorította a cenzúrát, betiltva ezzel a viták színhelyéül szolgáló sajtótermékeket. Csak I. Miklós halálát követően törtenhetett változás, azonban mind a zapadnyikok, mind a szlavofilek jelentős alakjai addigra már emigráltak vagy elhunytak.²⁸

Az orosz-osztrák viszony

A Habsburg Birodalom és Oroszország közötti kapcsolat látzólag harmonikus volt a korszakban, hiszen a két, alapvetően konzervatív államot közös érdekeik együttműködésre készítették. Ez a megállapítás csupán részben tekinthető igaznak, ha a lengyel területekről volt szó, akkor valóban azonos cél motiválta őket – a közép-európai status quo fenntartása.

²⁶ HELLER 2003, 511–520.

²⁷ BEBESI 2005a, 53.

²⁸ BEBESI 2005b, 11.

Amint azonban a Balkánon zajló események kerültek a középpontba, a két birodalomnak azonnal eltérő elképzelései támadtak a térséggel kapcsolatosan. Ennek nem is volt szebb példája, mint a „*hálátlan*” Ausztria magatartása, a forradalom után néhány évvel kitört krími háborúban, ahol az osztrákok egyáltalán nem támogatták a balkáni orosz expanziós törekvéseket.

A két birodalom államfilozófiájának fontos eleme volt a forradalomellenesség. Az osztrák Klemens Wenzel Lothar von Metternich, aki a korszakban a Habsburg Birodalom külpolitikájának legfőbb irányítója volt, a legnagyobb ellenségnek a bécsi egyezményre nézve a forradalmak tűzfészkének számító Franciaországot tartotta.²⁹ Az orosz külpolitikától nem állt távol ez az osztrák elképzelés, hiszen a cári udvarban is úgy vélték, hogy Franciaország a zavargások gócpontja, Ausztria és Poroszország pedig az egyetlen gát, amely megvédheti a birodalmat a forradalmaktól, ezért érdekében áll szövetséget fenntartani a két, azonos elveket valló állammal.³⁰

Az 1830-as évek elejére a keleti krízis kiújulása miatt meglazultak az orosz-osztrák kapcsolatok, Ausztria olyannyira tartott az erősödő expanzív politikát folytató Oroszországtól, hogy már egy angol-osztrák szövetség gondolata is felmerült a cár ellen.³¹ Azonban az 1830-as forradalmak hatására a két konzervatív hatalom közti kötelékek ismét szorosabbra fűződtek. Az 1830-as francia forradalom során Ausztria ugyan nem kívánt csatlakozni az orosz fegyveres hadsereghez, amely Franciaországba és Belgiumba indult volna, de nem azért, mert támogatta volna a forradalmat, hanem azért,

²⁹ TAYLOR 1998, 41.

³⁰ HELLER 2003, 536.

³¹ TAYLOR 1998, 43.

mert az olasz területen lévő mozgolódások fontosabbak voltak számára,³² illetve 1830-ban az osztrák pénzügyek állapota olyan válságos volt, hogy háborúra nem is lehetett gondolni. A lengyel felkelés esetén is csupán elvi támogatásáról tudta biztosítani Metternich I. Miklóst, de ezen felül katonai segítséget nem tudott nyújtani.³³

A Balkánon fellépő problémák esetében azonban csak látszatra volt egyetértés. Az első egyiptomi válság során mind Ausztriának, mind Oroszországnak érdeke volt az Oszmán-Török Birodalom fenntartása, de az előbbi nem tudott tényleges segítséget nyújtani. I. Miklós Unkiar-Iszkeleszben egy védelmi szerződést kötött a szultánnal, amely rengeteg előnnyel járt az oroszok számára. Metternichnek ez azonban nem volt ínyére, hiszen ez a balkáni orosz befolyást erősítette, ami óhatatlanul az osztrákot gyengítette. Ugyanakkor bele kellett törődnie, hiszen, ha nem is úgy, ahogyan elképzelte, – jobb szerette volna, ha nagyhatalmak vállalnak valamiféle közös védnökséget – de az Oszmán Birodalom integritása fennmaradt.³⁴

Oroszországnak megromlottak a kapcsolatai Angliával és Franciaországgal is, ezért, hogy elkerülje a diplomáciai elszigeteltséget, ismét hagyományos szövetségeseivel keresett kapcsolatot. Az 1833-as münchengrätzi egyezményben Ausztriával dűlőre jutott a keleti kérdést illetően. A felek kötelezték magukat, hogy támogatják az Oszmán-dinasztiát, ki nyilvánították, hogy nem tűrnek semmiféle olyan változtatást, amely a szultán szuverenitását fenyegethetné. A titkos záradékban megegyeztek abban, hogy ha esetleg mégis változik a helyzet az Oszmán-Török Birodalomban, akkor közösen cselekednek és örködni fognak saját birodalmaik, jogaik

³² DIÓSZEGI 1997, 78.

³³ NIEDERHAUSER 2004, 221.

³⁴ NIEDERHAUSER 2004, 222.

és az európai egyensúly felett.³⁵ Az egy hónappal később kötött berlini szerződéshez pedig Poroszország is csatlakozott, ahol a három konzervatív hatalom egyezséget kötött arról, hogy szükség esetén kölcsönösen segítik egymást, ha valamelyikük országában felkelés törne ki.³⁶ Az előzményeket figyelembe véve ez a lengyel területeikre vonatkozott elsősorban. Ausztriára és Oroszországra nézve ez a két szövetség kettős alapon nyugodott: a forradalmakkal szembeni fellépésen és Törökország „*békén hagyásán*”.³⁷

A keleti kérdésben a közös álláspontot nem sokáig sikerült fenntartani. A második egyiptomi válság alatt Metternich az angol kormány lépéseit támogatta, Oroszország számára pedig nem voltak adottak azok a feltételek, mint az előző konfliktus során, így nem tudta a saját előnyére fordítani a helyzetet. Karl Nesselrode orosz külügyminiszter neheztelt Metternichre, aki hat éve még az orosz szövetségben látta Európa üdvét. A krízis az 1840. évi londoni egyezményel zárult, amely során Törökországot Anglia, Poroszország, Ausztria és Oroszország gyámsága alá helyezték. Ezzel párhuzamosan kieleződött a francia-porosz viszony is. Ausztria is aggódott a franciák agresszív fellépése miatt, de a Rajna mentén nem tudott volna segítséget nyújtani. Megragadva az alkalmat, Nesselrode felajánlotta, hogy Oroszország hajlandó állandó jelleggel százezer katonát állomásoztatni Ausztria nyugati határán, Metternich azonban ezt visszautasította. Jobban tartott az oroszoktól, mint a franciáktól, novemberben meg is egyezett a poroszokkal egy esetleges francia-porosz háború esetére. 1841-re viszont a francia fenyegetés csökkent, Franciaországgal is elfogadtatták az 1840-

³⁵ A münchengräzti szerződés, 1833. szeptember 18. In: URBÁN 1970, 195–196.

³⁶ A berlini szerződés, 1833. október 18. In: URBÁN 1970, 197.

³⁷ TAYLOR 1998, 43.

es londoni konvenció pontjait, amely így öthatalmi megegyezéssé bővült.³⁸

Az 1841-es londoni egyezmény nem engedte áthaladni a Boszporuszon, illetve a Dardanellákon a külföldi hadihajókat. A szorosok elzárása biztonságot nyújtott Oroszországnak, de nem adott lehetőséget a terjeszkedésre a Közel-Keleten. A keleti kérdés háttérbe szorult az orosz külpolitikában. Miklós 1843-ban csupán a dunai fejedelemségekre tartott igényt, amelyek 1829 óta Oroszország védnöksége alá tartoztak, Konstantinápolyra nem, legalábbis ezt állította az osztrák követnek.³⁹ Nem valószínű, hogy Ausztria lelkesedett ezért az ötletért, hiszen ez a münchengrätzi egyezmény megszegése lett volna.

1848-ban a forradalmak kitörésekor a két forradalomellenes hatalom közös nevezőre jutott. Mindkettejüknek célja volt, hogy országukba ne gyűrűzzön be a forradalom és fenntartsák az európai status quo-t. Először a Habsburg Birodalom itáliai területein, majd Bécsben tört ki zavargás. Metternich megbukott és féltő volt, hogy a Habsburg Birodalom felbomlik, létrejön egy egységes Németország, ami nem állt sem Ausztria, sem Oroszország érdekében.⁴⁰

A berlini szerződés megkötése és a forradalmak kitörése között eltelt időszakban a két konzervatív hatalom viszonya nem volt teljesen felhőtlen. Az évszázad diplomáciatörténetét meghatározó keleti kérdés esetében sem került sor harmonikus együttműködésre, ráadásul Ausztria igyekezett a saját diplomáciai fegyvereivel gátolni az orosz expanzió útját a Balkánon is. Az orosz befolyás ezzel ugyan csökkent a térségben, de Oroszország sok esetben nehezményezte, hogy Ausztria nem áll ki mellette. A münchengrätzi egyezménnyel látszólag dűlőre jutott a két hatalom, valójában ez a szerződés

³⁸ NIEDERHAUSER 2004, 228–229.

³⁹ FONT - KRAUSZ - NIEDERHAUSER - SZVÁK 2001, 315.

⁴⁰ DIÓSZEGI 1997, 93–95.

csupán az osztrák balkáni érdekeket próbálta biztosítani, az oroszok törökországi felosztási terveinek pedig ellentmondott, így ők az első adandó alkalommal felrúgták volna. Ez a lehetőség pedig a század derekán jött el és Oroszországot belesodorta addigi legszerencsétlenebb háborújába, amelyben Ausztria „hálátlanul” elbánt vele.

Az európai ügyeket illetően ugyanazon célok motiválták a nagyhatalmakat. A forradalmakkal szemben mindkettő elutasító volt, a status quo megőrzését vallották. Közös kényes problémájuk volt a lengyel területek sorsa. Egyetértettek abban, hogy bármiféle lázongást mihamarabb el kell fojtani, azonban sem az 1830-as varsói, sem az 1846-os krakkói felkelések ellen nem kértek segítséget egymástól, pedig a berlini szerződés szerint az utóbbi esetében Ausztria már segíthetett volna, de tartott az oroszok megerősödésétől a térségben. Egymás lengyel területeinek tiszteletben tartása miatt nem merült fel konfliktus a két hatalom között ebben a régióban. A forradalmak kitörését követően a két monarchiának pedig ugyanaz volt a célja: ne jöjjön létre egy egységes Németország és a Habsburg Birodalom ne essen szét.

1848 Európában és a Habsburg Birodalomban

Az 1815 óta fennálló európai hatalmi rend válságba jutott.⁴¹ 1848 februárjában Párizsban kitört a forradalom, hatása pedig végigsöpört Európán. Március 13-án Bécsben, 15-én Pesten, 18-án Berlinben, Milánóban és Velencében is győzött.⁴² A francia események elindítottak egy olyan folyamatot, amely megváltoztatta a nemzetközi erőviszonyokat. A Habsburg Monarchia számára gondot okozott, hogy nem csupán a közép-európai területeire kellett ez időben figyelnie, hanem politikailag ellenőriznie kellett az itáliai és német területeket is.

⁴¹ KOSÁRY 1998, 176.

⁴² ORMOS – MAJOROS 2003, 91–92.

Emiatt a megosztott figyelem miatt kaphatott erőre birodalom-szerte a forradalom.⁴³

A párizsi események hatására Kossuth Lajos benyújtotta a felirati javaslatot, amelyben csak szélesebb önrendelkezést, illetve az addig elfogadott reformok gyorsabb keresztülvitelét akarta. Ez tartalmazta, hogy alkotmányt követelt Ausztria és az örökös tartományok számára is, ami nagy lökést adott az ottani folyamatoknak.⁴⁴ Március 13-án Bécsben is kitört a forradalom, ezzel megváltozott a helyzet, és a pozsonyi magyar országgyűlés már egy teljes polgári nemzeti programot kívánt, majd 15-én Pesten is utcára vonultak az emberek, végül Berlinben és az itáliai területeken is. A Habsburg-hatalom elfogadta az 1848-as áprilisi törvényeket, azonban a nyári itáliai sikerek nyomán elkezdett kihátrálni, próbálta lassítani az eszkalációt, korlátozta az engedményeket, elsősorban a Magyar Királyság birodalmon belüli különállására vonatkozóakat, ebből pedig egy új forradalmi hullám, majd nemzeti szabadságharc következett.⁴⁵

1848 Oroszországban

A párizsi események hatására Miklós mozgósítást rendelt el és ugyanerre kérte a porosz uralkodót is. A cár egyenesen Párizsba akart vonulni. Metternich március 7-én elküldte neki Ausztria és Poroszország közös javaslatát a Német Szövetség katonai mozgósításáról, 14-én pedig már a cár tájékoztatta Bécsset, hogy odaküldi egyik szárnysegédét a katonai feladatok egyeztetése végett. A tervezett intervenció azonban elmaradt, mert közben 13-án Bécsben győzött a forradalom, Metternich pedig megbukott. 18-án Berlinben is elkezdődtek a forradalmi megmozdulások, így az 1833-as berlini szerződés

⁴³ KOSÁRY 1984, 60.

⁴⁴ KOSÁRY 1998, 176.

⁴⁵ KOSÁRY 1984, 60–65.

aláírói közül kettő is érintetté vált a történesekben. Oroszország egyedül maradt, erejéből március 26-án csupán egy forradalom-ellenes kiáltványra futotta.⁴⁶

Az orosz katonai aktivitást nem csupán a társhatalmak kiesése gátolta, hanem egy lengyel felkelés veszélye is, akik porosz-francia támogatásban reménykedtek, azonban később kiderült, hogy alaptalanul. A dán hercegségek ügye viszont újra felrázta Oroszországot. A két hercegséget, Schleswiget és Holsteint Poroszország kívánta megszerezni, London nyomására Pétervár megfenyegette Berlint, ha nem mond le a két tartományról, akkor háborúval kell számolnia. A bevetésre végül nem került sor, mert Dánia és Poroszország fegyverszünetet kötött egymással. A német egység kérdése azonban végig lázban tartotta a cárt.⁴⁷

Oroszországot közvetlenül nem érintette a forradalom, hiszen Miklós uralmi rendszerének merevsége és szigorúsága, illetve a polgári réteg csaknem teljes hiánya megnehezítette, hogy bármiféle komolyabb szervezkedés jöhessen létre. Csupán néhány titkos csoport szervezkedett ekkoriban, ezek közül az egyik a Mihail Butasevics-Petrasevszkij külügyminisztériumi hivatalnok által vezetett kör volt, amelynek tagja volt Fjodor Dosztojevszkij is. A forradalom hatására radikalizálódott, a tagjainak száma ekkor elérte az ötvenet. A tervezgetéseknél ellenben nem jutottak tovább, mert Miklós III. ügyosztálya felfedezte és felszámolta a csoportosulást.⁴⁸

⁴⁶ ORMOS – MAJOROS 2003, 91–92.

⁴⁷ ORMOS – MAJOROS 2003, 92–104.

⁴⁸ SZVÁK – NIEDERHAUSER 2002, 226–227.

Az intervenció

Az orosz intervenció a fejedelemségekben és Erdélyben 1848 szeptemberétől 1849 márciusáig

I. Miklós mélységesen elítélte a kitört forradalmakat, de mégsem tehetett semmit a várakozáson kívül. Ez a tartózkodás azonban nem vonatkozott a dunai fejedelemségekre. Egyidejűleg Miklós március 26-ai manifesztumával, kormánya egyértelművé tette, hogy ezek a területek orosz védnökség alatt állnak.⁴⁹

Júniusban felkelés tört ki az orosz uralom ellen Moldvában és Havasalföldön. A forradalmi kormánynak valamennyire sikerült megértetnie magát a Portával, ám kézzelfogható támogatást a törökök sem tudtak nyújtani.⁵⁰ Az orosz csapatok bevonultak az országokba és levették a felkelést. Franciaország és Nagy-Britannia tiltakozott ugyan, de távolabbi diplomáciai következményei ennek az esetnek nem voltak.⁵¹

Moldvában volt az első megmozdulás 1848 áprilisában, de ekkor nem volt szükség beavatkozásra. I. Miklós a Német Szövetségben és Habsburg Birodalomban zajló események miatt aggódott elsősorban, azonban a jövőre való tekintettel elkezdett készülődni. A 15. hadosztályt Besszarábiába rendelte, illetve szárnysegédjét, Alekszandr Oszipovics Dühamel⁵² vezérőrnagyot különleges diplomáciai megbízáttal a fejedelemségekbe küldte, hogy ellenőrizze az ottani szituációt.⁵³

⁴⁹ JELAVICH 1979, 19.

⁵⁰ DURANDIN 1998, 110.

⁵¹ JELAVICH 1964, 106.

⁵² Dühamel, Alekszandr Oszipovics (1801–1880) harcolt az orosz–török háborúban, részt vett a lengyel felkelések leverésében, 1865–1866 között Szibéria kormányzója. (Mivel livóniai eredetű balti nemesi családról van szó, az átírásnál meghagytuk a családnév németes alakját, az orosz névalak szabályos transzkripciója Djugamel lenne; v. ö. Rüdiger – a szerk.)

⁵³ JELAVICH 1979, 19–20.

A Portával Oroszország rendszeres diplomáciai kommunikációt folytatott. Május végén az oszmán kormány is elküldte saját megbízottját a fejedelemségekbe. A két nagyhatalom egyetértett abban, hogy semmiféle változást nem fogadnak el. Ámbár az orosz képviselők nem helyeselték a helyi közigazgatásban uralkodó korrupciót, és szerették volna a rendszert megreformálni, illetve egy átláthatóbb és kevésbé korrump kormányt hatalmon látni, de úgy gondolták, hogy ezt nem forradalmi úton kell véghezvinni. Legfőképpen pedig minden olyan próbálkozást elleneztek, amely az orosz befolyás gyengítésére irányult.⁵⁴

Havasalföldön júniusban már komolyabb megmozdulások voltak. Forradalmi bizottságok alakultak, majd július 23-án felkelés tört ki Bukarestben, amelynek eredményeként ideiglenes forradalmi kormány jött létre. Ezzel pontosan az a helyzet állt elő, amit az orosz kormány el szeretett volna kerülni.⁵⁵

Az oroszok számára nem volt egyértelmű, hogy szükség van-e intervencióra vagy sem. Dühamel aggódott, hogy a havasalföldi eseményeknek komoly hatása lesz Moldvára, ezért készült egy lehetséges beavatkozásra. Miklós vonakodva és csak arra az esetre egyezett bele ebbe a lépésbe, amennyiben beigazolódnak Dühamel félelmei és a moldvai, valamint a lengyel forradalmárok megszállják a fejedelemséget.⁵⁶ A cár nem hitt ebben a verzióban, azonban azt sem gondolta volna, hogy Dühamel a beleegyezése nélkül átlépi a határt a 15. hadosztálllyal. Az uralkodó nem kívánt ebbe a konfliktusba egyoldalúan beavatkozni, ezért futárt küldött Danyil Gersenzweighez, aki a hadosztályt irányította, hogy bírálja felül Dühamel parancsát, ne szállja meg Moldvát, várjon további utasításokra. Mire a parancs megérkezett, addigra már késő

⁵⁴ JELAVICH 1979, 20–21.

⁵⁵ JELAVICH 1979, 21.

⁵⁶ ROBERTS 1991, 42.

volt, a csapatok megkezdték a megszállást. Hiába ismerte el Dühamel, hogy minden felelősség őt terheli, Gerstenzweig öngyilkos lett. Azonban, amint Miklós tudomására jutott, hogy az intervenciót Mihail Sturdza, Moldva hercege kérte, engedélyezte a megszállás folytatását, mindazonáltal elítélte Dühamel lépését, és abban reménykedett, hogy török csapatok is érkeznek, és hadosztályát pedig az első adandó alkalmal ki tudja vonni Moldvából.⁵⁷

Az orosz hadsereg ekkor még nem állt készen egy széleskörű katonai intervencióra, ráadásul Szentpétervár diplomáciailag is elszigetelődött, hiszen nem volt olyan hatalom, amely képes lett volna támogatni erős ellenforradalmi nézőpontját. Ezért ismét kinyilvánították, hogy nem kívának beavatkozni más független államok belügyeibe, illetve, hogy továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy az 1829-ben kötött drinápolyi egyezményt tartsák tiszteletben a fejedelemségekben.⁵⁸

Nagy-Britannia tiltakozott az orosz megszállás ellen, azonban tényleges diplomáciai lépéseket nem tett, Franciaországot pedig lefoglalták a saját belügyei. Bécsben az ellenzéki sajtó szót emelt az orosz intervencióval szemben, de az osztrák kormány ekkor az itáliai eseményekre összpontosított. Az Orosz Birodalom pedig rámutatott arra, hogy ami Moldvában történt, annak hatásai elérhetik akár Erdélyt is, és szükség van Sturdza támogatására ahhoz, hogy hozzájáruljon a rend fenntartásához a Habsburg Birodalomban. A magyar kormány érdeklődését is felkeltették az események, leginkább amiatt aggódott, hogy milyen hatással lesz a helyi szláv lakosságra az orosz csapatok jelenléte.⁵⁹

⁵⁷ ROBERTS 1991, 43–44.

⁵⁸ JELAVICH 1979, 23.

⁵⁹ ROBERTS 1991, 44–46.

A Porta, ahogyan Miklós is remélte, szeptemberben csapatokat küldött Havasalföldre.⁶⁰ Azonban hamar kiderült, hogy az oszmánok képtelenek konszolidálni az itteni helyzetet, ráadásul Bukarestben eközben komoly oroszellenes megmozdulásokra került sor. Miklós úgy döntött, hogy nem nézi tovább tétlenül a Porta passzivitását, hiszen a terület stratégiai szempontból fontos volt számára, különösen, ha a Habsburg Birodalomban párhuzamosan zajló eseményekre tekintett. Az elhunyt Gerstenzweiget Alekszandr Lüders váltotta az orosz megszálló csapatok élén. Mivel az oszmánok nem tudták kezelni a helyzetet, az orosz uralkodó úgy döntött, hogy segítségükre siet és közösen állítják helyre a status quo-t.⁶¹ Ez azonban egyoldalú döntés volt Szentpétervártól, a helyi oszmán biztos, Fuad pasa szerint ez a lépés szükségtelen volt az oroszok részéről. Az orosz csapatok szeptember 28-án érkeztek meg Bukarestbe. A hivatalos proklamáció szerint ez egy közös együttműködés volt a két nagyhatalom részéről, de a valóságban nem volt egyetértés a két fél között. A cári sereg megérkezésével egyértelművé vált, hogy Havasalföldön a hatalom az oroszok kezében van.⁶²

A megszállt területeken az oroszok megkezdték a forradalom vezetőinek felelősségre vonását, a lakosságot fegyverreik beszolgáltatására kötelezték, és általánosan szigorúbb ellenőrzési rendszert vezettek be. Azonban ez még mindig lényegesen enyhébb bánásmód volt ahhoz képest, ahogyan Erdélyben eljárak 1849-ben.⁶³ Sokan panaszkodtak az orosz katonákra, hogy az ellátmányért nem fizetnek, csupán elviszik, a lakosság emiatt az oszmán megszállást barátságosabbnak találta, hiszen a Porta nem terhelte a megszállás költségeit Havasalföldre.⁶⁴

⁶⁰ JELAVICH 1979, 27.

⁶¹ ROBERTS 1991, 51.

⁶² JELAVICH 1979, 28.

⁶³ JELAVICH 1979, 28–30.

⁶⁴ JELAVICH 1979, 31.

Az első pár hónapban sikerült konszolidálni a helyzetet a fejedelemségekben, azonban a téli hónapokban Erdélyben magyarellenes szász-román-délszláv megmozdulásokra került sor. Oroszország számára a fejedelemségek csupán másodlagos fontossággal bírtak a Habsburg Birodalomhoz, a német államokhoz és a lengyel területekhez képest. 1848–1849 telén olyan események indultak el Erdélyben, amelyek elkerülhetetlenül hatást gyakoroltak a fejedelemségekre és a megszálló idegen csapatokra.⁶⁵

Az osztrákok és a magyarok közötti konfliktus aggodalommal töltötte el az Orosz Birodalmat. December közepén Lüders az erdélyi hágókhöz rendelte csapatait. A törökök követték példájukat. Egyre inkább úgy tűnt, hogy az oroszoknak segítséget kell nyújtaniuk az osztrákok részére Erdélyben. Ebben az esetben a fejedelemségek remek bázist nyújtanának a cári seregnek, azonban mielőtt ez bekövetkezne, még meg kellett újítani az orosz csapatok havasalföldi jelenlétét lehetővé tevő egyezményt a törökkel.⁶⁶

Az erdélyi románok és szászok a magyar forradalom nacionalista törekvései ellen kértek segítséget, azonban az orosz kormánynak figyelnie kellett arra, hogy a Habsburg Birodalom belügyeibe való beavatkozás már egészen más megítélés alá esett, mint a forradalmi megmozdulások elfojtása a fejedelemségek területén. Miklós több ízben kijelentette, hogy nem avatkozik be más európai állam belügyeibe, emiatt csupán akkor indíthatta el csapatait, ha az osztrák uralkodó vagy a kormány felkéri erre. A magyar forradalom komoly aggodalmat okozott Szentpétervárnak. Nem csupán amiatt, mert a forradalmárok a cár számára gyűlöletes ideákat hirdettek,

⁶⁵ JELAVICH 1979, 32.

⁶⁶ ROBERTS 1991, 56.

hanem azért is, mert a honvédseregben és annak tiszti, tábornoki karában nagyszámú lengyel harcolt, például maga Józef Bem, aki az 1830-as lengyel felkelés egyik szereplője is volt.⁶⁷

Az erdélyi osztrák csapatok élén Anton von Puchner állt. Puchnert aggasztotta, hogy nem lesz képes az itteni helyzetet konszolidálni, és egy jelentésében arról írt Alfred zu Windisch-Grätznek, reméli, engedélyt kap arra, hogy a dunai fedelemségekben állomásozó orosz csapatok segítségét kérhesse.⁶⁸ Felix zu Schwarzenberg miniszterelnök azonban presztízavesztésnek tartott egy ilyen lépést, amikor januárban Puchner megkereste ezzel a kérdéssel, akkor mégis kétértelműen válaszolt. Hivatalosan, a külvilág felé látványosan elutasította ezt a fajta felkérést, másrésztől viszont titokban értesítette a tábornokot arról, hogy saját felelősségére cselekedhet.⁶⁹ Schwarzenberg mindezt azért tette, mert belátta, hogy katonailag indokolt lesz behívni az oroszokat, de nem akarta Ausztriát rossz fényben feltüntetni a nemzetközi téren.⁷⁰

Az erdélyi eseményekkel kapcsolatban Miklós cár azt a parancsot adta Lüdersnek, hogy ha a szükség úgy kívánja, és kap erre irányuló kérést az osztrák kormánytól, akkor korlátozottan beavatkozhat a szituációba. A cár ragaszkodott ahhoz az álláspontjához, hogy csak akkor avatkozik be teljes erővel, ha az orosz területek is veszélybe forognak, amely ebben az esetben nem állt fent. Azonban aggódott amiatt, hogy ez az osztrákok számára kimerítő háború lesz, és ha meggyengülnek, akkor képtelenek lesznek megakadályozni, hogy létrejöjjön a német egység a poroszok vezetésével.⁷¹

⁶⁷ JELAVICH 1979, 32–33.

⁶⁸ ROBERTS 1991, 78.

⁶⁹ JELAVICH 1979, 34.

⁷⁰ ROBERTS 1991, 82.

⁷¹ ROBERTS 1991, 82.

Puchner január végén segítséget kért Lüderstől. Az előkészületek azonnal elkezdődtek. Problémát csupán az jelentett, hogy a Portával is meg kellett egyezni, hiszen Havasalföld oszmán fennhatóság alatt állt.⁷² Február 2-án érkeztek meg az orosz csapatok Erdélybe, február 9-én az orosz kormány pedig hangsúlyozta, hogy csupán az osztrák hadvezetés kérésének tettek eleget. Az osztrákok és az oroszok egyetértettek abban, hogy az intervenciót igyekeznek a lehető legszűkebbre korlátozni. Azonban az első Habsburg–Romanov együttműködés végül nem volt sikeres. Bem csapatai győzelmet arattak, a császári és cári csapatok kénytelenek voltak visszavonulni a fejedelemségekbe. A kudarcért az oroszok a kis létszámot, illetve az osztrák tábornokokat hibáztatták.⁷³

Az orosz csapatok 1851-ig tartózkodtak a fejedelemségekben. Addigra az oroszok megerősítették itteni pozícióikat. 1849 áprilisában az Orosz Birodalom és a Porta a baltalimáni egyezményben megállapodott arról, hogy ugyan a törökök jelölik a román vezetőket, de az oroszoknak kell a ki nevezésüket jóvá hagyniuk. Ezzel Oroszország elérte célját a dunai fejedelemségekben.⁷⁴

Az intervenció előkészítése

Az osztrákoknak nem csupán Erdélyben akadt gondjuk a felkelőkkel, hanem Magyarországon is. Windisch-Grätz már március végén javasolta, hogy Bécs vegye igénybe az oroszok segítségét.⁷⁵ Javaslatát ekkor az osztrák minisztertanács elutasította, de a tavaszi hadjárat sikerei után mind a politikusok, mind a katonák belátták, hogy más megoldás nincs.⁷⁶

Schwarzenberg azonban eddigre már diplomáciailag igyekezett mindent előkészíteni. Mire áprilisban bevallotta a

⁷² JELAVICH 1979, 35.

⁷³ JELAVICH 1979, 35.

⁷⁴ JELAVICH 1979, 36.

⁷⁵ KOVÁTS 1991, 282.

⁷⁶ HERMANN 2002, 16.

kabinet előtt, hogy „*a Monarchia legmagasabb érdekei forognak kockán*”,⁷⁷ addigra ő már réges-rég tárgyalt az oroszokkal Ferenc József és Zsófia főhercegnő tudtával. Schwarzenberg számára presztízszokokból fontos volt, hogy Ausztria kényyszerhelyzete nemzetközi szinten ne váljon ismertté, azonban Miklóst sértette ez a kettős politika. Elsősorban azért, mert zavarta, hogy nem az osztrák császár akart vele tárgyalni, illetve mert érdeke volt, hogy az osztrák gyengeség ne maradjon titokban.⁷⁸ Ha a többi nagyhatalom nem szerzett volna tudomást arról, hogy Ausztria valójában milyen kényyszerhelyzetben van, akkor valószínűleg az orosz beavatkozásnak komoly nemzetközi következményei lettek volna. Éppen ezért volt nagyon fontos az oroszok számára, hogy Ausztria nyílt lapokkal játsszon. Oroszország aggódott, hiszen ekkor még nem volt biztos, hogy a franciák nem avatkoznak-e be az itáliai eseményekbe, illetve a német kérdés még mindig bizonytalan volt.⁷⁹ Utóbbi volt a korban a legtöbb európai vezető politikus fő gondja. Miklósnak a lehetséges német egység megakadályozása miatt volt fontos Ausztria megmentése. Azonban sok más tényező is befolyásolta, hogy végül a segítség megadása mellett döntött, illetve diplomáciailag komoly taktikázásra és erőfeszítésekre volt szüksége, hogy végül bármiféle komoly nemzetközi tiltakozás nélkül végrehajthassa az intervenciót.

Az Orosz Birodalom saját, hosszabb távú érdekei miatt vállalta fel ezt a terhet, és nem gyakoroltak rá hatást olyan tényezők, mint a magyar forradalmárok radikális lépései. Áprilisban Schwarzenberg oktrojált alkotmányára Kossuth Lajos a Függetlenségi Nyilatkozattal, illetve a trónfosztással válaszolt. Ez a lépés ugyan politikailag súlyos hiba volt, azonban nem befolyásolta az intervenció melletti döntést,

⁷⁷ KOVÁTS 1991, 282.

⁷⁸ KOVÁTS 1991, 282.

⁷⁹ ROBERTS 1991, 101.

hiszen az, hogy mi történt április 14-én Debrecenben, az csak május 2-án jutott el Bécsbe, a segítségkérés pedig már ez előtt megtörtént.⁸⁰ Kossuth a Függetlenségi Nyilatkozat kiadásával kivívhatta ugyan az európai forradalmárok szimpátiáját, de a külső hatalmak számára ez azt jelentette, hogy Magyarország már nem törvényes alapokon áll.⁸¹ A magyar forradalom ezzel a lépéssel gyakorlatilag pont az ellenkezőjét érte el annak, amit szeretett volna, hiszen ezzel elfogadhatóbbá tette az orosz intervenció szükségességét a nemzetközi politikában.

Miklóst sokkal jobban aggasztotta, hogy a magyar forradalom elhúzódása és esetleges sikere egy instabil Habsburg államalakulatot eredményez, amely később a saját birodalmára is veszélyt jelenthet. Tartott tőle, hogy Galíciából és Bukovinából a forradalom áttérjedhet a megszállt lengyel területekre, illetve a többi nyugati tartományra, ami azt jelentené, hogy a forradalom veszélye már az orosz határokon belül lenne.⁸² A magyar forradalomban a lengyel résztvevők létszámát az oroszok jócskán túlbecsülték, a jelentések 20 000 lengyelről szóltak, a valóságban csupán alig 4000 fő vehetett részt az eseményekben.⁸³ Azonban tevékenységük és hatásuk így is potenciális veszélyt jelentett, hiszen ebben a forradalmi időszakban aktív volt a lengyelek galíciai felszabadító mozgalma, amely mind a Habsburgok, mind a Romanovok birodalma számára fenyegetés volt. Metternich egyenesen magyar–lengyel nemzetközi összeesküvésről beszélt.⁸⁴

Miklós sokáig feszélyezve érezte magát az osztrák segítségkérés ügyében, hiszen Oroszország akkori helyzetét tekintve ez nagy vállalkozásnak tűnt. Egy ideje már kölcsönt

⁸⁰ ROBERTS 1991, 104.

⁸¹ KOVÁTS 1991, 280.

⁸² ROBERTS 1991, 102.

⁸³ ROSONCZY 1999a, 38.

⁸⁴ ISZLAMOV 2002, 38.

folyósítottak Ausztriának, hiszen a belföldi bankárok a háború kétséges kimenetele miatt elzárkóztak az újabb hadikölcsönök elől. Most kénytelenek voltak ennek a kölcsönnek az összegét redukálni, illetve a visszafizetési feltételeket megszigorítani, hiszen a várható háború miatt az orosz közhangulat is megváltozott. Az orosz nagybirtokosok, attól tartva, hogy a hadiadó emelése őket érinti elsősorban, háborúellenesek voltak.⁸⁵ Miklós sokat kockáztatott ezzel a háborúval, ezért biztosra kellett mennie a sikert illetően, hogy bizonyíthassa az Orosz Birodalom és hadsereg erejét, továbbá gyorsan akart végezni, hiszen az orosz kormánykörök is aggódtak az orosz csapatok politikai és erkölcsi állapotáért.

Schwarzenberg kezdetben megnehezítette a végrehajtást. A miniszterelnök diplomáciai jegyzéke elő akarta írni a segítségnyújtás módozatát, ami viszont különösen sértő volt az orosz cár számára, hiszen azt ő szerette volna eldönteni, hogy hogyan kíván segíteni. Mivel Miklós nem óhajtotta kockáztatni a vállalkozás sikerét, ezért feltételeket támasztott.⁸⁶ *„A határt átlépő orosz hadseregetnek olyan erősnek kell lennie, hogy célját egyedül (vagyis osztrák segítség nélkül is) elérhesse. Az orosz hadsereget nem lehet az osztrák csapatokkal egyesíteni.”*⁸⁷ Ezzel egyrészt az volt a cár célja, hogy Ausztria *„megmentőjeként”* lépjen fel, másrészt nem bízott eléggé az osztrák katonai vezetésben.⁸⁸

Egy ilyen nagyszabású vállalkozáshoz a diplomáciai háttér is biztosítani kellett. A franciák tiltakoztak a havasalföldi és erdélyi beavatkozás ellen, de az orosz uralkodó azt válaszolta, ha a francia csapatok Rómában lehetnek, akkor az oroszok tartózkodhatnak a fejedelemségekben vagy Erdélyben.⁸⁹ Miklós nem véletlenül döntött úgy, hogy elismeri az új

⁸⁵ KOVÁTS 1991, 280–283.

⁸⁶ KOVÁTS 1991, 283.

⁸⁷ KOVÁTS 1991, 283.

⁸⁸ KOVÁTS 1991, 283.

⁸⁹ ORMOS – MAJOROS 2003, 104.

francia köztársaságot, amit formálisan május 8-án meg is tett. Franciaország ezt követően semmiféle diplomáciai akciót nem kezdeményezett.⁹⁰

A brit kormánytól Nesselrode nem tartott. Amióta az orosz csapatok megszállták a dunai fejedelemségeket, Palmerston ragaszkodott ahhoz a nézőponthoz, hogy maradjanak is ott, amíg el nem lesz fojtva a magyar forradalom. Így értelemszerűen nem próbálta meggyőzni Miklóst arról, hogy vonja vissza a csapatait, amíg ez meg nem történik. Ahogy teltek a hetek, úgy lett egyre világosabb, hogy Ausztria képtelen önállóan megbirkózni a magyarokkal. Palmerston tisztában volt vele, elkerülhetetlen, hogy az osztrákok az Orosz Birodalomhoz forduljanak,⁹¹ hiszen ha a poroszoktól fogadják el a segítséget, akkor annak az ára a német ügyekben való vezető szerepről való lemondás lett volna.⁹² Palmerston úgy látta, hogy az osztrák–orosz együttműködés ezen túlmenően nem lesz tartós, hiszen az osztrákok nem fogják tolerálni, ha az oroszok tartósan jelen lesznek még a fejedelemségekben.⁹³ A britek erre az időre még a törököket is lecsillapították és visszatartották őket egy oroszellenes akciótól.⁹⁴ Természetesen ez nem jelentette azt, hogy Palmerston titokban támogatta volna Miklós ellenforradalmi politikáját, csupán szilárdan hitt az alkotmányos kormányzati formákban, továbbá egy erős Ausztriában, és nem lett volna hajlandó bevonni Nagy-Britanniát egy esetleges háborúba Magyarország miatt.⁹⁵

Május elsején az Oszmán és az Orosz Birodalom meg egyezett egymással a dunai fejedelemségek ügyében a baltalimáni egyezményben, amiben az oroszok több beleszólást

⁹⁰ ROBERTS 1991, 113–114.

⁹¹ ROBERTS 1991, 114.

⁹² ORMOS – MAJOROS 2003, 104.

⁹³ ROBERTS 1991, 114.

⁹⁴ ORMOS – MAJOROS 2003, 104.

⁹⁵ ROBERTS 1991, 115.

kaptak a térség belügyeibe.⁹⁶ A brit kormány már ekkor előre jelezte, hogy ez a kooperáció nem lesz tartós,⁹⁷ de a magyar forradalom leverésének idejére béke és megértés honolt a két birodalom között. Az Orosz Birodalom külpolitikailag páratlanul kedvező helyzetbe került.

Schwarzenberg április 21-i jegyzékben kért hivatalos segítséget az orosz kormánytól.⁹⁸ Miklós április 25-én közölte Paszkieviccsel, hogy készen áll a segítségnyújtásra. Április 30-án pedig már utasítást adott a hercegnek, hogy csapatai lépjenek át a határt Galiciánál.⁹⁹ Már csak az hiányzott, hogy az osztrák császár személyesen kérje a cár segítségét, amire ugyancsak május elején került sor. Ferenc József egy saját kezű levéllel fordult a cárhoz, majd május 21-én meglátogatta Varsóban.¹⁰⁰ Május 10-én Miklós kiáltványban jelentette be, hogy fegyveres segítséget nyújt az osztrákoknak.¹⁰¹ Közben az osztrák kormány már intézkedett, hogy átvonulási engedélyt kérjen az orosz csapatok számára a porosz kormánytól, melynek tagjai készségesen segítettek is.¹⁰² Minden készen állt az intervenció elindításához.

Az intervenció

Májusban és június első felében az oroszok előkészültek az intervencióra. Miklósnak immár lehetősége volt részletesen kidolgozni a katonai terveket, hiszen gyakorlatilag szabad kezet kapott a nagyhatalmaktól. Az első fázisban a II., III. és IV. hadtestet a lengyel területekről és a nyugati tartományokból Bukovinába és Galíciába csoportosította át. Az ő

⁹⁶ ROBERTS 1991, 116.

⁹⁷ ROBERTS 1991, 117.

⁹⁸ ROSONCZY 1999a, 37.

⁹⁹ ORMOS – MAJOROS 2003, 104.

¹⁰⁰ ORMOS – MAJOROS 2003, 104.

¹⁰¹ ROSONCZY 1999a, 37.

¹⁰² KOVÁTS 1991, 285.

helyükre pedig az I., a VI. és a gránátos hadtesteket vezérelte. Miklós, hogy közelebb legyen az eseményekhez, májusban Varsóba költözött, ahol az ifjú osztrák császár meg is látogatta.¹⁰³

Az uralkodói vizit során az olyan formalitások mellett, mint a katonai díszszemle, megegyeztek bizonyos kérdésekben a hadműveleteket illetően. Az egyik legfontosabb, hogy az osztrák és az orosz csapatokat nem vonják össze, egymástól függetlenül folytatják a harci tevékenységet, de egymás terveiről összekötő tisztek segítségével informálják egymást. Azonban egyes orosz és osztrák csapattestek parancsnokságáért a másik fél felelt, ilyen volt például a báró Haynau parancsnoksága alatt álló osztrák főszereghez beosztott Panyutyin-féle kombinált hadosztály, illetve a Galíciában állomásozó osztrák Hammerstein-hadtest.¹⁰⁴ Ezt a megoldást részben a kényszer is szülte, mivel Panyutyin alakulatai gyorssegélyként érkeztek az osztrák táborba és mind a peredi, mind a komáromi¹⁰⁵ csatákban kulcsszerepet játszottak.

A varsói találkozó során tisztázták az orosz operatív terveket is. Miklós cár és Paszkievics is azon a véleményen volt, hogy az orosz sereget nem szabad túlságosan felaprózni. A herceg első terve szerint Fjodor Vasziljevics Rüdiger lovasági tábornok csapatát küldte volna Komárom felé, a főszereg pedig Dukla felől érkezne és Pest-Buda felé haladna. Abban reménykedtek, hogy az előrenyomulás során a magyar erőket kettészakíthatják, ezzel segítve az osztrákokat. Paszkievics ekkor úgy ítélte meg, hogy június 17-e előtt nem tudják átlépni a főszereggel a magyar határt, mert képtelenek lesznek

¹⁰³ ROBERTS 1991, 121.

¹⁰⁴ ROBERTS 1991, 124–125.

¹⁰⁵ Az utolsó magyar győzelem volt a szabadságharc során. A komáromi erődöt Klapka György védte. A szemben álló felek 1849. augusztus 3-án csaptak össze. Az ütközetben a magyar oldalon 133 gyalogszázad, 11 lovasszázad és 292 löveg vett részt, a császári csapatok 93 gyalogszázadot, 6 lovasszázadot és 62 löveget vetettek be. (HERMANN 2004, 363.)

az orosz sereg számára megszervezni a megfelelő ellátást. Az osztrákok beleegyeztek ebbe a tervbe, habár nem túl nagy örömmel fogadták a határátlépés időpontját. A császár és kísérete május 23-án hagyta el Varsót.¹⁰⁶ Az intervenció technikai részleteiről június 10-én született meg a hivatalos megállapodás.¹⁰⁷

A két birodalom hadvezetése között már a kezdetben voltak súrlódások. Haynau, akit kineveztek az osztrák hadsereg fővezérévé, és Paszkievics rendszeresen panaszkodtak feletteseiknek, hogy képtelenek együtt dolgozni.¹⁰⁸ Ez a feszült viszony, amely az egész intervenció időszakát végigkísérte, az ellátás kérdésében kulminálódott, ahol az osztrákok ugyan vállalták az orosz csapatok élelmezését, de nem tudták teljesíteni azt.¹⁰⁹

A II., III. és IV. hadtest május közepén érkezett meg Galíciába.¹¹⁰ A magyar határt június 15–20-a között lépték át az orosz csapatok.¹¹¹ A két időpont között a vezérkari tisztek előkészültek a hadjáratra, az alsóbb beosztású tisztek pedig készségben voltak. Szabadidejükben megnézték a helyi nevezetességeket vagy kocsmákba jártak.¹¹² A hadművelleti terv eddigre letisztázódott az orosz és az osztrák fél között is. A terv szerint az orosz főerők Paszkievics tábornagy és Rüdiger tábornok vezetésével két oszlopban nyomulnak be Felső-Magyarországra Kassa felé, majd Eperjes térségében egyesülnek, és Miskolcon át Pest felé nyomulnak. Egy kisebb hadoszlop Pavel Hrisztoforovics Grabbe altábornagy vezetésével pedig a bányavárosokat szállja meg. Haynau a Duna mentén

¹⁰⁶ ROBERTS 1991, 125–127.

¹⁰⁷ ROSONCZY 1999a, 38.

¹⁰⁸ ROBERTS 1991, 129.

¹⁰⁹ ROSONCZY 1999a, 38.

¹¹⁰ ROBERTS 1991, 129–130.

¹¹¹ ROSONCZY 1999a, 39.

¹¹² ROBERTS 1991, 132.

indítja meg a támadást.¹¹³ A hadműveleti terv célja az volt, hogy a főhadszíntéren a magyarokat bekerítsék és megadásra kényszerítsék.

A hadjárat sikere érdekében Miklós hatalmas hadsereget küldött. Az orosz intervenciós erők létszáma megközelítette a 193 000 főt 584 löveggel. További csapatok álltak készenlétben Galíciában 60 000 fővel és Havasalföldön 15 000 orosz katonával. Az osztrák császári hadsereg összlétszáma ehhez képest csupán 165 000 fő körüli volt, de 770 löveggel, amelynek fele várlöveg volt. Ezzel szemben a magyar hadsereg becsült száma 150 000 fő körül mozoghatott, 464 táborig és 393 várlöveggel.¹¹⁴ Ez ellen a jelentős túlerő ellen a magyar csapatok előtt csupán az a lehetőség adódott, hogy az orosz hadsereg előrenyomulását lassítsák, az osztrákokat pedig megverjék, mielőtt csatlakoznának szövetségeseikhez.

Az észak-magyarországi vármegyéket a lengyel Józef Wysocki védte, aki ügyesen kihasználta a hegyvidék által adott lehetőségeket. Csapatait időről időre megállította, és így Paszkievicset arra kényszerítette, hogy seregét szétbontakoztassa, ezzel is hátráltatva az orosz előrenyomulást. Így két hétig is eltartott, míg a cári csapatok elérték az Alföld északi peremét.¹¹⁵

A fellépő kolerajárvány és az élelmezési gondok váratlanul megnehezítették az orosz csapatok helyzetét, illetve egy időre meg is állították őket. Miskolcon kénytelenek voltak egy hetes kényszerpihenőt tartani július 8-ig. Ezt követően indultak meg Pest-Buda felé.¹¹⁶ A Mihail Ivanovics Cseodajev gyalogsági tábornok által vezetett IV. hadtest eközben Deb-

¹¹³ HERMANN 2002, 17.

¹¹⁴ HERMANN 2002, 17.

¹¹⁵ HERMANN 2002, 17.

¹¹⁶ ROSONCZY 1999a, 39.; HERMANN 2002, 18.

recen felé indult és június 28-án Tokajt foglalta el. Grabbe kisebb méretű erői pedig az Árva folyó mentén haladtak délre, semmilyen ellenállásba nem ütköztek.¹¹⁷

Fjodor Szergejevics Panyutyin altábornagy eközben a császári csapatokkal együtt harcolt a magyarok ellen a Vág folyó mentén a peredi csatában.¹¹⁸ A hadosztály június 28-án részt vett a Győr bevételére indított támadásban¹¹⁹, illetve július 2-án és 11-én a Komárom alatt vívott ütközetekben.¹²⁰ Görgey Artúr, a magyar hadsereg főparancsnoka, a 11-ei összecsapás után megindította csapatait a Duna bal partján Vác felé, hogy Szedre jussanak, azonban 15-én a III. hadtest Grigorij Hrisztofo-rovics Zassz tábornok által vezetett elővéd csapataiba botlottak,

¹¹⁷ ROBERTS 1991, 143.

¹¹⁸ A csata 1849. június 20–21. között zajlott. A magyar sereg I. II. III. és VII. hadteste álltak szemben a Cs. kir. II. és tartalék hadtestével, valamint Panyutyin altábornagy 9. kombinált hadosztályával. A magyar csapatok összesen 208 gyalogszázadból és 44 lovasszázadból álltak, illetve 143 löveggel bírtak, amíg a szemben álló erő 219 gyalogszázadból, 32 lovasszázadból és 172 lövegből állt. A csatát a szövetségesek nyerték. (HERMANN 2004, 285.)

¹¹⁹ A győri ütközetben a magyar csapatok 90 gyalog- és 30 lovasszázadot tettek ki 67 löveggel. Velük szemben a császári és orosz csapatok hatalmas túlerőben voltak: 386 gyalogszázad, 70 lovasszázad és 276 löveg. A magyar honvédek sikeresen visszavonultak Poeltenberg Ernő vezetésével. A szövetségesek ugyan győztek, de ez az ütközet nem volt sorsdöntő. (HERMANN 2004, 293.)

¹²⁰ A magyar áttörési kísérletet Klapka György vezette 303 gyalogszázaddal, 54 lovasszázaddal és 180 löveggel. Az osztrákok és az oroszok 311 gyalog- és 56 lovasszázaddal harcoltak, valamint 242 löveggel. A magyar sereg kénytelen volt visszavonulni. A július 11-i komáromi csata volt az utolsó esély arra, hogy a magyar fősereg a Felső-Dunánál még az orosz fősereg beérkezése előtt verséget mérjen az osztrákokra. (HERMANN 2004, 309–311.)

akik eközben elérték már a környéket.¹²¹ 15-én Vác mellett megütköztek¹²², ahol a magyarok tartották magukat,¹²³ ugyanakkor Görgey felmérte, hogy a dél felé vezető utat a felvonuló félben lévő orosz főerők elvágták, ezért úgy döntött, kitörés helyett a visszavonulást választja, megkerülve az orosz csapatokat. A Rétság – Balassagyarmat – Losonc – Rimaszombat – Miskolc útvonalat választotta.¹²⁴ Az elvonulás 16-án este kezdődött.¹²⁵

Paszkievics számára kétségessé vált, hogy a magyar lázadást rövid időn belül el tudják-e fojtani. Úgy döntött, hogy visszafordul, és Tiszafüreden átkelve a Tiszánál vagy Debrecen környékén feltartóztatja Görgeyt. Közben folyamatosan aggódott az utánpótlási útvonalak biztosítása miatt, illetve tartott az Alföld egészségtelen éghajlatától is. Ragaszkodott ahhoz, hogy haderejét egy tömegben tartsa, így azonban képtelen volt Görgeyt energikusan üldözni, ezért az orosz főhadiszállás egy időre szem elől is tévesztette őt. Paszkievics egyre jobban kapkodott és egymásnak ellentmondó parancsokat osztogatott. IV. hadteste ezért tette meg ide-oda többször a Miskolc – Kápolna – Mezőkövesd közötti utat. Csak akkor vállalt konfrontációt a magyar csapatokkal, ha a létszámbeli fölény adott volt, nem mert kockáztatni.¹²⁶

¹²¹ HERMANN 2002, 20.

¹²² A csata 1849. július 15–17. között zajlott. A magyar csapatok 226 gyalog- és 48 lovasszázadot sorakoztattak fel 147 löveggel. Paszkievics 237 gyalog- és 88 lovasszázadot állított fel 234 löveggel. A váci csata következményeinek megítéléséről máig folyik a vita. Tény, hogy az oroszoknak sikerült megakadályozniuk Görgeyt abban, hogy a Duna–Tisza közén nyílegyenesen levonuljon Szeged felé, s egyesüljön az ott gyülekező erőkkel. Ugyanakkor, ha Görgey áttörése sikerül is, nyilván az orosz fősereggel a hátában vonul Szeged felé, azaz inkább ront, mint javít az erők arányán. (HERMANN 2004, 326–328.)

¹²³ HERMANN 2002, 20.

¹²⁴ ROSONCZY 1999a, 39.

¹²⁵ HERMANN 2002, 20.

¹²⁶ ROSONCZY 1999a, 39.

Megnehezítette a hadjáratot az is, hogy Paszkievics vonakodott ismertetni a terveit az osztrákokkal. Ez kellemetlen volt mind a császári, mind a cári csapatok számára, amit jeleztek Nesselrode és a cár felé is, aki azonban megvédte a herceget.¹²⁷

Görgey az oroszokat megkerülve eljutott az ország déli részére. A cári csapatoknak addig csupán kisebb jelentőségű összetűzéseik voltak a magyarokkal. Július 24-én Cseodajev gyalogsági tábornok IV. hadteste támadta meg a Sajó vonalát védő III. és VII. magyar hadtesteket¹²⁸, 28-án Grabbe altábornagy pedig Gesztelynél csatázott¹²⁹. A július 20-ai turai¹³⁰ és az augusztus 2-ai debreceni ütközet¹³¹ sem tekinthető kiemelkedő győzelemnek orosz részről. Az utóbbi miatt csak megnövekedett lemaradásuk Görgey csapatai mögött, amihez hozzájárultak az ellátási nehézségek is.¹³²

Kezdett az orosz félnek is terhes lenni ez a háború. Miklós eredetileg úgy tervezte, hogy a cári hadsereg megsemmisíti Görgey csapatait, és ezt követően hadereje egy részét visszavonhatja Magyarországról. A váci ütközetet követően

¹²⁷ ROBERTS 1991, 152–153.

¹²⁸ A magyar hadtestek itt visszavonultak az éjszaka során.

¹²⁹ Gesztelynél Grabbét a gróf Leiningen-Westerburg Károly által vezetett magyar sereg megverte.

¹³⁰ A turai ütközetben a magyarok részéről 14 löveggel 17 lovasszázad állt szemben az oroszok 28 gyalog- és 17 lovasszázadával, valamint 34 lövegével. A lovassági összecsapást a magyarok nyerték meg, de a beérkező gyalogdandár elől kénytelenek voltak visszavonulni. Az esetleges magyar sikernek inkább pszichikai, mint stratégiai jelentősége lett volna. A magyar fél parancsnokai Dessewffy Arisztid és Perczel Mór voltak. (HERMANN 2004, 337.)

¹³¹ A debreceni ütközetnél körülbelül 67 gyalogszázaddal, 13 lovasszázaddal és 47 löveggel harcolt a magyar fél. Az orosz csapatok eközben 288 gyalog- és 103 lovasszázaddal, illetve 103 löveggel képviseltek hatalmas túlerőt. Az orosz túlerő predestinálta a magyar vereséget, azonban arányait tekintve a honvédek csupán mérsékelt veszteségeket szenvedtek, ráadásul sikeresen kicsúsztak a tervezett bekerítésből. (HERMANN 2004, 353–355.)

¹³² HERMANN 2002, 20–21.

azonban belátta, hogy ha nem akar egy elhúzódó konfliktust, akkor véleményét meg kell változtatnia.¹³³ Augusztus 13-án Paszkievicsnek azt írta, hogy: *„Azt reméltük, hogy a fősereget, vagyis Görgeyt már a Dunánál vagy a Tiszánál meg tudjuk semmisíteni. Ez a sereg, noha már két vereséget szenvedett, és meglehetősen szétzüllött, még mindig létezik, s ha a többiekkel egyesülni tud, veszélyt hozhat az osztrákokra, ha magukra maradnának a harcban. Azt hiszem, ha nem kellene Görgey seregével vesződnünk, egyetlen hadtestünk elegendő volna, így viszont valamennyi csapatunk bevetésével úgy kell befejezni a dolgot, hogy dicsőségére váljék fegyvereinknek.”*¹³⁴

A váci ütközetet követően az orosz tisztek is bizonytalannabbnak ítélték meg a helyzetüket. Ezért kerülhetett sor olyan magánakciókra, mint Sztjepan Alekszandrovics Hruljov ezredesé, aki két tisztjét elküldte követnek Görgeyhez, hogy fegyverletételre szólítsa fel. Ez az ezredes részéről hadicsel volt, amin Görgey átlátott. Megpróbálta a saját hasznára fordítani ezt a találkozást, valamint felderíteni az orosz fősereg állásait. Ezzel párhuzamosan Rüdiger lovassági tábornok levelet intézett Görgeyhez, és a megadás feltételeiről érdeklődött. Görgey Paszkievicsnek levélben javasolta, hogy tárgyaljon a magyar kormánnyal. A cár azonban többször is megtiltotta a hercegnek, hogy politikai jellegű tárgyalásokat folytasson a magyar féllal. Így a herceg csupán annyit válaszolt a magyar fővezérnek, hogy ha tárgyalni szeretne, akkor forduljon a császári csapatokhoz. A válasz augusztus 9-én kelt, azon a napon, amikor Temesvárnál a magyar fősereget vereség érte.¹³⁵ Paszkievics erről még nem tudott a levél meg-

¹³³ ROSONCZY 1999a, 40.

¹³⁴ SCSERBATOV 1984, 315.

¹³⁵ A magyar csapatok 335 gyalog-, 63 lovasszázaddal és 187 löveggel szálltak szembe a szövetségesekkel, akik 190 gyalog-, 44 lovasszázaddal és 192 löveggel vettek részt a csatában. Utóbbiak ezen felül kiegészültek még 103

írásakor, de már ekkor is csupán a feltétlen megadást volt hajlandó elfogadni. Kossuth és kormánya nagy része a vereség hírére lemondott, Görgey Artúrta ruházták a katonai és politikai teljhatalmat, aki úgy látta, hogy be kell fejezni az immár értelmetlen küzdelmet.¹³⁶

Görgey az oroszok előtt akarta letenni a fegyvert, emiatt sietnie kellett, hiszen a császári csapatok már a közelben voltak. Levelet írt Rüdigernek, amelyben közölte a kormány lemondását, és azt, hogy hajlandó feltétel nélkül letenni a fegyvert az oroszok előtt. Az általa összehívott haditanács is elfogadta ezt.¹³⁷

Rüdiger augusztus 12-én kapta meg a levelet, és másnap reggel már megindultak a csapatok a világosi vár alatt elterülő szőlősi síkra. A magyar hadsereg 29 889 fővel, 9839 lóval, 144 löveggel megadta magát a cári seregnek.¹³⁸

Augusztus 23-ig az oroszok felügyelték a hadifoglyokat, közben a többi magyar mozgó haderő is kapitulált a cári csapatok előtt. A háború az orosz hadsereg nagy része számára befejeződött, ezért már ekkor elkezdték a kivonulást. Az utolsó orosz katonák októberben hagyták el Magyarországot, mikor már Komárom erődje is megadta magát.¹³⁹

Az oroszok a nyári hadjárat során közel 14 000 embert veszítettek, az elesetteken kívül több mint 11 000 fő kolerában vagy más betegségekben halt meg. Az Orosz Birodalom pénzügyileg is megsínylette a háborút, júliusban kénytelen

gyalog-, és 17 lovasszázaddal, valamint 261 löveggel, viszont ezek a csapatok nem vettek részt a csatában. A temesvári vereség után felbomlott a magyar déli főssereg, már nem volt remény a további ellenállásra. HERMANN 2004, 380–383.

¹³⁶ HERMANN 2002, 21–22.

¹³⁷ HERMANN 2002, 22.

¹³⁸ HERMANN 2002, 22.

¹³⁹ HERMANN 2002, 22–23.

volt kölcsönt felvenni a londoni Barings Bankháztól, mert katonai költségvetése 38,5 millió rubelnyi deficitet mutatott.¹⁴⁰ Miklós a háborúért nem kért ellenszolgáltatást Ausztriától, mégis hosszú távon a beavatkozás elmélyítette a szövetségesek között már fennálló érdekellentéteket.¹⁴¹ Miklós a krími háború idején csupán „hálát” várt az osztrákoktól, azonban ezt sem kapta meg, így a két állam közötti kapcsolat megromlásának gyökerét a 19. század második felében már a krími konfliktus előtt megtalálhatjuk.

Az 1849-es intervenció orosz szemmel

Az orosz hadsereg I. Miklós idején

A napóleoni háborúkat követően az orosz hadsereg létszáma megháromszorozódott. Felismerték, hogy a katonai állomány növekedésében, fenntarthatóságában és irányításában sürgős változásokra van szükség. Miklós 1825–1838 között több katonai reformot igyekezett keresztülvinni, ezek viszont felemás sikerrel végződtek, hiszen nem volt mögötte kellő szervezettség és infrastruktúra.¹⁴² Módosították a besorozási rendszert és enyhítették a szolgálat feltételeit, próbáltak a csapatok és a katonák számára jobb ellátást biztosítani. A tisztii állomány minőségén a különböző kiképző iskolák és ellenőrző adminisztratív szervek voltak hivatottak javítani.¹⁴³ Komoly problémát jelentett azonban, hogy ezek az intézkedések nem reformok, hanem olyan konzervatív megoldások voltak, amelyeknek elsődleges célja nem a hatékonyság növelése, hanem az autokrácia status quo-jának megőrzése volt. Ennek ellenére ebben az időszakban Oroszország sikeresen szembeszállt Perzsiával, az Oszmán–Török Birodalommal és a lengyelek szabadságharcát is leverte.¹⁴⁴

¹⁴⁰ HERMANN 2002, 23.

¹⁴¹ ROSONCZY 1999a, 41.

¹⁴² KAGAN 1999, 2–8.

¹⁴³ KEEP 1985, 325–326.

¹⁴⁴ KAGAN 1999, 2–10.

Hosszútávon azonban ezek a reformok kudarcba fulladtak. A problémák a krími háborúban csúcsosodtak ki, de már az 1849-es magyar hadjáratban is érezni lehetett a válság előszelét. Például egy 1833-as reform következtében átszervezték a gyalogságot, amelynek következtében kevesebb tisztre volt szükség. A megmaradó tiszteknek növelték ugyan a fizetését, de később bebizonyosodott, hogy a létszámcsökkenés szerencsétlen döntés volt, aminek következtében a cári sereg az elkövetkező hadjáratok során sokszor komoly tiszthiányban szenvedett.¹⁴⁵

Az orosz hadsereg tisztjei a legnagyobb számban nemesi származásukból adódóan kerültek ebbe a státuszba, a többiek a különböző katonai iskolákban végeztek, vagy szorgalmukkal törtek ki a paraszti sorból.¹⁴⁶ Hiába alapítottak több kadétiskolát a korszakban, a tisztek nagy része nem részesült semmilyen hadi vagy általános oktatásban, elég volt csupán néhány évig szolgálniuk, hogy előléptessék őket. Sem a fiatal, se az idős tisztek nem rendelkeztek kellő taktikai és stratégiai ismerettel, illetve egyéb katonai tudásuk is felszínes volt. Az 1849-es hadjáratot követően, annak hibáiból tanulva, néhány előrelátó és tapasztalt tábornok, mint Rüdiger, viszont igyekezett ezen változtatni és próbálta átadni az alapvető tudást a tiszteknek. Ez a próbálkozás azonban pénz és tanárok híján elhalt.¹⁴⁷

Az Orosz Birodalom határain túlról érkezett katonák általában képzetebbek voltak orosz társaiknál. A cári haderőben nagy számban szolgáltak német származású tisztek. Többségük azonban nem német területen született, hanem balti német családból származott, akik évszázadok óta ebben a térségben éltek. Az intervenció tisztjei között ilyen volt pél-

¹⁴⁵ KAGAN 1999, 246.

¹⁴⁶ CURTISS 1965, 176.

¹⁴⁷ CURTISS 1965, 188–189.

dául: Pavel Hrisztoforovics Grabbe, Alekszandr Nyikolajevics Lüders, valamint Alekszandr Karlovics Baumgarten. Néhányuk rendkívüli népszerűségnek örvendett a hadseregen belül is, de az orosz tisztek körében alapvetően németellenes hangulat uralkodott. Emiatt mindennapi lehetett az irigység és a sértődöttség közöttük. Gyakran panaszkodtak arra, hogy a magasabb pozíciók német privilégiumnak számítanak.¹⁴⁸

Kisebb számban, de francia, kaukázusi és lengyel származású tisztek is harcoltak az Orosz Birodalom haderejében. A cári hadsereg és annak tiszti-, tábornoki kara nemzetiségi szempontból tehát meglehetősen vegyes összetételű volt. Ennek hátránya az volt, hogy előfordultak súrlódások a különböző nemzetiségek között, viszont ezek nem lehettek látványosan komolyak, nem veszélyeztették a hadsereg egységét vagy egy-egy katonai vállalkozás sikerét.

A vizsgált korszakban a cári haderő nyolc hadtestre oszlott, amely tartalmazott egy gárdahadtestet és egy gránátoshadtestet. A hadtestek három gyaloghadosztályból, egy könnyű lovashadosztályból és egy tüzérhadosztályból álltak. A gyalogshadosztályok két dandárból, egy gyalog- és egy vadászdandárból álltak, a dandárok pedig két négy zászlóaljas ezredből. A könnyű lovashadosztály egy ulánus- és egy huszárdandárra oszlott, a dandárok pedig két nyolcszázados ezredre. A hadtest tüzérhadosztálya négy dandárból állt. Rendelkeztek tartalék hadtestekkel is, illetve mintegy 100 000 főnyi irreguláris könnyűlovassággal, amelyet elsősorban a kozákok hat szotnyából¹⁴⁹ álló ezredei alkottak.¹⁵⁰ 1848-at kö-

¹⁴⁸ CURTISS 1965, 204–206.

¹⁴⁹ Orosz lovasszázad.

¹⁵⁰ KATONA 1988, 819–820.

vetően a teljes orosz haderő létszáma, a különböző tartalékokkal, irreguláris erőkkel együtt 900 000¹⁵¹ és 1 300 000 fő¹⁵² között mozgott.

Ebből a hatalmas haderőből Miklós a teljes II., III. és IV. hadtestet, az V. hadtest nagyobbik felét, az I. hadtest és a II. hadtest tartalék lovashadtest egyes alakulatait vonultatta fel Magyarország ellen tucatnyi kozákezzel megerősítve. Tartalékul rendelkezésre állt az I. hadtest és a II. hadtest tartalék lovashadtest be nem vetett része és a teljes III. tartalék lovashadtest.¹⁵³ Miklós úgy vélte, hogy olyan létszámú hadsereggel kell fellépnie, amely képes önmagában is elnyomni a forradalmat. Ezért közel 200 000 katona küldését határozta el, 80 000 főt pedig készütségbe helyezett. A cári haderő körülbelül egynegyedét kész volt bevetni.¹⁵⁴

A cári hadsereg struktúrája az 1849-es nyári hadjárat idején már elavult volt, kvalitásait tekintve pedig gyenge képeségű haderőről beszélhetünk. A létszámbeli fölény volt az egyetlen biztosítéka a győzelemnek, ami azonban a hibák miatt nem mondható fényesnek. Hiába tekintett Miklós önmagára, mint „*Európa csendőrére*”, a hadjáratra pedig, mint diplomáciai sikerre, az intervencióban felbukkanó problémák és hiányosságok figyelmen kívül hagyása predesztinálta az Orosz Birodalom sikertelenségét a krími háborúban.

A források szerzői

A Magyarországra bevonult mindhárom cári haderőből rendelkezünk forrásokkal, visszaemlékezésekkel, így megközelítőleg átfogó képet alkothatunk az eseményekről, arról, hogy a hadjáratban részt vevő oroszok miként látták a maguk helyzetét, szerepét. Az orosz főhadiszállásról Dmitrij Szoncov¹⁵⁵

¹⁵¹ KEEP 1985, 326.

¹⁵² HERMANN 2001, 47.

¹⁵³ KATONA 1988, 820.

¹⁵⁴ HERMANN 2001, 315–316.

¹⁵⁵ Ivan Fjodorovics Paszkievics hercegnek, a Magyarországra bevonuló

és Leontyin Pavlovics Nyikolai báró¹⁵⁶ leírásai nyújtanak tájékoztatást. Pavel Grabbe tábornok az észak-magyarországi önálló hadosztal működéséről ír, amelyet ő irányított, Nyikolaj Vasziljevics Iszakov¹⁵⁷, aki Grabbe parancsnoksága alá tartozott, a komáromi tárgyalások fontos szereplője volt. A. Alekszejenko¹⁵⁸ áttekintést nyújt az osztrák főszereg mellé beosztott és Panyutyin altábornagy alatt működő gyalogoshadosztályról.¹⁵⁹

A Paszkievics vezette orosz főszereg több hadtestből állt. A herceg a létszámbeli fölényt megtartva törekedett arra, hogy a szereg ne aprózódjon szét, ezzel viszont megnehezítette a haladást és a manővereket. A II. hadtest élén Pavel Jakovlevics Kuprejanov altábornagy állt, ide volt beosztva segédtisztnek A. O. Sztreng¹⁶⁰, aki feladatából adódóan szinte az egész hadszínteret bejárta. Az ő felelőssége volt a futárok menetvonalának kialakítása, illetve, hogy meghatározza, ki, mikor és hogyan adja át a különböző parancsokat.¹⁶¹

A III. hadtestet Rüdiger irányította, az ő működéséről egy ismeretlen segédtisztje számolt be. Világosnál ezelőtt az

cári hadsereg főparancsnokának volt az egyik segédtisztje.

¹⁵⁶ Balti német származású egykori cári főhadsegéd, orosz császári altábornagy volt. Az intervenció alatt Paszkievics tábornagy törzsében cári szárnysegéd volt.

¹⁵⁷ Iszakov, Nyikolaj Vasziljevics (1821–1891) orosz gyalogsági tábornok, főhadsegéd, művelődési, oktatási, jótékonyági intézmények alapítója, irányítója, szervezője, támogatója, az államtanács tagja az 1849. évi magyarországi hadjáratban rövid kaukázusi szolgálat után vett részt ifjú cári szárnysegédként. A hadjárat elején még százados volt, 1849 augusztusában már alezredes.

¹⁵⁸ A hadjárat során a 18. gyalogezred 6. századának volt a parancsnoka. Ezrede a Panyutyin altábornagy parancsnoksága alatt álló 9. kombinált gyaloghadosztályba tartozott. 1849 tavaszán ez az orosz hadosztály lépte át elsőként az orosz határt.

¹⁵⁹ ROSONCZY 1988, 13.

¹⁶⁰ A II. hadtest törzsében volt segédtiszt a hadjárat során.

¹⁶¹ ROSONCZY 1988, 337.

alakulat előtt adta meg magát a magyar honvédség, ezért a beszámolójában képet kaphatunk a fegyverletétel körülményeiről.¹⁶² Ugyanebben a hadtestben harcolt I. Drozdov főhadnagy¹⁶³ is, aki tagja volt annak az orosz hadikövetségnek, amely Görgeyvel tárgyalt a fegyverletétel körülményeiről.¹⁶⁴ A Cseodajev alá tartozó IV. hadtest tevékenységéről Mihail Dorimedontovics Lihutyin¹⁶⁵ nyújt áttekintést.¹⁶⁶

Andrej Ivanovics Delvig báró¹⁶⁷ és Vaszilij Abramovics Dokudovszkij vezérőrnagy tevékenysége eltérő volt a fentiekhez képest. Előbbi hadmérnök volt a hadjáratban, utóbbi pedig hadbíró Varsóban.¹⁶⁸ Pozíciójukból adódóan némileg kívülállóként tekintettek az eseményekre, így beszámolóik árnyalják a tisztek által nyújtott képet.

Az írások túlnyomó többsége visszaemlékezés, csupán Nyikolai báró és Grabbe vezette a hadjáratnál párhuzamosan naplóját. Nem csupán saját élményeiket jegyezték le, de a legfrissebb információk alapján igyekeztek értékelni az aktuális eseményeket is, az adatok viszont gyakran pontatlannak bizonyultak. Legjellemzőbb példa, hogy eltúlozták a magyar csapatok létszámát.¹⁶⁹

Származásukat tekintve többségük orosz, akad köztük balti német, de mindannyian arisztokrata, hivatalnok- és katonacsaládok fiai. Szemléletüket meghatározza a megingathatatlan birodalmi nagyság, ebből adódóan a cári hadsereg

¹⁶² ROSONCZY 1988, 511.

¹⁶³ Ilja Sztjepanovics Frolov vezérőrnagynak, a III. hadtest vezérkari főnökének személyi segédtszjtje volt. Drozdov tagja volt annak az orosz hadikövetségnek, amely augusztus 12-én tárgyalt a világi fegyverletételről.

¹⁶⁴ ROSONCZY 1988, 559.

¹⁶⁵ Az 1840-es években kezdte meg katonai szolgálatát, nyugállományba már, mint vezérőrnagy vonult.

¹⁶⁶ ROSONCZY 1988, 609.

¹⁶⁷ 1849-ben a hadsereg közlekedési ügyeinek felügyelője.

¹⁶⁸ ROSONCZY 1988, 569; ROSONCZY 1988, 577.

¹⁶⁹ ROSONCZY 1988, 14.

legyőzhetetlenségének tudata, a fölény és magabiztosság.¹⁷⁰ A szerzők írásaiból jól kivehető ez a felsőbbrendűség, ha közben érezhető is bennük némi kételkedés a tapasztalt hibák, hiányosságok hatására, ezeket elsősorban a rajtuk kívülálló okokkal magyarázták.

Naplók és memoárok, mint források

A naplók és memoárok használata számos módszertani problémát vet fel, ezeket a dilemmákat szükségesnek tartom röviden összefoglalni. Mindkét műfaj rendkívül szubjektívnek tekinthető még akkor is, ha a szerzőket az a szándék vezérelte, hogy a lehető legpontosabb képet vázolják fel a hadjáratról. Részvételükből adódóan nem lehettek képesek teljesen elidegenedni a tárgytól, bizonyos fokú érzelmi viszony az érintettség okán évtizedekkel később is fennállt. Ez a tény viszont, nem von le semmit írásaik forrásértékéből, így e munkák egy olyan perspektívára adnak lehetőséget, amelyek túlmutatnak a hagyományos hadtörténetírás keretein.

A naplók és memoárok nem a történeti múltra vonatkozó elsődleges adatok miatt válnak fontossá, hiszen ezek gyakran tévesek és pontatlanok lehetnek, hanem fő értékük a szubjektív történelem szinte primer dokumentálásában rejlik.¹⁷¹ Jelen írás éppen ezért nem vállalkozhatott arra, hogy összevesse a személyes írásokban szereplő információkat a szakirodalommal, mivel nem szükséges számon kérni a szerzőket az előforduló tévedések és „torzítások” miatt.¹⁷² Tehát a tisztek saját benyomásai, megőrzött emlékei nem a hadsereg objektív működéséről mutatnak hiteles képet, hanem azokról a belső problémákról és feszültségekről, amelyek meghatározták a közérzetüket, illetve melyeket a későbbi események fényében fontosnak tartottak lejegyezni.

¹⁷⁰ ROSONCZY 1988, 35.

¹⁷¹ GYÁNI 1997, 27.

¹⁷² K. HORVÁTH 2015, 22.

A szerzők tevékenysége a naplók és visszaemlékezések alapján

Az azonos hadtestben működő tisztek történetei nagy vonalakban megegyeznek, azonban különböző beosztásukból, személyiségükből és élményeikből adódóan részleteikben mégis eltérnek egymástól. Ebben a fejezetben ezeket szeretném bemutatni és egymással összevetni, hogy át lehessen látni a szerzők magyarországi tevékenységét.

Szoncov 1849 áprilisában Galíciában tartózkodott. A Duklai-hágónál lépték át a magyar határt, és Bártfa irányába haladtak. Találkoztak Wysocki csapataival, akit Dembiński-nek hitt, azonban komolyabb összetűzésre nem került sor. Eperjesen át Kassa felé haladva hírt kapott a somosi ütközetről, de nem vett benne részt. Tudósított arról, hogy 26-án a IV. hadtest Tokaj felé haladt és elfoglalta Debrecen, mialatt ők Miskolcon rendezték be a főhadiszállásukat, ahol 10 napos pihenőt tartottak. Július 6-án elindultak Pest felé, a váci csatában részt vett, de gyengének tartott csapatai nagy veszteséget szenvedtek. Július 19-én hagyta el csupán Vácot, és indult vissza a sereggel Miskolc felé, ahonnan az az információ érkezett, hogy Görgey elfoglalta a várost. A IV. hadtest megütközött vele, azonban Görgey ismét kicsúszott az oroszok kezei közül. Szoncov Tiszafüred felé haladt, amit július 27-én értek el. Görgey csapatainak hollétéről csak ellentmondásos információk érkeztek hozzájuk. Augusztus 2-án Debrecen felé indultak meg, ahol részt vett az ütközetben. Miközben Paszkievics Nagyváradra tartott, Szoncovnak Bártfára és Kassára kellett mennie az élelmiszerszállítmányokat megszüretetni, és csak később csatlakozott a herceghez. Augusztus 28-án bajtársaival elindult vissza Galíciába.¹⁷³

¹⁷³ SZONCOV 1988, 227–263.

Nyikolai báró szintén Dukla felől érkezett Magyarországra, és Bártfán keresztül haladt Eperjes irányába. A somosi ütközetről ő is csupán értesült. Kassán kénytelenek voltak bevárni az élelmiszert és csak ezt követően haladtak tovább. Július elsején azonban a bárónak vissza kellett mennie Varsóba, hogy jelentsen a cárnak. 4-én érkezett meg és csupán 25-én távozott. Itt tartózkodása alatt hírt kapott a különböző hadtestek tevékenységéről. 29-én hagyta el Kassát, 31-én Tokajba érkezett, de másnap innen rögtön ment tovább a főszereghez Csegére. A debreceni ütközet hírére azonnal lóra ült és a csata helyszínre sietett. Augusztus 14-ig itt tartózkodott, előző nap értesült a fegyverletétel híreről, ezt követően érkezett Nagyváradra, ahol találkozott Görgeyvel is. Augusztus 24-én indult vissza Varsóba.¹⁷⁴

Sztreng a II. hadtesttel június 17-én lépte át a magyar határt és Bártfa felé haladtak, Kassa elfoglalását követően részt vett a környék felderítésében, illetve a somosi ütközetben. A csapatok megindultak Forrón át Miskolc felé, amit július 6-án hagytak csak el Hatvan–Mezőkövesd irányába. Sztreng első sorban felderítő munkát végzett ezalatt. Tájékoztatót a váci ütközetnél az orosz haderő berkein belül felmerülő kommunikációs zavarokról. A turai ütközetnek csupán a végére ért oda. Napokon keresztül szem elől tévesztették Görgeyt. Augusztus 2-án a debreceni ütközetben harcolt, majd 10 napot töltött itt. Augusztus közepén érkezett meg Nagyváradra, de addigra megjött a hír a fegyverletételről.¹⁷⁵

Alekszejenko Panyutyin altábornagy alá tartozott, akinek alakulatai az orosz főszeregtől függetlenül, az osztrákokkal közösen működtek. Elsőként lépték át a magyar határt még májusban és Pozsonyban állomásoztak. Az ellenséges erőkkel a Vág völgyében Perednél csaptak össze június 21-én,

¹⁷⁴ NYIKOLAI 1988, 267–335.

¹⁷⁵ SZTRENG 1988, 339–362.

majd a csata másnapján visszatértek a városba, hogy csatlakozhassanak az Itáliából érkezett császári csapatokhoz. Ezt követően Komárom felé tartottak, Ács elfoglalásánál a tartalék részét képezték. Július 11-én törtek ki a komáromi várból a magyarok, megtámadták az osztrákokat és csupán orosz segítséggel sikerült följük kerekedni. 18-án a császári csapatokkal együtt Pest felé tartottak, majd Szeged felé követték a visszavonuló magyarokat. Augusztus 5-én Szőregen ütközetet vívtak, majd Temesvár felé indultak tovább, de végül Aradra mentek, ahol a várórség már megadta magát. Itt váltak el az osztrákoktól és csatlakoztak Rüdigerhez. Október 2-án hagyták el Magyarországot.¹⁷⁶

Iszakov Grabbe önálló hadoszlopának nem éppen dicsőséges működéséről számolt be. Feladatuk az volt, hogy megakadályozzák a hegyvidéki vármegyékben a felkeléseket, rendzavarásokat, ellenséges csapatok gyülekezését, toborzását, ugyanakkor, együttműködve az orosz és osztrák főszereggel, a hadszíntér területének csökkentése érdekében, a feldunai hadsereg számára tegyék lehetetlenné, hogy a hegyekbe húzódhasson. A váci ütközetig a csapatok tétlenek voltak, azt követően a visszavonuló Görgeyék elől kellett elzárniuk az utat a hegyek felé, de túlságosan lemaradtak tőle és szem elől tévesztették. Miskolc felé haladva keresték a kettévált magyar sereget. Miskolc előtt, Gesztelynél, a gróf Leiningen-Westerburg Károly vezette III. hadtest csapataiba ütköztek. Azonban parancsba kapták, hogy Grabbe törődjön a miskolci háttérrel, a többi egység csatlakozzon Paszkievicshez, de Iszakov úgy ítélte meg, hogy ez az utasítás az adott helyzetben logikátlan volt. Káosz alakult ki, nem sikerült tisztázni, hogy melyik alakulat hova tartson. Grabbe csapatának helyzete olyan előnytelen volt, hogy Gesztelynél az oroszok kényszerültek visszavonulásra. Iszakov ezt követően Varsóba vitt jelentést, ahova augusztus 3-án érkezett

¹⁷⁶ ALEKSZEJENKO 1988, 365–412.

meg, és beszámolt a cárnak. Itt értesült többek között a debreceni ütközetről is, illetve a fegyverletételről. Őt bízták meg, hogy Görgey levelét vigye el Komáromba és mutassa meg Klapkának, aki ezt követően talán megadja magát. Személyesen tárgyalt vele, de sikertelenül. Komáromot és ezzel együtt az országot Klapka kapitulációját követően hagyták el.¹⁷⁷

Grabbe csapatával június 11-én érte el a magyar határt, 18-án átkeltek a Vág folyón. Július 1-én megváltozott az altábornagy feladata, ezt követően támadó tevékenységbe kezdetett. Előrenyomult Vác felé, de a csatát lekeste, amiről 19-én szerzett tudomást. Július 27-én Miskolcon tartózkodott a főparancsnok utasítására, ahol ellentmondásos parancsokat kapott, őt utasították, hogy vonuljon Tokajnak, Cseodajevet pedig ugyaninnen rendelték vissza. Másnap került sor a gesztelyi csatára, amelyről szűkszavúan írt. Augusztus 2-án visszairányították a korábbi rendeltetési helyére, a hegyvidéki megyék és Nyugat-Galícia védelmére, ahova az ezt követő nap reggelén el is indult. 7-én már Losoncon tartózkodott, 17-én Besztercebányán. 20-án értesült csak Görgey kapitulációjáról. 22-én Iszakov tájékoztatta, hogy tárgyalt Komáromban Klapka Györggyel és átadta a parancsot, miszerint Grabbe azonnal vonuljon Komáromba. Ott gróf Eszterházy Pál ezredes tárgyalt az altábornaggal egy esetleges megadásról, de végül a tárgyalás eredménytelen maradt. 27-én kapta a parancsot, hogy tegyen eleget az osztrák tábornokok kérésének Komárom kapitulációja érdekében, hiszen a magyarok egyelőre csak Grabbe előtt voltak hajlandóak letenni a fegyvert. Szeptember 3-ig fegyverszünetet kötöttek a magyarokkal, az ezt követő napon pedig elkezdődött a csapatok előrenyomulása. 11-én készen álltak mind a támadásra, mind a hazaindulásra. Az osztrákok igényelték

¹⁷⁷ ISZAKOV 1988, 415–456.

Grabbe segítségét, ő azonban az orosz kormány álláspontjának ismerete nélkül nem cselekedett. Később ő is tárgyalta Klapkával, ugyanakkor nagyon bizonytalannak ítélte meg a helyzetet, nem tudta mire számítsen. Végül 28-án Komárom megadta magát és Grabbe csapatai is elhagyhatták Magyarországot.¹⁷⁸

Rüdiger névtelen segédtszjtje és hadteste azt a parancsot kapta, hogy a Kárpátokon át induljanak meg Kassa irányába. Június 17-én Eperjes felé kell már vonulniuk, hogy csatlakozhassanak a főerőkhöz, de Wysocki csapatával harcba kerültek. Másnap megérkeztek Eperjesre, ahol csatlakoztak Paszkievicshez. 26-án indultak csupán tovább Kassára, 30-án elérték Forrót, július 5-én pedig Miskolcot. Az ezt követő periódusról nem írt, csak arról az időszakról, amelyben személyesen is részt vett. Augusztus 8-án érkezett meg a parancs, hogy tartsanak Nagyváradra Debrecenből, közben magyar hadikövetekkel találkoztak, akiket személyesen kísért vissza szállásukra. A későbbiekben Rüdiger Nagyváradról Kisjenő és Zaránd felé tartott, nem törődve a felsőbb utasításokkal, miszerint lassan haladjon előre. Görgey ide is elküldte hadiköveteit tárgyalni a fegyverletételéről és annak körülményeiről. A segédtszjt szemtanúként jelen volt augusztus 13-án, amikor a honvédek letették a fegyvert.¹⁷⁹

Drozdov ugyancsak Rüdiger III. hadtestében szolgált. A magyarországi hadjáratról csupán a világoosi fegyverletétel előzményeiről és körülményeiről tájékoztatott. Augusztus 10-e után keresték fel először a magyarok a cári csapatokat a kapituláció ügyében, augusztus 12-én Drozdov az orosz hadikövetség tagjaként ment el tárgyalni Görgeyvel, ahol meg egyeztek, hogy a következő nap a szőlősi síkon teszik le a fegyvert.¹⁸⁰

¹⁷⁸ GRABBE 1988, 459–510.

¹⁷⁹ RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 513–557.

¹⁸⁰ DROZDOV 1988, 561–567.

Dokudovszkij egyáltalán nem járt a magyar hadszíntéren, 1849 folyamán Varsóban tartózkodott, ahol a hadjárat alatt az orosz uralkodó is ideje nagy részét töltötte. A varsói és az udvari közhangulatról nyújtott tájékoztatást visszaemlékezésében.¹⁸¹

Az 1849-es hadjáratban Delvig a hadsereg közlekedési ügyeinek felügyelőjeként került Magyarországra. A Miskolcon állomásozó főszereghez csatlakozott és velük tartott Hatvan, majd Vác felé, ahol tanúja volt a csatának. Bemutatja azt a zűrzavart, ami a magyarok visszavonulását követte. Sem Grabbéról, sem a magyar seregről nem volt hírük. Kritikusan szemlélte a debreceni csatát is, amelyben maga is részt vett. A fegyverletétel híre is a városban érte.¹⁸²

Lihutyin Cseodajev tábornok IV. hadteste alá volt besorozva. Amikor jöttek a hírek a forradalmakról, a hadtest éppen a kijevi, volhíniai és podóliai kormányzóságokban állomásozott, de rövid időn belül a galíciai határhoz kellett jutniuk. Cseodajevet eredetileg Erdélybe vezényelték volna, de végül visszavonták a parancsot. Május 4-én érkezett meg a futár, hogy az Osztrák Birodalomba kell vonulniuk, hogy részt vegyenek a magyar lázadók elleni hadműveletekben. Lihutyin május 14-én vagy 15-én¹⁸³ indult el Dukla felé. Elsősorban járőrözési feladatai voltak a környéken. Június 13-án a hadtestnek Žmigródba kellett költöznie, innen vonultak be Magyarországra és foglalták el Bártfát 20-án, majd 23-án már Eperjest. A somosi ütközetről Lihutyin lemaradt, Kassa bevétel volt a következő cél, azonban mire ideértek a város kiürült. 26-án távoztak Kassáról, a főszereg Miskolc-Pest felé, a IV. hadtest Tokaj irányába, amit két nappal később értek el. Itt azt a parancsot kapták, hogy szállják meg Debrecent,

¹⁸¹ DOKUDOVSZKIJ 1988, 571-575.

¹⁸² DELVIG 1988, 579-607.

¹⁸³ A visszaemlékezésben megemlíti, hogy nem emlékszik a pontos dátumra. LIHUTYIN 1988, 630.

ahova július 3-án érkeztek meg. Az újabb parancs nem várt sokáig, a IV. hadtestnek egyesülnie kellett a fősereggel, amely eközben Pest felé tartott. 13-án érték el Mezőkövesdet, de mivel Paszkievics feltételezte, hogy Görgey a Dunától esetleg a hegyek felé fordul, ezért parancsot adott a IV. hadtestnek, hogy térjen vissza Miskolcra. Amikor tisztázódott, hogy a magyarok Vác felé tartanak, a herceg visszarendelte őket Kápolnára, illetve azt az utasítást adta, ha szükséges, akkor vonuljanak át Hatvanba. Ezt a rendelkezést július 17-én kapta meg, két nappal később már a Gyöngyös közelében lévő Halmajnál voltak, amikor újabb parancs érkezett, hiszen Görgey csapatai eddigre már elvonultak Váctól, sőt egyenesen nyomuk veszett. Lihutyin 22-én felderítést végzett Miskolc környékén, ahol Harsánynál magyar csapatokkal találkozott. A következő napon Miskolc előtt volt egy kisebb összecsapás az ellenséges csapatokkal, másnap pedig Harsánynál ütköztek meg. 25-én bevonultak Miskolcra, majd Tokaj felé haladtak, mert feltételezték, hogy Görgey hadereje arra vonult, útközben harcba keveredtek Zsolcánál. Eközben érkezett a parancs Paszkievicstől, hogy a IV. hadtest ne kövesse az ellenséget, így visszaindultak a miskolci táborhelyre, amit július 27-én este hagytak el. Másnap nem voltak híreik a magyar csapatokról, az orosz hadsereg sokáig bizonytalan volt. Végül, amint friss információkhoz jutottak Görgey hollétéről, a IV. hadtest végleges parancsba kapta, hogy vonuljon Debrecenbe. Lihutyin nem volt jelen az augusztus 2-i debreceni ütközetben, csupán 12-én érkezett meg a városba. Másnap készültek Nagyváradra, amikor jött a hír, hogy Görgey tárgyalásokat kezdett a fegyverletételről. Nagyváradra érkezett az orosz fősereggel, ahonnan augusztus utolsó harmadában távozott Oroszország felé.¹⁸⁴

A naplók és memoárok alapján a II. és IV. hadtest egységei Dukla felől érkeztek az országba és Bártfa felé haladtak, a

¹⁸⁴ LIHUTYIN 1988, 611-815.

III. hadtesttel Eperjesen egyesültek, és így haladtak tovább Kassára.¹⁸⁵ Ezt követően a II. és a III. hadtest Miskolc felé vonult el,¹⁸⁶ a II. hadtest egy része részt vett a somosi ütközetben,¹⁸⁷ a többiek csupán értesültek róla.¹⁸⁸ A IV. hadtest eközben Tokaj irányába vonult.¹⁸⁹ A főszereg Pest felé tartott, Vácánál ütközetbe keveredtek a magyarokkal, azonban a magyarok az éjszaka során visszavonultak az oroszok elől, akik ezt követően egy időre szem elől tévesztették az ellenséget.¹⁹⁰ Grabbe külön hadoszlopa nem ért oda időben Váchoz,¹⁹¹ a IV. hadtest a gyakori parancsváltásoknak köszönhetően kénytelen volt ezekben a napokban oda-vissza ingázni Hatvan és Miskolc között.¹⁹²

A váci ütközetet következő napokban tehát a cári haderő szem elől tévesztette Görgey seregeit, továbbá Grabbe tartózkodásáról és helyzetéről sem volt tudomásuk.¹⁹³ Utóbbi Gesztelynél meghátrált a magyar csapatok elől.¹⁹⁴ A főszereg Debrecen felé tartott, az orosz hadvezetés időközben friss információkhoz jutott a honvédsereg tartózkodási helyéről.¹⁹⁵ A IV. hadtestet Paszkievics ismét Tokaj felé küldte, de hama-

¹⁸⁵ SZONCOV 1988, 232–236.; NYIKOLAI 1988, 268–277.; SZTRENG 1988, 342–350.; RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 517–523.; LIHUTYIN 1988, 629–661.

¹⁸⁶ SZONCOV 1988, 237.; SZTRENG 1988, 350–351.; RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 523.; DELVIG 1988, 579.; LIHUTYIN 1988, 669.

¹⁸⁷ SZTRENG 1988, 347–348.

¹⁸⁸ SZONCOV 1988, 235.; NYIKOLAI 1988, 279.; LIHUTYIN 1988, 659.

¹⁸⁹ SZONCOV 1988, 237.; LIHUTYIN 1988, 669.

¹⁹⁰ SZONCOV 1988, 251–252.; NYIKOLAI 1988, 296.; SZTRENG 1988, 358.; DELVIG 1988, 587.; LIHUTYIN 1988, 734–735.

¹⁹¹ GRABBE 1988, 471–472.; ISZAKOV 1988, 417.

¹⁹² LIHUTYIN 1988, 698–732.

¹⁹³ NYIKOLAI 1988, 301–302.; SZTRENG 1988, 358.

¹⁹⁴ GRABBE 1988, 474.; ISZAKOV 1988, 424–425.

¹⁹⁵ SZONCOV 1988, 252.; NYIKOLAI 1988, 304–305.; SZTRENG 1988, 358.; RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 525.

rosan vissza is hívta őket és helyettük Grabbe egységét utasította, hogy Tokaj irányába haladjon.¹⁹⁶ A debreceni ütközetben többen is részt vettek a naplók és memoárok szerzői közül, ám az utólag derült ki számukra, hogy itt nem Görgeyvel álltak szemben.¹⁹⁷ Rüdiger és a III. hadtest Nagyvárad felé tartott a magyar parancsnok után.¹⁹⁸ Grabbe csapatai eközben az észak-magyarországi vármegyék felé vették útjukat,¹⁹⁹ amikor is megérkezett a parancs, hogy vonuljanak Komárom alá.²⁰⁰

A főszereg Debrecenben értesült a Rüdiger és Görgey között elkezdődött fegyverletételi tárgyalásokról.²⁰¹ Az ezt követő napokban indultak el Nagyváradra, mire azonban odaértek, Világosnál megtörtént a kapituláció, így a magyarokkal, mint hadifoglyokkal találkoztak.²⁰² Grabbe hadosztlopa Komárom alatt szeptember végéig várta, hogy az ellenség megadja magát,²⁰³ Panyutyin hadosztálya pedig az osztrákokkal közösen vonult el Pest, majd Szeged felé, végül a fegyverletétel hírére csatlakoztak Rüdigerhez.²⁰⁴

A naplókban, visszaemlékezésekben szereplő megállapítások és eseményleírások lényegüket tekintve nem térnek el a hadtörténetírás által feltárt adatoktól, viszont néhol hiányosak vagy éppen ki vannak színezve. A szerzők egyéni kalandjai, tapasztalatai és megállapításai azonban árnyalják az egyes események részleteit, illetve bepillantást engednek

¹⁹⁶ GRABBE 1988, 474. LIHUTYIN 1988, 757.

¹⁹⁷ SZONCOV 1988, 252–254.; DELVIG 1988, 590.

¹⁹⁸ RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 525. DROZDOV 1988, 529.

¹⁹⁹ GRABBE 1988, 477.

²⁰⁰ GRABBE 1988, 488–489.; ISZAKOV 1988, 453.

²⁰¹ SZONCOV 1988, 260–261.; NYIKOLAI 1988, 322–327.; SZTRENG 1988, 361–362.; DELVIG 1988, 593.; LIHUTYIN 1988, 784.

²⁰² SZONCOV 1988, 263.; NYIKOLAI 1988, 324.; SZTRENG 1988, 361.; LIHUTYIN 1988, 810.

²⁰³ GRABBE 1988, 501–506.; ISZAKOV 1988, 454.

²⁰⁴ ALEKSZEJENKO 1988, 399–410.

az orosz sereg belső működésébe. Munkám további részében e naplók és memoárok segítségével kívánom felvázolni az intervenciós seregben uralkodó általános közhangulatot, felhívni a figyelmet azokra a zavarokra és problémákra, amelyek megnehezítették a cári haderő hatékony harctéri működését, illetve megkísérlem bemutatni a hadvezetés és a katonák viszonyát a történeti Magyarország különböző nemzetiségeihez.

Zavarok az orosz hadseregen belül

Az orosz hadseregben a tisztek elméleti felkészítése mellett nagy hangsúlyt fektettek a morális nevelésre. Istenfélelmet, kegyességet, elkötelezettséget, lojalitást tanultak a cárhoz.²⁰⁵ A haderő a rossz állapotok ellenére lelkes volt, ez volt az egyik meghatározó összetartó erő a hadseregen belül.²⁰⁶ A vallási hagyományokkal szorosan összefonódott a cár és a dinasztia iránti hűség, ami egyfajta birodalmi tudatot eredményezett, és amit a kiképzés során igyekeztek kihasználni, elsősorban a katonák érzelmeire próbáltak meg hatni.²⁰⁷

Ez a hazafias gondolkodás az orosz tisztekre is jellemző volt, azonban a magyarországi hadjárathoz közülük többen nagyon kritikusan viszonyultak. Dokudovszkij, aki ez idő alatt Varsóban tartózkodott, azt állította, hogy a katonai vezetés a háborút az elejétől kezdve rosszalta.²⁰⁸ Delvig szerint mind Oroszországban, mind a hadseregben népszerűtlen volt az intervenció.²⁰⁹ Iszakov a fegyverletétel idején azt állapította meg, hogy ez a háború minden oroszról távol állt.²¹⁰ Azonban a beavatkozás kritikája nem jelentette azt, hogy a tisztek körében nem volt meg a kellő harci szellem, sőt mivel

²⁰⁵ CURTISS 1965, 182.

²⁰⁶ CURTISS 1965, 255.

²⁰⁷ CURTISS 1965, 267.

²⁰⁸ DOKUDOVSZKIJ 1988, 571.

²⁰⁹ DELVIG 1988, 602.

²¹⁰ ISZAKOV 1988, 429.

a források többsége visszaemlékezés, emiatt számolni kell az-
zal a lehetőséggel, hogy a tisztek ilyen módon próbálták meg
magukat utólag igazolni, azaz az esetleges tévedések és hibák
felelősségét inkább más személyekre és körülményekre hárít-
tani és nem saját magukra, továbbá az osztrákokkal való vi-
szonyt is retrospektív módon értékelték.²¹¹

A szerzők közül így is akadt, akit eleinte lelkesített a
hadba vonulás gondolata, illetve a katonák körében tapasztal-
ható általános jó hangulatról írt. Nyikolai báró beszámol a fel-
vonuló cári haderő méreteiről és hozzáteszi: „*Remélem, hogy
felhasználásukra késlekedés nélkül sor kerül, seregeink hamarosan
megrohanják az ellenséget, és súlyos csapást mérnek rá!*”²¹² Lihu-
tyin így tudósított a seregek kedélyállapotáról: „*Az orosz ka-
tona szereti a háborút. Ömlött a pezsgő, a vidámságtól és a lelkesé-
déstől ragyogott mindenki.*”²¹³ A hadjárat elején élénk harci
kedvről mesélt: „*Fölösleges a hadsereg lelkiállapotáról bármit is
mondanom. Mindenki türelmetlenül várta, hogy az ellenséggel ta-
lálkozzék.*”²¹⁴ „*Az orosz hadsereg sajátja, hogy nem csupán a hiva-
tásukat szerető régi katonák vágynak a harc után, hanem az újoncok
is, s ez ősi tulajdonsága az orosz népnek.*”²¹⁵ Hasonlót figyelt meg
a Panyutyin alá beosztott Alekszejenko is: „*az orosz katoná-
k küzdelmek e formáját érzi leginkább sajátjának, s hogy gyalogsá-
gunk katonái dicsősége egyáltalán nem a szigorú fegyelmen alapul,
amint ezt Európában sokan gondolják. Nem, a mi katonánk, ahogy
közeledik az ellenség, egyre inkább tűzbe jön, s csak nehezen lehetne
visszatartani, amikor hurrázva az ellenségre ront, hogy kézitusában*

²¹¹ A krími háborút követően az osztrák és az orosz viszony jelentősen meg-
romlott. Ennek fényében az intervenciót többnyire úgy ítélték meg utólag,
hogy az egy kényszerhelyzet volt és ahhoz az orosz félnek semmi érdeke
nem fűződött. Valójában nem erről volt szó, erről bővebben írtam *Az inter-
venció* című fejezetben.

²¹² NYIKOLAI 1988, 269.

²¹³ LIHUTYIN 1988, 621.

²¹⁴ LIHUTYIN 1988, 653.

²¹⁵ LIHUTYIN 1988, 670–671.

mérközzék meg velem."²¹⁶ Szoncov saját tapasztalatai és érzései is összecsengenek a fentiekkel: „*Vitathatatlanul elégedettség és jó érzés tölti el az embert, ha a halállal néz farkasszemet [...] a katonák, akik csak egyenruhájukban és megjelenésükben nem egyformák, egyetértenek velem*”.²¹⁷

A harci kedv azonban csupán a hadjárat kezdetén lehetett jellemző. A katonai sikerek hiánya, az ellátásban felmerülő hiányosságok és problémák, illetve a kolera a nyár közepétől megváltoztatta a közhangulatot. Nyikolai a váci ütközetet követően arról számolt be, hogy a hadjárat menetével kapcsolatban valamiféle általános elégedetlenség volt a levegőben.²¹⁸ Grabbe szerint augusztus elején a hadsereg már szétzilált állapotban volt.²¹⁹

Egyre többen bírálták már nem csak a hadjáratot, de a főparancsnok személyét is. Szoncov szerint Oroszországra nézve káros volt Ausztria megsegítése, hiszen így megakadt a békés fejlődés, kereskedés, az ipari termelés, ráadásul mindez 60 000 000 rubelbe és emberéletekbe került a birodalomnak.²²⁰ A tábornagyot ő maga nem kritizálta, annak ellenére, hogy megemlítette, hogy sokan mások igen, sőt megértette, hogy azért óvta a csapatait, mert arra számított, hogy szükség lesz rájuk egy komolyabb háborúban a közeljövőben.²²¹ Ezzel nem a krími háborúra utalt Szoncov, hiszen azt még nem láthatta előre. Paszkievicset pedig valószínűleg saját katonai reputációja aggaszthatta, hiszen eddigi sikerei után kínos lett volna, ha pont Magyarországon éri szégyen.

A tábornagy különösen Varsóban volt népszerűtlen. Iszakov ott tartózkodása alatt az alábbiakat jegyezte fel a váci ütközet hírére követően: „*A kíséret tagjai a kertben és a palota előtt*

²¹⁶ ALEKSZEJENKO 1988, 387–388.

²¹⁷ SZONCOV 1988, 257–258.

²¹⁸ NYIKOLAI 1988, 307.

²¹⁹ GRABBE 1988, 476.

²²⁰ SZONCOV 1988, 230.

²²¹ SZONCOV 1988, 261–262.

csoporthoz verődnek; szünet nélkül a tábornagyot bírálják, és az ügyes Görgeyt dicsérik. Feltűnik Orlov, gyakrabban Adlerberg gróf, még gyakrabban a Paszkievics hangosan szidalmazó Lieven.”²²² Ezt megerősíti Dokudovszkij: „A cárt körülvevő léhűtők serege egyfolytában jártatta a száját, és gúnyolódott Paszkievicsen.[...] Különösen báró Lieven főhadsegéd ócsárolta nagy indulattal.”²²³ A Varsóban tartózkodó Nyikolai báró is elmarasztalta a herceget a váci ütközetben tanúsított tétova magatartása miatt.²²⁴ Iszakov szerint maga Miklós cár sem volt elégedett a tábornaggal,²²⁵ habár az uralkodó Paszkievicsnek írt levelében Haynaut teszi felelőssé, miután értesült egy szárnysegéd jelentéséből a Vácott történekről.²²⁶ Maga Paszkievics Miklóshoz intézett jelentésében a váci csatában elkövetett hibákért pedig Zasszot, Rüdigert és Cseodajevet hibáztatta, valamint bírálta az osztrákokat, akik semmiben sem segítettek.²²⁷ A Cseodajev alatt szolgáló Lihutyin a szerzők között az egyedüli, aki a váci események sikertelenségét elemelve arra következtetésre jutott, hogy az egyetlen hibás fél az maga az orosz hadsereg volt.²²⁸ A cári haderő tisztjei egyöntetűen kudarcnak tartották az itt történeket.²²⁹

Grabbe nagy kritikusa volt Paszkievicsnek, nem mellesleg jó kapcsolatot ápolt az említett Lieven báróval.²³⁰ Grabbe szerint „a főparancsnok pedig micsoda durva, minket a katonai nagyhatalom rangjától megfosztó hibákat követett el! [...] Egy olyan háborúban, ahol a szemben álló felek ereje kiegyenlítettébb,

²²² ISZAKOV 1988, 428.

²²³ DOKUDOVSZKIJ 1988, 572–573.

²²⁴ NYIKOLAI 1988, 295.

²²⁵ ISZAKOV 1988, 428.

²²⁶ SCSERBATOV 1984, 297–298.

²²⁷ Paszkievics levele I. Miklós cárnak In: VADÁSZ 2001, 206–208.

²²⁸ LIHUTYIN 1988, 782.

²²⁹ ROSONCZY 2000, 46.

²³⁰ GRABBE 1988, 483.

a következmények végzetesek lehetnek volna.”²³¹ A herceget tehetetlennek tartotta és a győzelmet csupán annak tulajdonította, hogy az orosz hadsereg létszámfölénye annyira nagy volt, hogy azt nem lehetett semmivé tenni.²³² Szinte már paranoiás módon úgy vélte, hogy Paszkievics ellene munkálkodik: „nem kecsegtettem magam nagy reményekkel: valószínűleg közbelép az irántam ellenséges érülettel viseltető tábornagy, nehogy nekem adassék meg a dicsőség.”²³³ Grabbe nem tévedett nagyot, az érzés kölcsönös volt, a tábornagy ugyanis Miklós cárnak nyilatkozott elítélően Grabbe teljesítményéről.²³⁴ A Grabbéval szolgáló Iszakov is kiemeli, hogy a hadvezetés hibát hibára halmozott.²³⁵

A debreceni ütközetnek többen igyekeztek nagy jelentőséget tulajdonítani, de a tisztek egy része, mint Nyikolai és Lihutyin bírálták, illetve feleslegesnek tartották ezt a konfliktust.²³⁶ Delvig, aki a városban tartózkodott a csata során, kiemelte, hogy lett volna lehetősége az oroszoknak elfogni a menekülő magyarokat, azonban az itt lévő Vlagyimir Grigorjevics Glazenap altábornagy nem kapott parancsot az előrenyomulásra. Ezt többen tétlenkedésnek tartották, keményen bíralták a parancsnokot, sőt karikatúrákat készítettek róla. Véleménye szerint nem egyértelmű, hogy ki lehetett a hibás.²³⁷

Delvig, aki Paszkievics közvetlen környezetében tartózkodott, úgy látta, hogy a főherceg lesújtó véleménnyel van a

²³¹ GRABBE 1988, 483–484.

²³² GRABBE 1988, 493–494.

²³³ Grabbe arról számol be naplójából, hogy Klapka őt kereste meg, hogy tárgyaljanak Komárom megadásáról, amelyet úgy ítélt meg, hogy fontos mozzanat lehet a későbbi karrierjére nézve. GRABBE 1988, 490.

²³⁴ SCSEBATOVI 1984, 306.

²³⁵ ISZAKOV 1988, 429.

²³⁶ NYIKOLAI 1988, 319. LIHUTYIN 1988, 778.

²³⁷ DELVIG 1988, 590.

saját vezérkari tisztjeiről.²³⁸ A váci ütközetet követően a főparancsnok tájékoztatta is Miklóst, hogy tábornokai iránt minden bizalmát elvesztette.²³⁹ A közlekedési ügyek felügyelője a tisztekről úgy nyilatkozott, hogy önhittek, de a tábornagyot is rendkívül gőgösnek tartotta.²⁴⁰

Az intrikáktól terhes és katonailag felkészületlen hadvezetés olyan hibákat követett el, amelyek elkerülhetőek lehetek volna, elsősorban a váci ütközet során. Ezt követően Paszkievics sokkal közelebb szeretne tudni tábornokait, sokkal óvatosabban haladt és nem engedte, hogy hadserege felaprózódjon.²⁴¹ Emiatt azonban a tisztek felől érkezett kritika. A feszültség az információ hiánya, a lassú kommunikáció, a felkészületlenség és tehetetlenség érzése miatt egészen a háború végéig megmaradt a hadvezetés soraiban.

Komoly problémák jelentkeztek a hadsereg ellátása terén is. Ennek oka elsősorban az volt, hogy június 10-én megállapodtak, hogy az ellátásért az osztrák fél felel, azonban ennek a császáriak nem tettek eleget.²⁴² A saját raktárait Paszkievics még a hadjárat előtt feltöltötte,²⁴³ utólag kiderült, hogy a tábornagy ezen óvatossága hasznosnak bizonyult, ugyanakkor így is rendszeres gond volt az akadozó ellátás.

Az utánpótlás kérdése elmélyítette az ellentéteket az oroszok és az osztrákok között, fellazítva ezzel a morált az orosz hadsereg berkein belül, a katonák raboltak és fosztogattak, a nem megfelelő táplálkozás legyengítette és betegségekre fogékonyabbá tette a sereget. Nem csupán az orosz főseregben és Grabbe önálló hadosztlopában jelentkezett ez a gond, hanem kisebb mértékben az osztrák parancsnokság alatt álló Panyutyin hadosztályában is.

²³⁸ DELVIG 1988, 589.

²³⁹ Paszkievics levele I. Miklós cárnak In: VADÁSZ 2001, 206–208.

²⁴⁰ DELVIG 1988, 606–607.

²⁴¹ ROSONCZY 1999b, 60.

²⁴² ROSONCZY 1999b, 60.

²⁴³ ROBERTS 1991, 134.

Alekszejenko arról számol be, hogy az osztrák hadsereg számára sem volt mindig folyamatos az ellátás, de ezt könnyedén pótolták a környékbeli falvakból, osztagokat küldtek ki, hogy a rekvirálás konfliktus nélkül menjen végbe.²⁴⁴ Komolyabb probléma csupán egyszer fordult elő még július elején, amikor az élelmiszer-szállítmányok kimaradtak, feltehetőleg magyar csapatok támadták meg a szekereket.²⁴⁵ Azonban teljes nélkülözésről nem lehetett beszélni: „*Mi tiszttek egy egész héten át kizárólag undorító zöld teát ittunk, kenyér helyett pedig svájci sajtot ettünk, amiből Győrön át vonulva bőséges készleteket szereztünk be. A közlegények a nyolc napra való kétszerszűletet úgy fogyasztották el, hogy vízbe áztatták, és ecettel meg sóval, amivel valami miatt minden század bőségesen el volt látva, savanyúkenyér-levest főztek. Ez alatt a hét nap alatt úgy megutáltam a svájci sajtot, hogy a hadjárat után évekig rá se tudtam nézni.*”²⁴⁶ Szeged felé menet a vízhiány nehezítette meg a csapatok vonulását, a szerző Kecskeméten kénytelen volt kétszáz darab dinnyét vásárolni századának, hogy szomjukat oltsák.²⁴⁷

A cári főszeregben és Grabbe hadoszlopában korántsem volt ennyire jó a helyzet. A magyar határ menti raktárakat feltöltötték ugyan, a készleteknek elvben 20 napig kellett biztosítaniuk a katonaság ellátását,²⁴⁸ ám néhol már a hadjárat második hetében elkezdett akadózni az utánpótlás.²⁴⁹ Éhezés vagy akut hiány nem fenyegette az oroszokat, azonban az előrenyomulást és haladást sok esetben lassította a szállítmányok bevárása vagy megszerzése, erről Lihutyin is készített jelentést a cárnak.²⁵⁰ Szoncov szerint Vácnál is azzal indokol-

²⁴⁴ ALEKSZEJENKO 1988, 386.

²⁴⁵ ALEKSZEJENKO 1988, 396.

²⁴⁶ ALEKSZEJENKO 1988, 396–397.

²⁴⁷ ALEKSZEJENKO 1988, 403.

²⁴⁸ CURTISS 1965, 298.

²⁴⁹ GRABBE 1988, 465.

²⁵⁰ NYIKOLAI 1988, 285.

ták Görgey üldözésének félbeszakítását, hogy mindössze három napra elegendő élelmiszerral rendelkeztek.²⁵¹ Grabbe július 13-án még érkező élelmiszershállítványokról írt, két nappal később pedig kénytelen volt még néhány futárt útnak indítani az utánpótlás ügyében.²⁵² Július végén elégtelennek minősítette az élelmiszereellátást.²⁵³ Lihutyin így ír a romló körülményekről: „A hadjárat elején katonáink megkapták az előírt mennyiségű kétszersültet, és a táborhelyeken minden reggel és este megfőzték nekik a kását a szükséges adag hússal együtt. De mivel a kétszersültet Galíciából szállították, ahonnan a hadsereg egyre távolodott, a szállítványok csökkentése céljából Kassát elhagyva parancs született arra vonatkozólag, hogy kevesebb kétszersültet, helyette viszont nagyobb húsadagot kell kiosztani. A kora reggeltől tartó, szinte egész napos menetek során a katonák útközben természetesen megéheztek. A pihenőkön megették a bornyújukban kéznél lévő kétszersültet, így a négy napra kiosztott adag csak háromra vagy még annyira se volt elég.”²⁵⁴ A forrás nem említi, hogy sikerült-e teljesíteni a húsadagra vonatkozó parancsot, csupán annyit, hogy a katonák az őket körülvevő bőség és gazdagság ellenére rosszul táplálkoztak.²⁵⁵

A magyar lakosságtól kevés élelmiszert tudott beszerezni a cári haderő, hiába próbáltak fizetni érte. A raktáraikból a nem megfelelő közlekedés, mint a vasútvonal hiánya, és a kevés szekér, jelentősen lelassította a szállítványok érkezését, ahogy egyre haladt a hadsereg dél felé.²⁵⁶ További nehézségeket eredményezett, hogy Paszkievics ragaszkodott ahhoz, hogy az ellátmány és a főoszlop ugyanazon az úton haladjon, ami tovább lassította a sereg amúgy is sokak által

²⁵¹ SZONCOV 1988, 243.

²⁵² GRABBE 1988, 471.

²⁵³ GRABBE 1988, 475.

²⁵⁴ LIHUTYIN 1988, 695.

²⁵⁵ LIHUTYIN 1988, 695.

²⁵⁶ CURTISS 1965, 298.

kritizált haladási sebességét.²⁵⁷ Lihutyin úgy látta, hogy ez a rendszer sokkal károsabb volt, mintha beszállásolást kértek volna, ami véleménye szerint nem lassította volna az előrehaladást. Előnyösebbnek tartotta volna mind a hadsereg, mind a lakosság számára, hiszen hiába hivatkoztak arra, hogy így óvják meg a lakosságot a háborútól, gyakran sokkal nagyobb kárt okoztak többek között azzal, hogy letaposták a termést.²⁵⁸ Emiatt azonban meg kellett volna bontani a sereget, – amit Paszkievics mindenképpen el akart kerülni – hiszen a cári főerők útvonalába nem esett olyan település, amely képes lett volna elszállásolni ennyi embert.

A fáradt és legyengült cári haderő számára a legnagyobb problémát a kolera felbukkanása jelentette. Közel 14 000 orosz halottja volt a háborúnak, ebből 11 000 a kolerának esett áldozatul.²⁵⁹ Mivel a kolera elsősorban széklettel, hányadékkal, szennyezett vízzel és szennyvízzel terjed, emiatt feltételezhető, hogy az orosz katonák táborhelyei higiéniailag nem minden esetben lehettek megfelelőek, hiszen a szennyezett vizet ihatták. Feltűnő, hogy főleg a közkatonákat sújtotta a betegség.

A naplók és memoárok egybehangzóan június végére és július elejére tették a betegség tombolását, ráadásul ekkor erős esőzésekről írtak. Szoncov szerint a június 26. és a július 6. közötti időszak volt a hadjárat legnehezebb tíz napja a betegség miatt, az eső folyton zuhogott.²⁶⁰ Nyikolai 30-án jegyezte le naplójába, hogy az elmúlt három napban a kolera erősen elharapódzott.²⁶¹ Sztreng, aki június utolsó napjaiban hagyta el Kassát, nyomasztó képet festett az akkori helyzetről: *„A betegek egyszerű parasztszekereken feküdtek, mivel a hadtest egészségügyi kocsijai kevésnek bizonyultak. A szerencsétlenek*

²⁵⁷ ROBERTS 1991, 144.

²⁵⁸ LIHUTYIN 1988, 695–697.

²⁵⁹ HERMANN 2002, 23.

²⁶⁰ SZONCOV 1988, 238.

²⁶¹ NYIKOLAI 1988, 285.

elviselhetetlen kínjukban fájdalmasan nyöszörögtek, és egymást hányadékkal meg bélsárral mocskolták be. A látvány szemben jövő társaikban rendkívül kellemetlen érzéseket és benyomásokat keltett. A szekereken az élők között holtak is akadtak."²⁶² Sztreng hat-hét napig tartó esőzészről számolt be, amely során a betegség tovább terjedt.²⁶³ Lihutyin a IV. hadtesttel Kassát követően Tokaj felé haladt, mialatt a főszereg Miskolc felé vette az irányt. Visszaemlékezésében az áll, hogy a betegség első tünetei még Bártfán mutatkoztak. Tokaj alatt Sztrenghez hasonlóan siralmas helyzetről tudósított.²⁶⁴

Ekkoriban Grabbe önálló hadoszlopában is jelentkezett a betegség. Iszakov véleménye szerint azonban ez nem volt súlyos.²⁶⁵ Grabbe ugyanakkor úgy vélte, hogy a hadoszlopban tombol a betegség, de igaz, hogy csupán a legénységet sújtotta, viszont napokon keresztül nem hagyott alább.²⁶⁶ A főszereghez képest a kolera itt kevésbé intenzíven pusztított, viszont szeptemberig mérsékelten még felütötte a fejét.²⁶⁷

Alekszejenko pozsonyi tartózkodása során találkozott a betegséggel. Az orosz sereg nem vonult be a városba, hanem annak közelében a nyílt mezőn vert táborot.²⁶⁸ Az ittlétük során napi ötven beteget jegyzett fel, és három nap alatt a pozsonyi kórházak megteltek orosz szenvedőkkel. Alekszejenko furcsának tartotta, hogy a város lakóit nem érintette a betegség. A különítményt később áthelyezték egy hegyi városkába, ahol a járvány megszűnt.²⁶⁹

²⁶² SZTRENG 1988, 351–352.

²⁶³ SZTRENG 1988, 352.

²⁶⁴ LIHUTYIN 1988, 693–694.

²⁶⁵ ISZAKOV 1988, 417.

²⁶⁶ GRABBE 1988, 465–467.

²⁶⁷ GRABBE 1988, 497.

²⁶⁸ ALEKSZEJENKO 1988, 368.

²⁶⁹ ALEKSZEJENKO 1988, 374.

A korszakban, egészen 1883-ig az orvostudomány nem volt teljesen tisztában a kolera kórokozójával,²⁷⁰ azonban azt már ekkoriban is lehetett tudni, hogy megfelelő higiéniai körülmények kialakításával a járvány elkerülhető. Az orosz katonai táborok zsúfoltak lehettek, a katonák gyakran még esőben is a szabad ég alatt aludtak, továbbá nem rendelkeztek tiszta ivóvízzel.²⁷¹ Ez elsősorban a főszeregben okozott széleskörű problémát. Megfelelő folyadék és só pótlással a betegség túlélhető, ellenben ezt akkoriban nem tudták, illetve nem rendelkeztek elegendő orvossal, felcserrel, gyógyszerrel vagy a környéken olyan helyiségekkel, amelyek kórház céljaira felhasználhatóak lettek volna.²⁷² A leg súlyosabban a közkatonákat érintette a járvány, hiszen a szálláskörülményeik nekik voltak a legrosszabbak, a magasabb rangú tisztek gyakran házakban aludtak.²⁷³ A rossz higiéniai körülmények miatt a járvány a fegyverletételt követően is pusztított, így a magyar hadifoglyok közül is többen áldozatul estek a kolerának,²⁷⁴ azonban a túlterhelt orosz katonák sokkal fogékonyabbak voltak a betegségekre, mint más európai sereg tagjai.²⁷⁵

A cári hadseregen belül jelentkező konfliktusok, ellátási nehézségek és betegségek mellett a közkatonák fosztogatásai és lakossággal szembeni erőszakoskodásai is komoly problémát okoztak. A katonák alapvetően örömmel érkezhettek egy-egy háborúba, hiszen az azt jelentette, hogy nem a szigorú és fárasztó szolgálatot kellett teljesíteni, illetve több vodka fejadagra számítottak.²⁷⁶ A hadjárat során felmerülő

²⁷⁰ ROBERTS 1991, 145.

²⁷¹ SZTRENG 1988, 351.; LIHUTYIN 1988, 694.; ALEKSZEJENKO 1988, 407.

²⁷² SZONCOV 1988, 238.; SZTRENG 1988, 352.

²⁷³ NYIKOLAI 1988, 285.; SZTRENG 1988, 352.; LIHUTYIN 1988, 695., GRABBE 1988, 497.

²⁷⁴ RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 550.

²⁷⁵ CURTISS 1965, 248.

²⁷⁶ CURTISS 1965, 269.

nélkülözések és laza fegyelem miatt a katonák rendszeresen raboltak. Delvig szerint erre maguk a tisztek bíztatták a legénységet, hiszen a szebb rablott holmikat előszeretettel vásárolták meg tőlük, a katonák pedig csak feljebbvalóiknak engedelmeskedtek: „A parancsnokság részéről megnyilvánuló lazaság azonban még ezeket a jólelkű, engedelmes katonákat is hallatlan méretű fosztogatásra csábította, amelyben példaként szolgáltak számukra a tábornagy örkíséretének muzulmánjai.”²⁷⁷ Lihutyin megerősítette Delviget ugyanazokkal a muzulmánokkal kapcsolatosan: „Sajnos sok, muzulmánjaink és részben katonáink által elkövetett kegyetlenkedésről, fosztogatásról, nőkkal és gyermekekkel szembeni erőszakoskodásról hallottunk. Ezek a hírek a legnagyobb mértékben felháborítottak és elkésértettek valamennyiünket.”²⁷⁸ Rüdiger segédtsíztje pedig a kozákokat tartotta a rablás mesterének,²⁷⁹ illetve Grabbe is a kozákokat okolta a fosztogatásokért.²⁸⁰ A IV. hadtest feldúlta egész Tokajt, ezt azonban igyekeztek eltitkolni, főleg Európa felé, hiszen a nyugati országokban már így is barbároknak tartották az oroszokat.²⁸¹

A rablásokat különböző szankciókkal próbálták megakadályozni, illetve megtorolni. Az osztrák parancsnokság alatt lévő orosz és osztrák csapatokat utasították, hogy ha az egyik tetten éri a másikat, akkor azt el kell fogni és átadni a parancsnokságnak. A császári és cári haderő tagjai általában egymás ellen vallottak.²⁸² Grabbe csupán annyit említett, hogy többször példát kellett statuálni a további rendzavarások elkerülése végett.²⁸³ A főszeregben Delvig arról panaszkodott, hogy nehéz volt a fegyelmet fenntartani, mert sok esetben maga a

²⁷⁷ DELVIG 1988, 582.

²⁷⁸ NYIKOLAI 1988, 321.

²⁷⁹ RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 516.

²⁸⁰ GRABBE 1988, 460.

²⁸¹ LIHUTYIN 1988, 690.

²⁸² ALEKSZEJENKO 1988, 391.

²⁸³ GRABBE 1988, 497.

tábornagy őrkíséretének tagjai voltak a tettesek, emiatt előfordult, hogy maga Paszkievics tiltotta meg, hogy a büntetést ténylegesen kiszabják az elkövetőkre. Azonban a lopások eltűrésének híre a hadsereg magasabb régióiból eljutott az uralkodóhoz is, aki azonnal parancsot adott a fosztogatás beszüntetésére. A rablásoknak úgy szakadt vége, hogy a tábornagy azt büntette meg, akinek a beosztottját tetten érték.²⁸⁴

Az orosz hadsereg a szabadságharc idején az országban működő legnagyobb haderő volt. Nem állíthatjuk azt, hogy az orosz sereg felkészületlen volt a magyar honvédekkel szemben, viszont a fenti problémák rávilágítanak arra, hogy ezek a gondok jelentősen elnyújtották ezt a hadjáratot az Orosz Birodalom számára. A cári haderőn belül adódó szervezési, hadvezetési hibák az erőviszonyokból adódóan nem befolyásolták a hadjárat végkimenetelét, ellenben hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar főhadiszíntéren nem arattak gyors győzelmet.

Viszony a Kárpát-medence népeihez

Az államszocializmus időszakában született történeti munkák általában kiemelték, hogy a szabadságharcot leverő cári haderő tagjai szimpatizáltak a magyarokkal, az osztrákokat pedig megvetették. Ezek a megállapítások elsősorban szovjet történészekről származtak, akik levéltári forrásokra, a tisztek naplóira és memoárjaira hivatkoztak. Azonban azt nem hangsúlyozzák, hogy a magyarok iránti rokonszenvről tanúszkodó idézetek elsősorban a világsi fegyverletelt követő időszakra vonatkoznak, valamint a kiszolgáltattott helyzetbe került honvédtisztekre és katonákra.²⁸⁵ Viszont a hadjárat során nem csupán katonákkal érintkeztek, hanem az itt élő soknemzetiségű lakossággal is. A helyiekkel egészen más viszonyt kellett ápolnia az intervenció seregnek, hiszen sok

²⁸⁴ DELVIG 1988, 582–583.

²⁸⁵ ROSONCZY 1986, 136–137.

esetben az ellátást tőlük volt kénytelen pótolni, náluk szálltak meg, általuk jutottak hozzá egyes információkhoz.

A források szerzőinek a magyar katonákhoz fűződő viszonya változó. Nem csupán a két naplóban, de több visszaemlékezésben is a hadjárat kezdetén nem a szimpátia volt jellemző a honvédek irányába. Szoncov alapvetően lenézte a magyar katonákat, mert magával ragadta őket a „forradalmi propaganda”.²⁸⁶ Nyikolai pedig felrótta a magyar hadvezetésnek, hogy ocsmányul viselkedik a lakossággal, amikor arra kényszerítette a debrecenieket, hogy végezzék ki az oszt-rák hadifoglyokat,²⁸⁷ habár tévesen gyanúsította őket, mivel a helyiek felsőbb utasítás nélkül döntöttek a gyilkosság mellett.²⁸⁸ Alekszejenko egyenesen barbár forradalmároknak tartotta őket: *„A magyarok ezt az egész ezredet lemészárolták, így a fiatal Schliknek is ez lett a sorsa. Ez azonban nem volt elég: a fanatikus forradalmárok felvagdalták a testét, bevarrták egy bőrszakba, és hivatalos küldeményként elküldték az apjának.”*²⁸⁹ Lihutyin pedig megemlítette, hogy kezdetben tartottak az ellenféltől és kiemelte a honvédek által a lakosság ellen elkövetett atrocitásokat: *„A magyarok valóban kiraboltak és felgyújtottak egy ruszin falut [...] A huszárok [...] a legnyakasabbak házaik felgyújtották. A tűz elterjedt, s az egész vidéken híre futott, hogy jönnek a magyarok, gyújtogatnak és rabolnak. [...] Ez idő tájt a magyarországi szlávok helyzete, elbeszéléseik szerint, nagyon nehéz volt. A magyarok verték, fosztogatták őket, elszedték pénzüket, lovaikat, ökreiket, gabonájukat. A tizenöt és negyven év közötti férfiakat pedig mind elvitték katonának, a lakosság többi részét pedig sáncok építésére kény-*

²⁸⁶ SZONCOV 1988, 228–229.

²⁸⁷ NYIKOLAI 1988, 292.

²⁸⁸ HERMANN 2007, 331.

²⁸⁹ ALEKSZEJENKO 1988, 372. Az Alekszejenko által előadott történet a minden valóságálapot nélkülöző rémhírek kategóriájába tartozik. Franz von Schliknek egyetlen fia volt, Heinrich von Schlik, aki 1820-ban született és 1859-ben hunyt el. Következésképpen 1849-ben nem ölhatték meg és darabolhatták fel őt a magyarok.

szerítették, melyeket különböző helyeken az orosz betörés elleni védekezés céljaira emeltek. Még a templomokat sem kímélték, elhordták belőlük az aranyat és minden értékesebb dísz tárgyat. [...] A magyar katonaság megállt a főtéren, mindenfelé lövöldözött, néhány házat kirabolt, majd elhagyta a várost.”²⁹⁰ A kezdeti negatív előítéletek az idő előrehaladtával oldódtak. Az ellenféllel történő személyes találkozások sok esetben meghatározóak lettek a naplók és memoárok szerzői számára. A források több ilyen esetről tudósítanak, a főserg tisztjeiben elsősorban Görgey Artúr alakja hagyott mély nyomokat.²⁹¹ Grabbe és Iszakov furcsának tartották a magyar katonák feléjük irányuló különleges figyelmét, de ezt is inkább pozitívumként élték meg.²⁹² Alekszejenko nem ír a magyar honvédekkel való személyes találkozásokról, ő főleg a lakosságra koncentrált.

A lakossághoz való hozzáállásukban az volt az alapvető különbség, hogy az oroszok nem tekintették őket sem ellenségnek, sem ellenfélnek, hiszen a háborúk a 19. században katonák között zajlottak, a hadszíntér környékén és a hadak felvonulási útvonalán azonban a civil lakosság is ki volt téve az atrocitásoknak, fosztogatásnak. Az intervenció során volt példa arra, hogy a magyar lakosság, segítve a honvédeket, valamilyen módon szembeszállt a cári haderővel, amely szigorúan megtorolta az ilyen jellegű akciókat. A források szerzői közül Nyikolai említett egy ilyen esetet Debrecenben, Grabbe Turócszentmártonból és Losoncról, illetve Lihutyin Tokajból.

Debrecenben a civilek az általános fejetlenségben osztrák hadifoglyokat öltek meg. Az oroszok eljárást indítottak a gyilkosok ellen, továbbá – a életben maradt osztrák foglyok

²⁹⁰ LIHUTYIN 1988, 632–645.

²⁹¹ NYIKOLAI 1988, 321. 326–327.; RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 539–540.; DROZDOV 1988, 562–563.

²⁹² ISZAKOV 1988, 444–450.; GRABBE 1988, 496–508.

visszatartása esetén – halálbüntetéssel fenyegették a debrecenieket. A fenyegetőzésen kívül azonban nem történt különösebb atrocitás a helyiekkel szemben.²⁹³ Turócszentmárton és Losonc kevésbé jártak szerencsésen. Az előbbi helyen a kózákok megtorolták a lakóépületekből érkező lövéseket, mielőtt bármilyen utasítást kaptak volna. Negyvenhat foglyot ejtettek, több embert megöltek.²⁹⁴ Grabbe viszont elrendelte Losonc felégetését, arra hivatkozva, hogy itt a „gerillák” meggyilkoltak két orosz tisztet, illetve többet foglyul ejtettek, majd agyonverték.²⁹⁵ Grabbe annak ellenére adta ki a parancsot, hogy Paszkievics ezzel nem értett egyet: *„A város felégetésre ítéltetett. Éjszaka azonban Nyesztyerov vezérkari kapitány megjött a tábornagy parancsával. A tábornagnak más a véleménye. Annál jobb.”*²⁹⁶ Lihutyin részletesen beszámolt Tokaj feldúlásáról: *„Ahogy az ablakból az első lövések eldördültek, katonáink természetesen azonnal megrohanták a házakat, bezúzták a kapukat és az ajtókat, széthányták a kapukat meg a tornácokat védő torlaszokat, majd berontottak a házakba. Néhány polgárt (köztük egy nőt is) kezükbe még füstölgő puskával elfogtak és fel is koncoltak. A megtorlás gyors volt, így a népi felkelést, ha ugyan lett volna, már a kezdet kezdetén elfojtottuk. Az orosz sereg tartott a népi háborútól [...] A katonák szemében ugyanis alattomoságnak hat, ha a békés lakosság beleavatkozik a háborúba, s ilyenkor kegyetlen bosszút állnak, aminek nemcsak a lakosság, hanem annak vagyona is áldozatul esik.”*²⁹⁷ Lihutyin szerint fellépésük szükséges, hasznos és igazságos volt, és tartott tőle, ha nem élnek az elrettenés eszközével, akkor a jövőben rosszabb is lehetett volna.²⁹⁸ Mindez azonban nem volt gyakori, az is kérdés, hogy a lakosság magatartásának mennyire volt politikai motívuma, és

²⁹³ NYIKOLAI 1988, 292–293.; LIHUTYIN 1988, 700–701.

²⁹⁴ GRABBE 1988, 462–463.

²⁹⁵ GRABBE 1988, 482.

²⁹⁶ GRABBE 1988, 479

²⁹⁷ LIHUTYIN 1988, 690.

²⁹⁸ LIHUTYIN 1988, 690–691.

nem csupán a fosztogató közkatonák ellen próbáltak-e így védekezni.

A tisztek általában két dolgot emeltek ki a magyarokkal kapcsolatosan. Az egyik, hogy rendkívül rettegetek az oroszoktól, a másik, hogy remek házigazdák. A kettő viszont összekapcsolódhatott, hiszen a különleges bánásmód motíváló ereje lehetett a megszállóktól való félelem. Ezeknek az aggodalmaknak alapjai lehettek az oroszellenes hirdetések, amelyekben az oroszok által elkövetett kegyetlenségekről írtak,²⁹⁹ de valószínűleg a fosztogató kozákokról szóló hírek is eljutottak a lakossághoz. A szerzők ennek ellenére úgy látták, hogy mindenütt bebizonyították a híresztelések ellenkezőjét, a helyiekkel tisztelettel bántak és gyakran tüntették fel magukat a védelmező szerepében is, elsősorban az osztrákokkal szemben. Alekszejenko egy magyar hölgyet mentett meg a fosztogató osztrákoktól,³⁰⁰ Delvig egy zsidó asszonyt.³⁰¹ Ez a lovagias viselkedés azonban leginkább a tisztekre lehetett jellemző, a közkatonákra ritkán, emiatt nem lehetett alaptalan a magyar lakosság félelme, és csupán a katonai vezetők keménykezűségén múltott, hogy milyen kapcsolat épült ki egy-egy településsel.

A lakossághoz és a honvédekhez való hozzáállás különbségén látszik, hogy az intervenciós haderő tagjainak szimpátiája csakis a magyar katonák felé irányult, és nem széles körben a magyarok felé. A személyes találkozásnak mindkét esetben volt jelentősége a szerzők esetében, ellenben a lakosság elleni megtorlások és fenyegetések azt is mutatják, hogy teljesen mást vártak el a civilektől, mint az ellenféltől. A lakosság számára egyszerűbb volt az együttműködés, hiszen

²⁹⁹ RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 524;

³⁰⁰ ALEKSZEJENKO 1988, 403.

³⁰¹ DELVIG 1988, 604–605.

így nem csak nem kellett félniük a szankcióktól, a nagymértékű fosztogatásoktól, de a jó vendéglátásért cserébe gyakran védelmet és az áruért pénzt kaphattak.

Az orosz tisztek csupán az osztrák hadsereggel, esetleg az udvar tagjaival érintkeztek. Egy-két példától eltekintve nem tettek említést németajkú lakosságról. Így csupán a császári és cári csapatok viszonyát van lehetőség némileg árnyalni.

A naplókban és memoárookban az ellenszenv motívuma a leghangsúlyosabb, azonban az előbbieken csupán a fegyverletételt követően jelenik meg ez egyértelműen. A visszaemlékezésekben sok tiszt nem tudott elvonatkoztatni Ausztria „*hálátlanságától*” a krími háborúban.³⁰² Az osztrákellenesség sokkal élesebb volt a főszereg tisztjeinél, mint a másik két alakulatnál, amelyek gyakrabban érintkeztek személyesen szövetségeseikkel.

Nyikolai, aki Paszkievics mellett szolgált, és Grabbe a hadjárattal párhuzamosan vezette naplóját, emiatt nem voltak eleve elfogultak a császáriakkal szemben. Nyikolai a fegyverletételig kimondottan semleges hangnemben írt róluk, megállapította, hogy az osztrák sereg újoncokból áll,³⁰³ de az osztrák hadvezetést jónak tartotta.³⁰⁴ A fegyverletételt követően azonban beszámolt a szövetségesegek közti nézeteltérésekről, Ausztriát kétszínűséggel vádolta és kiemelte, hogy a császáriak dühösek az orosz sikerek miatt.³⁰⁵ Utólag Delvig is a kapituláció idejére tette az ellenszenv kicsúcsosodását.³⁰⁶ Ennek többek között az lehetett az oka, hogy az osztrák fél a szabadságharcot követően magabiztos, egyedüli és

³⁰² ISZAKOV 1988, 447.; DOKUDOVSZKIJ 1988, 573.; DELVIG 1988, 606.; LIHUTYIN 1988, 805.

³⁰³ NYIKOLAI 1988, 270,

³⁰⁴ NYIKOLAI 1988, 297.

³⁰⁵ NYIKOLAI 1988, 327–334.

³⁰⁶ DELVIG 1988, 599–606.

bosszúálló győztesként viselkedett, illetve fokozta ezt a magyar honvédek iránt érzett részvét is. Ez szemet szúrhatott a szövetségeseknek, akik ennek hangot is adtak, és ezzel csupán sűrűsödtek a súrlódások.³⁰⁷

Grabbe hozzáállása az osztrákokhoz változó volt, de általában hasonló negatív felhanggal nyilatkozott róluk, mint Paszkievicsről. Komáromig nem tartotta őket sokra, főleg Haynaut nem kedvelte.³⁰⁸ Ezt követően nem értette a nemzetközi sajtó azon híreit, amelyek a két birodalom közötti ellentétek kiélesedéséről szóltak: úgy érezte, hogy az osztrákok hálásak voltak a segítségért. Végül azonban csalódnia kellett a korábbi szövetségesben.³⁰⁹ Grabbe hadoszlopának feladatáról a tábornagy és az osztrák főparancsnok nem tudtak megegyezni, hiszen Haynau már júniusban szerette volna, ha csatlakoznak az osztrák csapatokhoz Komáromnál.³¹⁰ Így nem csak az egymás közötti kapcsolat romlott meg, hanem Grabbe ellenszenvé és frusztrációja is megnőtt a két vezetővel szemben.

Alekszejenko volt az a szerző, aki mindvégig az osztrákokkal közösen harcolt, visszaemlékezése mégis a császáriak megvetéséről tanúskodik, bár kezdetben – Haynaut kivéve – nagyon pozitív képet alkotott a szövetségesekről.³¹¹ A hadjárat vége felé már csupán a kegyetlenkedéseikről számolt

³⁰⁷ ROSONCZY 1986, 137–138.

³⁰⁸ GRABBE 1988, 493.

³⁰⁹ GRABBE 1988, 500–507.

³¹⁰ ROBERTS 1991, 153.

³¹¹ ALEKSZEJENKO 1988, 371–372.

be,³¹² azonban ezzel párhuzamosan megjelent nála a magyarok iránti részvét.³¹³

Haynau és Paszkievics között a viszony már a kezdetektől ellenséges volt, többször jelezték feletteseiknek, hogy képtelenek együtt dolgozni.³¹⁴ A hadjárat során a két főparancsnok közötti kommunikáció nem működött megfelelően,³¹⁵ emiatt sokszor megnehezítették egymás helyzetét, ezzel is lassítva a hadjáratot. Az osztrák kormány – miután Varsóban is egyre hangosabbak voltak a főparancsnokkal szemben megfogalmazott kritikák – igyekezett elérni, hogy Miklós leváltsa Paszkievicset, ahogyan korábban a cár is szorgalmazta Windisch-Grätz menesztését.³¹⁶ Ezt a feszültséget már az intervenció alatt érezhették az orosz tisztek és hatással lehetett rájuk. A cári haderő tagjai gyakran éreztették az osztrákokkal felsőbbrendűségüket, sokszor hangsúlyozva, hogy nélkülük képtelenek lettek volna megnyerni ezt a háborút.³¹⁷ A két fél közötti viszonyt tovább rontotta a hadjáratot követő osztrák megtorlás híre.³¹⁸ A memoárok osztrákellenes hangnemére nagy hatást gyakoroltak azok a változások is, amelyek a két ország diplomáciai kapcsolatában álltak be a keleti kérdés

³¹² „[...] észrevettük, hogy oszlopunktól nem messze a földön egy magyar katona fekszik [...] néhányan odamentünk hozzá. [...] A sebesült egyfolytában azért könyörgött, hogy fogjuk meg és küldjük orosz tábori kórházba. Elmagyaráztuk neki, hogy különítményünknek nincs se hordágya, se betegszállító kocsija. A sebesültek elszállítása az osztrákok kötelessége, akik őt is bizonyára gondjaikba veszik. Erre azt mondta, hogy az osztrákok minden sebesült magyart megölnek a harcmezőn [...] Nem hittünk neki [...] Egyik társunk észrevette, hogy a sebesült altiszthez egy lovas odament [...] A lovas máris levette a válláról a karabélyát, és azon volt, hogy megcélozza vele a sebesültet. Rákiáltottunk, nehogy megpróbáljon lőni, de a pofaszakállas lovas ránk se füttyült, hanem célba vette a földön fekvő embert.”
ALEKSZEJENKO 1988, 395–412.

³¹³ ALEKSZEJENKO 1988, 398–406.

³¹⁴ ROBERTS 1991, 129.

³¹⁵ CURTISS 1965, 307.

³¹⁶ ROBERTS 1991, 175.

³¹⁷ CURTISS 1965, 309.

³¹⁸ ROBERTS 1991, 207.

okán, hiszen többször is utaltak az előrelátható osztrák „hátlátlanságra”.

Az oroszok és a helyi szlávok közötti kapcsolatról a magyar történetírásban csak nagyon felszínesen esik szó. Két visszaemlékezést leszámítva azonban az orosz tisztek is csupán felületesen írtak az itteni tapasztalataikról. Általában arról a kölcsönös szimpátiáról számoltak be, amely kialakult a két rokonnép között, főleg a nyelv hasonlósága miatt.³¹⁹ Kevesebbet érintkeztek a szláv lakossággal, mint a magyarral, jóformán csak az észak-magyarországi régióban, a bevonulás során léptek kapcsolatba velük. A tisztek többségére nem tettek túl mély benyomást a helyi szlávok, ez alól azonban kivételt képez Szoncov és Lihutyin.

Szoncov nem sokkal a hadjárat befejezése után vetette papírra emlékeit. Gondolkodásmódját *„Oroszországnak a szláv népek sorsát irányítani hivatott küldetésének hite hatja át”*.³²⁰ Ausztriát és Magyarországot a szlávok feletti uralmuk miatt ellenségnek tartotta, illetve úgy látta, hogy a germánok és a szlávok között nem jöhet létre sem egység, sem jó kapcsolat. Véleménye szerint Oroszországnak kötelessége segítenie a szlávok nemzetiségi autonóm törekvéseit. Hitt a pánszláv eszmékben, azonban nem tartotta szükségesnek a nyugati szlávok beolvasztását az Orosz Birodalomba, de utóbbi vezető szerepét kétségbevonhatatlannak tartotta.³²¹ A pánszláv eszme gondolati csírái a szlávság körében a napóleoni háborúk során születtek meg, a dekabristák voltak a forradalmi pánszlávizmus első megfogalmazói, a *„csodálatos évtized”* gondolkodói között is felmerültek ezzel kapcsolatos gondolatok, ugyanakkor a század derekára nem ez volt a fő trend, maga a meglévő Orosz Birodalom

³¹⁹ NYIKOLAI 1988, 274.; ALEKSZEJENKO 1988, 367.; RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 522–523; DELVIG 1988, 579.

³²⁰ ROSONCZY 1988, 225.

³²¹ SZONCOV 1988, 230–231.

került a központba.³²² Szoncov művelt hivatalnokértelmi-ségi körökben mozoghatott, hogy ezek az eszmék megérintették, hiszen ilyesfajta műveltséget a hadseregen belül általában nem kaptak a tisztek.³²³

Lihutyin 1875-ben megjelent munkájában sokat foglalkozott a magyarországi szlávok helyzetével. Elsősorban az itt élők sanyarú helyzetéről és szegénységéről festett képet, amelynek elsődleges okát abban látta, hogy a magyarok és az osztrákok direkt elnyomják őket.³²⁴ Az intervenciót is ennek szellemében ítéli meg: *„Ami a szlávokat illeti, egyértelmű, hogy minden a beavatkozás mellett szólt. A végső döntés mögött álló politikai indítékok és okok (talán végtelenül) egybeestek a Magyar Királyság területén élő, az Osztrák Birodalom szlávosságának többségét alkotó szlávok valóságos érdekeivel. A vad magyar horda uralma kegyetlen volt; az elnyomott szlávokra mindenekelőtt a magyarok igája nehezedett, s legelőször attól akartak megszabadulni. Az osztrák hódítók (kik némely szláv földre az utóbbi időben tették rá a kezüket) nem voltak ennyire kegyetlenek; 1848–1849-ben pedig Magyarországon az osztrák kormányzat (akárcsak 1846-ban Galíciában) ősi szokásai ellenére is a szlávok szövetségességé vált, mivel az ellenségük, a magyarok ellen harcolt. Lehet, hogy a germanizáció veszélyes és erőteljes a németek uralma alatt lévő szláv földeken, Magyarországon azonban éppen ez volt ekkor a magyarosítás ideiglenes ellenszere. Azzal, hogy az osztrák kormányzat szövetségeseként szétzúztuk a magyarok hatalmát, s a szlávoknak hasznot hajtottunk, elnyertük hálájukat s rokonszenvüket; körükben beavatkozásunk határozott helyeslésre talált – ez tény. A magyarok erejét gyengítvén, a szlávok előtt lehetőségeket és utat nyitottunk a jobb jövő felé, léleekben megerősítettük őket, túlságosan távoli célok érdekében azonban semmit sem kockáztatunk. Így, ha a jövő más irányt mutatna is, a fentiekből nem következtethetünk arra, hogy nem kellett volna megtennünk, amit*

³²² GECSE 2007, 39–69.

³²³ CURTISS 1965, 255–257.

³²⁴ LIHUTYIN 1988, 674–682.

tettünk.”³²⁵ A Kárpát-medence szlávjainak törekvései ellenben korábbra nyúltak vissza, mint az orosz intervenció,³²⁶ így a szerző kicsit túlzásba esett, amikor ehhez kötötte a nemzetiségi mozgalmakat.

Az orosz tisztek, a két kivételt leszámítva, nem foglalkoztak különösebben az itt élő szláv népekkel. Mérsékeltlen megérintette ugyan őket a nyelv hasonlósága, de hozzáállásuk hasonló a magyar lakosságéhoz.

Nem a Kárpát-medence lakosai, de mégis jelentős figyelmet kaptak a cári haderő részéről a lengyelek. Bem, Dembinski, Wysocki is lengyel származásúak voltak, sőt önálló lengyel légió harcolt együtt a magyar honvédekkel.³²⁷ Az oroszok szemében az 1831-es és 1846-os felkelés óta a lengyelek lázadók voltak, és gyanakvással figyelték őket. Mind a forrásokban, mind az idegen nyelvű szakirodalomban az orosz beavatkozás okai között hangsúlyos helyet foglal el a lengyel szál.³²⁸ Több tiszt rájuk hivatkozott, ha az intervenció szükségességéről esett szó. Még Szoncov és Lihutyin pánszláv rokonszenvébe sem estek be a lengyelek: *„Magyarország meghódoltatásához azonban nem volt nehéz indokokat találni: először is közvetlenül határainknál folyt a heves forradalmi propaganda, másodsor pedig a magyar hadseregben lengyel emigránsok tömege talált menedéket, bár az igazat megvallva, a feldicsért lengyel ezredek nem voltak egyebek vagy kétezer főt számláló szedett-vedett népségből összeverődött száználmas légióknál.”*³²⁹ *„De a lengyelek poznani, galíciai mozgolódása, a lengyel tábormokok részvétele a magyaroknak az osztrák kormányzat elleni felkelésében, vagyis az, hogy a lengyelek a magyarokat támogatják a szlávokkal szemben, és az oroszországi lengyelek körében támadt különös élénkség lassan megvilágította az események lényegét, rámutatott arra, hogy előttünk régi*

³²⁵ LIHUTYIN 1988, 806–807.

³²⁶ GERGELY 2003, 246–248.

³²⁷ KOVÁCS 2000, 26.

³²⁸ ISZLAMOV 2002, 38.

³²⁹ SZONCOV 1988, 229.

feladatok állnak, vagyis a régi lengyel kísérleteket kell megakadályoznunk."³³⁰ Rüdiger segédtsíztje egy potenciális lengyel forradalomtól tartott, amely felszabadíthatja Lengyelországot,³³¹ illetve Delvig is ezt erősítette meg.³³² Az ekkoriban Varsóban tartózkodó Dokudovszkij arról számolt be, hogy a helyi lengyelek rendkívül oroszellenesek voltak és a birodalom minden kudarcát ünnepelték,³³³ Grabbe pedig megemlítette, hogy saját csapataiban harcoló lengyelekre jobban kellett ekkor figyelni, kihágásaikért sokkal szigorúbban kellett őket büntetni.³³⁴

A lengyel kérdés a közelmúlt eseményei miatt sokkal többet jelentett a cári hadsereg tisztsíjtjeinek, mint amennyire ez a magyar történetírásban szerepel. Hiába harcoltak aránylag kis létszámban a lengyelek a magyar szabadságharcban, mind a hadsereg, mind a cári udvar – tényleges számukat nagymértékben eltúlozva – komoly jelentőséget tulajdonított nekik, hiszen a lengyel területek megtartása fontos volt Oroszország számára.³³⁵ A német kérdésen túl az orosz uralkodó legfőbb érve a beavatkozás mellett az volt, hogy el kívánta kerülni egy, a magyarországihoz hasonló lázadás kirobbanását a lengyelek lakta területeken. Példát akart statuálni, hogy megmutassa, mire számíthatnak az Orosz Birodalommal szembeszegülő lengyelek.

Az orosz tisztek memoárjaira a későbbi események nagy hatást gyakoroltak. A magyarok iránti rokonszenv és az osztrákok iránti antipátia a fegyverletételt követően, különösen a megtorlások, illetve a krími háború után keletkezett írásokban kulminál. Az osztrákokkal való közvetlen kapcsolat hiánya, illetve az a feszültség, amely már a hadjárat kezdetétől

³³⁰ LIHUTYIN 1988, 611.

³³¹ RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988, 514.

³³² DELVIG 1988, 595.

³³³ DOKUDOVSZKIJ 1988, 571–573.

³³⁴ GRABBE 1988, 462.

³³⁵ JELAVICH 1979, 32.

húzódott Haynau és Paszkievics között, ráterhelődött a szövetségeselek kommunikációs csatornáira, így ahelyett, hogy együtt dolgoztak volna, sokszor inkább versengtek egymással. Ez érződik a főszereg tisztjeinek írásaiból is, akik gyakran becsmérően és lenézően vélekedtek az osztrákokról. Ezzel párhuzamosan és fordítottan arányosan, szimpatizálni kezdtek a magyar katonákkal, akik a cári haderő előtt tették le fegyvereiket. A nincstelen, fáradt lázadó szereg nem jelentett többé potenciális fenyegetést az oroszok számára, az osztrákok azonban osztozkodni kívántak az orosz szereg által leartott dicsőség babérjain.

A helyi lakosok alapvetően rettegtek a háborútól és az intervenciós seregektől. Mindazonáltal a hadjárat során kialakult egy kölcsönös egymásra utaltság, amely miatt a félelem enyhült. Többek között a lakosságnak szüksége volt az oroszok értékes fém pénzeire, a hadseregnek pedig valahonnan pótolnia kellett a kimaradozó ellátást. Ennek ellenére nem volt konfliktusmentes a két fél közötti kapcsolat, hiszen a cári hadsereg katonáinak fosztogatásai, dúlásai megkeserítették a lakosság mindennapjait. Előfordult, hogy a helyiek a cári katonák túlkapásai ellen védekezve ragadtak fegyvert, amit azok rendre kegyetlenül megtoroltak, bár ezeket az oroszok később igyekeztek elleplezni a közvélemény elől.

A szlávokra, a kivételektől eltekintve, úgy tekintettek, mint a magyar lakosságra, akik csupán nyelvükben és öltözködésükben tértek el, amely kis mértékben szimpátiát váltott ki, de nem tulajdonítottak neki különösebb jelentőséget. Kivételt jelentenek ez alól a pánszláv eszmével kapcsolatba került szerzők, akik a szlávokra hivatkozva adtak a hadjáratnak értelmet, viszont nincs arra forrás, hogy ez mennyire lehetett széles körben ismert vagy elfogadott. Az írásokból az derül ki, hogy alapvetően a cári hadsereg tisztjei nemzetiségétől függetlenül inkább hajlottak a lakossággal való kooperációra, hiszen nem állt érdekükben a népet is magukra haragítani, illetve így juthattak a szükséges ellátáshoz is, amelyre annál

inkább szükségük volt, ahogy haladtak dél felé és távolodtak saját raktáraiktól.

Összegzés

Következtetések

A 19. században Oroszország egy „*agyaglábon álló óriás*” volt. I. Miklós nagy jelentőséget tulajdonított a kulcsínek, de az innovatív belső fejlesztésekért alig tett valamit. Emiatt nem meglepő, hogy a század derekán birodalma katasztrofális vereséget szenvedett a krími háborúban. Az 1849-es intervenció volt az Orosz Birodalom utolsó olyan nagyszabású akciója, ahol a látszatot még sikerült fenntartani Európa számára, de közben egyre kézzelfoghatóbbá váltak a belső, strukturális problémák, amiről azonban I. Miklós még megpróbált nem tudomást venni.

Miklós cár a beavatkozást követően úgy próbált tetszelegni a Nyugat előtt, mint „*Európa csendőre*”. Kezdetben ugyan vonakodott a segítségnyújtástól, de később meggyőződött arról, hogy az a saját érdeke is, hiszen egy gyenge Ausztria nem tudta volna megakadályozni, hogy létrejöjjön porosz vezetéssel a német egység, amely felborította volna a kontinensen a status quo-t. A saját lengyel területeinek elvesztését is lehetséges veszélynek tartotta, illetve rossz szemmel nézte a lengyel légiók részvételét a magyar szabadságharcban, amelyek Lengyelország felszabadulását hirdették. Diplomáciailag gondosan előkészítette a segítségnyújtást, így májustól gyakorlatilag szabad kezet kapott az események alakításában. A nyugati nagyhatalmak nem avatkoztak közbe, hiszen az ő érdekeik is azt követelték, hogy „helyreálljon a rend” Közép-Európában. Csupán a forradalom leverését követően jelentek meg szélesebb körben a negatív visszhangok.

Miklós fényes sikerként próbálta eladni a győzelmet, amit végül ő maga is elhitt, annak ellenére, hogy a hadsereg nehézségeiről és kudarcairól pontosan értesült, hiszen nem

csak Paszkieviccsel állt állandó levelezésben, de ideiglenes tartózkodási helyére, Varsóba is folyamatosan érkeztek a futárok, akik további információkkal szolgáltak. A nagy létszámú hadsereggel biztosította ugyan a győzelmet, de az korántsem volt olyan ragyogó, mint ahogy azt kifelé kommunikálta. A szervezetlenség, a megfelelő szaktudás hiánya, az el-látásban adódó fluktuációk mind-mind megnehezítették a hadjáratot a cári haderő számára. Mindezen hiányosságok azonban ekkor nem befolyásolták a vállalkozás végső kimenetelét, emiatt a kívülállók számára nem is volt annyira nyilvánvaló, hogy Miklós egy elavult haderőt vetett be, hiszen az ellenfél, sőt még a szövetségeseik sem voltak sokkal jobban felszerelve.

Miután a magyarok az oroszok előtt tették le a fegyvert, a cári haderő önbizalma jelentősen megnövekedett. Miklós igyekezett hangsúlyozni, hogy pusztán az orosz jelenlét miatt menekült meg Ausztria a biztos bukástól. Úgy érezhette, hogy most lekötelezte szövetségését, aki ezt nem feltétlenül viszonzta már a korszakban sem, hiszen a források szerzői is panaszkodnak, hogy az osztrákok megpróbálják saját győzelemükként feltüntetni a magyar szabadságharc leverését.

Az orosz uralkodó nem vonta le a tanulságokat a magyarországi hadjáratból, a látszólagos sikerek feltehetőleg meggyőzték arról, hogy bár vannak hibák az orosz hadseregben belül, az nem szorul átfogó reformra, hiszen így is helyt állt. Ellenben nem volt mögötte sem megfelelő és kellő szakértelem, illetve a valóságban rendkívül gyenge volt, hiszen egy elavult struktúrát vett át, amit az autokrácia védelmében konzervált. Ráadásul az Orosz Birodalom jelentős gazdasági és társadalmi problémákkal küszködött a korszakban. Az ipari forradalom vívmányai későn érték el az országot, az infrastruktúra fejletlen volt a Nyugathoz képest.

Az orosz tisztek sokszor saját bőrükön érezték a gondokat és zavarokat, ugyanakkor ezek okaival kapcsolatban a sa-

ját felelősségükkel nem voltak hajlandóak szembenézni, inkább igyekeztek azt másra terhelni hol a hadseregen kívül, hol azon belül. Ugyanabba az illúzióba kergették magukat, mint maga az uralkodó. Tapasztalták a problémákat, de nem érezték azt, hogy ezekről akár ők tehetnek vagy éppen, hogy tehetnének ellene. A felmerülő nehézségek miatt gyakran saját szövetségeseiket okolták, emiatt a későbbiekben barátságosabban bántak az ellenfeleikkel. Azonban fontos kiemelni, hogy ez csupán a hadiszférában volt megfigyelhető, a lakosságra másképpen tekintettek.

Az 1849-es intervenciót hiába próbálta Oroszország fényes győzelemként beállítani, érezhető volt már a korszakban, hogy valami nincsen rendben, de ezekről nem vettek különösebben tudomást. Miklós ügyes diplomáciával próbálta egyensúlyozni saját birodalmának gyengeségét, de külpolitikai sikerei a krími háború bekövetkezéséig további illúziókba ringatták, így még erősebbnek, szilárdabbnak tartotta Oroszországot. A magyarországi hadjáratban elkövetett hibák előrevetítették a négy évvel később kirobbanó krími háború súlyos kudarcát.

Mellékletek

1. A münchengräzti szerződés

1833. szeptember 18.

A Szent és Oszthatatlan Háromság nevében:

Ő Felsége Ausztria Császára és Ő Felsége, Mindegyik Oroszország Császára megfontolván, hogy intim uniójuk az utolsó egyiptomi események alatt hatalmasan hozzájárult az Ottomán Birodalom megvédelmezéséhez a fenyegető veszedelmek ellenében és Európát a bonyodalmaktól, melyeket azok eredményezhettek volna, másrészt azon konzervatív szellemtől lelkesítve, mely közös politikájukat vezeti, és biztosítani akarván Törökországgal határos államaiknak biztonságát és nyugalmaát, elhatározták, hogy uniójuknak az elvét a keleti ügyekre vonatkozó jövő eljárásuk alapszabályává fogják tenni. Ennek következtében Ő Felségeik úgy gondolták, hogy külön egyezményrel szabályozzák az esetleges elhatározásokat, melyeket ez elv szükségessé tenne. [...]

I.§ Ausztria és Oroszország udvarai kölcsönösen kötelezik magukat azon elhatározás megtartásában, melyre az Ottomán Birodalom fenntartását illetően jutottak a jelen dinasztia alatt, és evégből teljes megegyezésben adják meg a befolyás és cselekvés eszközeit, melyet rendelkezésükre állanak.

II.§ Ennek következtében a két császári udvar kötelezi magát, hogy közös elhatározással ellenezni fognak minden oly kombinációt, mely Törökországban a szuverén hatalom függetlenségét illetné, akár ideiglenes kormányzat megalkotása, akár a dinasztia teljes megváltoztatása által. Ha egyik vagy másik eset megvalósulna, a Magas Szerződő Felek nem csak nem ismerik el a dolgok hasonló rendjét, hanem arra törekednek, hogy együtt a leghatásosabb eszközöket alkalmaz-

zák a veszedelmek elhárítására, melyekkel az Ottomán Birodalom lényegében beállott változás Törökországgal határos szomszédos államaiknak biztonságát és érdekeit illetné.[...]

Külön és titkos cikkelyek

[...]II.§ A mai napon kelt egyezményt aláírván, a két császári udvar nem zárhatja ki az eshetőségek közül azt, hogy a dolgok mai rendje Törökországban közös óhajuk és törekvéseik ellenére is fel ne forgattassék, és ha ez az eset elkövetkeznék, az az óhajuk, hogy ne idézzon elő semmi változást az egyezményben megállapított unió elvét illetőleg a Kelet ügyeiben. Ennek következtében elhatározták, hogy ebben az esetben a két császári udvar közösen és teljes összetartással fog eljárni mindenben, ami a dolgok mai rendjét felváltó új rend megalapítását illeti, és közösen fognak örködni, hogy a Birodalom belső helyzetében elkövetkezett változás ne érinthesse sem saját államaik biztonságát, sem a szerződésektől kölcsönösen biztosított jogaikat, sem az európai egyensúly fenntartását. [...]

Forrás: Urbán Aladár (szerk.): Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Tankönyvkiadó, Bp., 1970. 195–196.

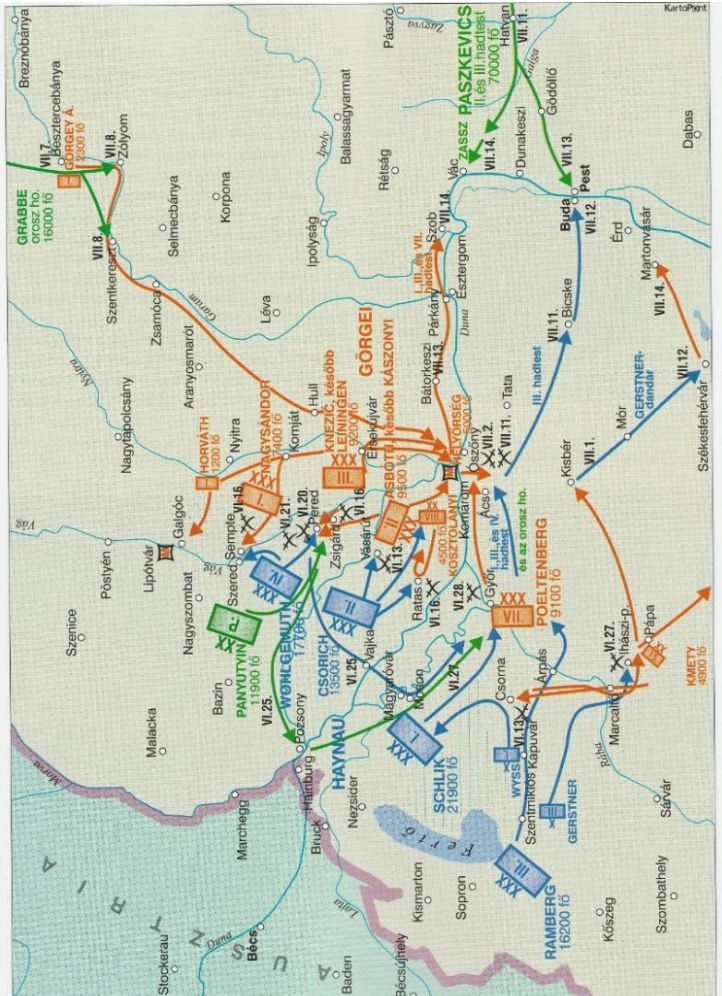
2. A berlini szerződés

1833. október 18.

[...]I.§ Ausztria, Porosz- és Oroszország udvarai elismerik, hogy minden független uralkodónak joga van úgy országának belső zavarai, mint külső veszedelme idején segítségül hívni oly más uralkodót, ki neki a segítség megadására legalkalmasabbnak látszik, és hogy ez utóbbinak joga van e segítséget a saját érdekei és körülményei szerint megadni vagy megtagadni. Ugyancsak elismerik, hogy abban az esetben, ha e segítséget megtagadják, a fenyegetett államtól segítségül hívott hatalomnak nincs joga beavatkozni azért, hogy a kért és megadott segítséget meggátolja vagy ellenkező értelemben járjon el.[...]

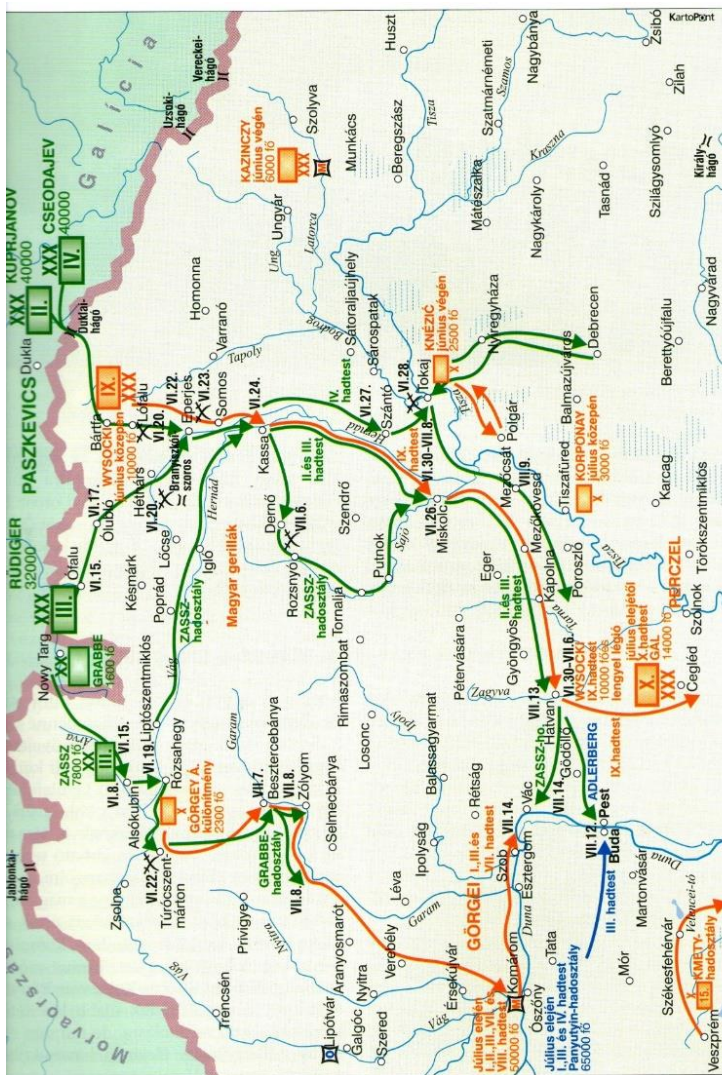
Forrás: Urbán Aladár (szerk.): Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Tankönyvkiadó, Bp., 1970. 197.

4. A főhadszíntér műveletei
1849. június-július 14.

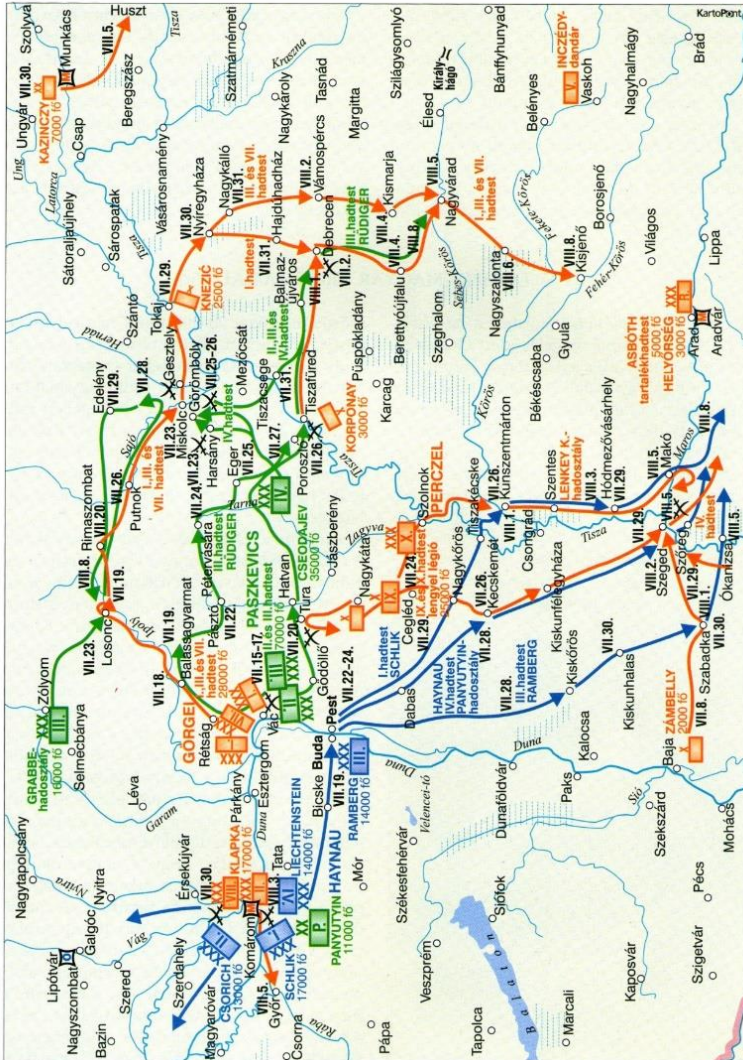
Forrás: Hermann Róbert: 1848–49: A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 323.

5. A felvidéki hadműveletek
1849. június–július 14.

Forrás: Hermann 2001, 331.

6. A főhadiszíntér hadműveletei
1849. július 15. – augusztus 8.

Forrás: Hermann 2001, 359.

Bibliográfia

Naplók, memoárok

SZONCOV 1988 = SZONCOV, Dmitrij: Emlékek a magyarországi hadjárataból. Egy szemtanú és résztvevő feljegyzései. In: KATONA 1988, 225–263.

NYIKOLAI 1988 = NYIKOLAI, Leontyin Pavlovics bárónak az 1849. évi magyarországi hadjárat idején vezetett naplója. In: KATONA 1988, 265–335.

SZTRENG 1988 = SZTRENG, A. O.: Háború a magyarok ellen 1849-ben. In: KATONA 1988, 337–362.

ALEKSZEJENKO 1988 = ALEKSZEJENKO, A.: Egy öreg harcos emlékei. In: KATONA 1988, 363–412.

ISZAKOV 1988 = ISZAKOV, Nyikolaj Vasziljevics: A magyarországi hadjárat 1849-ben. In: KATONA 1988, 413–456.

GRABBE 1988 = GRABBE, Pavel Hrisztoforovics gróf naplójegyzeteiből. In: KATONA 1988, 457–510.

RÜDIGER SEGÉDTISZTJE 1988 = RÜDIGER, Fjodor Vasziljevics gróf SEGÉDTISZTJÉNEK visszaemlékezése az 1849. évi magyarországi hadjáratra. In: KATONA 1988, 511–557.

DROZDOV 1988 = DROZDOV, I.: A magyar hadsereg fegyverletétele az orosz seregek előtt Világosnál, 1849. augusztus 1-én [=augusztus 13.]. In: KATONA 1988, 559–567.

DOKUDOVSZKIJ 1988 = DOKUDOVSZKIJ, Vaszilij Abramovics: Emlékeim. Részletek. In: KATONA 1988, 569–575.

DELVIG 1988 = DELVIG, Andrej Ivanovics báró: Fél évszázad az orosz életből (1820–1870). Részletek. In: KATONA 1988, 577–607.

LIHUTYIN 1988 = LIHUTYIN, Mihail Dorimedontovics: Feljegyzések az 1849. évi magyarországi hadjáratról. In: KATONA 1988, 609–815.

Monográfiák, tanulmányok

BEBESI 2005a = BEBESI György: A szlavofilizmus. Az orosz politikai konzervativizmus a 19. század derekán. In: BEBESI György: Az orosz politikai konzervativizmus 100 éve (1820–1920). B&D Stúdió, Pécs, 2005.

BEBESI 2005b = BEBESI György: A szlavofilektől a nemzeti bolsevizmusig. Az orosz politikai konzervativizmus 100 éve. In: BEBESI György: Az orosz politikai konzervativizmus 100 éve (1820–1920). B&D Stúdió, Pécs, 2005.

BEBESI 2011 = BEBESI György: A roskatag kolosszus bukása. Oroszország története a 19. században. MOSZT könyvek 5. B&D Stúdió, Pécs, 2011.

CURTISS 1965 = CURTISS, John Shelton: The Russian Army under Nicholas I, 1825–1855. Duke University Press, Durham N. C., 1965.

DIÓSZEGI 1997 = DIÓSZEGI István: A hatalmi politika másfél évszázada. História–MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1997.

DURANDIN 1998 = DURANDIN, Catherine: *A román nép története*. Maecenas, Bp., 1998.

FONT – KRAUSZ – SZVÁK – NIEDERHAUSER 2001 = FONT Márta – KRAUSZ Tamás – NIEDERHAUSER Emil – SZVÁK Gyula: Oroszország története. Pannonica, Bp., 2001.

GECSE 2007 = GECSE Géza: Bizánctól Bizáncig. Az orosz birodalmi gondolat. Nemzeti Tankönyv Kiadó, Bp., 2007.

GERGELY 2003 = GERGELY András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Osiris, Bp., 2003.

HELLER 2003 = HELLER, Mihail: Az Orosz Birodalom története. Osiris, Bp., 2003.

HERMANN 2001 = HERMANN Róbert: 1848–49: A szabadságharc hadtörténete. Korona, Bp., 2001.

HERMANN 2002 = HERMANN Róbert: Az orosz csapatok Magyarországon 1849-ben. In: GECSÉNYI Lajos – KOZLOV, Vlagyimir Petrovics (szerk.): Az 1848–1849. évi forradalom és

szabadságharc orosz levéltári források tükrében. Magyar Országos Levéltár – Orosz Szövetségi Levéltári Szolgálat, Budapest – Moszkva, 2002. 15–23.

HERMANN 2004 = HERMANN Róbert: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. Zrínyi, Bp., 2004.

HERMANN 2007 = HERMANN Róbert: A megtorlás története In: HERMANN Róbert (szerk.): Vértanúk könyve – A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Rubicon-Ház Bt., Bp., 2007. 309–339.

ISZLAMOV 2002 = ISZLAMOV, Tofik Muszlimovics: Az 1848–49. évi magyar forradalom és Oroszország. In: GECSÉNYI Lajos – KOZLOV, Vlagyimir Petrovics (szerk.): Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc orosz levéltári források tükrében. Magyar Országos Levéltár – Orosz Szövetségi Levéltári Szolgálat, Budapest – Moszkva, 2002. 35–43.

JELAVICH 1964 = JELAVICH, Barbara: A century of Russian foreign policy 1814–1914. J. B. Lippincott Company, Philadelphia and New York, 1964.

JELAVICH 1979 = JELAVICH, Barbara: The Russian intervention in Wallachia and Transylvania: September 1848 to March 1849. Leiden, Brill, 1979.

K. HORVÁTH 2015 = K. HORVÁTH Zsolt: Az emlékezet betegei. A tér-idő társadalomtörténeti morfológiájához. Kijarat, Bp., 2015.

KAGAN 1999. = KAGAN, Frederick W.: The Military Reforms of Nicholas I. The Origins of the Modern Russian Army. Palgrave Macmillan, St. Martin's Press, New York, 1999.

KATONA 1988 = KATONA Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat, 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Európa, Bp., 1988.

KATUS 2009 = KATUS László: A modern Magyarország születése: Magyarország története 1711–1914. Pécsi Történettudományi Kulturális Egyesület, Pécs, 2009.

KEEP 1985 = KEEP, John L. H.: *Soldiers of the Tsar. Army and Society in Russia, 1462–1874.* Clarendon Press, Oxford, 1985.

KOSÁRY 1984 = KOSÁRY Domokos: 1848: Európa forradalmi. In: HANÁK Gábor (szerk.): *Gólyavári Esték: Előadások a magyar történelemről.* RTV – Minerva, Bp., 1984. 59–68.

KOSÁRY 1998 = KOSÁRY Domokos: Európa és Magyarország 1848-ban. *Történelmi Szemle*, 1998. 3–4. sz. 175–185.

KOVÁCS 2000 = KOVÁCS István: Lengyel légionisták, honvédek és hírszerzők a magyar szabadságharcban. In: HORVÁTH M. Ferenc (szerk.): *Népek, hősök, emberek: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának tiszteletére rendezett konferencia előadásai.* Váci Múzeum Egyesület, Vác, 2000. 25–40.

KOVÁTS 1991 = KOVÁTS, Stefan: Az 1849. évi orosz katonai intervenció Magyarországon: a magyar forradalom és szabadságharc az európai nagyhatalmi érdekek középpontjában. *Századok*, 1991. 3–4. sz. 268–297.

NIEDERHAUSER – SZVÁK 2002 = NIEDERHAUSER Emil – SZVÁK Gyula: *A Romanovok.* Pannonica, Bp., 2002.

NIEDERHAUSER 2004 = NIEDERHAUSER Emil: *Talleyrand, Metternich.* Pannonica, Bp., 2004.

NYEPOKOJCSICKIJ 1999 = NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics: *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel, 1849.* Balassi, Bp., 1999.

ORMOS – MAJOROS, 2003 = ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren.* Osiris, Bp., 2003.

ROBERTS 1991 = ROBERTS, Ian W.: *Nicholas I and the Russian Intervention in Hungary.* Palgrave Macmillan, London, 1991.

ROSONCZY 1985 = ROSONCZY Ildikó: Fegyverletétel – a győző szemével. *História*, 1985. 1. sz. 10–12.

ROSONCZY 1986 = ROSONCZY Ildikó: A cári hadsereg tisztikarának magatartása 1849-ben Magyarországon. In: KISS Gy. Csaba – KOVÁCS István (szerk.): *Hungaro – Polonica:*

Tanulmányok a magyar–lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből: Emlékkönyv Waclaw Felczak 70. születésnapjára. MTA Irodalomtudományi Intézete, Bp., 1986. 136–142.

ROSONCZY 1988 = ROSONCZY Ildikó: Bevezető In: Katona Tamás (szerk.): A magyarországi hadjárat, 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Európa, Bp., 1988.

ROSONCZY 1998 = ROSONCZY Ildikó: Egy orosz ulánustiszt beszámolója a Beszterce környéki harcokról. Kortárs, 1998. 6. sz.

<https://epa.oszk.hu/00300/00381/00013/pdf/rosonczy.pdf> (letöltés ideje: 2019. 07. 08.)

ROSONCZY 1999a = ROSONCZY Ildikó: Orosz intervenció Magyarországon 1849-ben. Magyar Napló, 1999. 7. sz. 36–41.

ROSONCZY 1999b = ROSONCZY Ildikó: Az orosz hadsereg főparancsnoka, Paszkevics. Rubicon, 1999. 4.sz. 59–60.

ROSONCZY 2000 = ROSONCZY Ildikó: Hogyan vélekedtek az oroszok az 1849. július 15–17-i váci ütközetről? In: HORVÁTH M. Ferenc (szerk.): Népek, hősök, emberek: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának tiszteletére rendezett konferencia előadásai. Váci Múzeum Egyesület, Vác, 2000. 41–53.

ROSONCZY 2009 = ROSONCZY Ildikó: A turai ütközet és az orosz fél. In: ROSONCZY Ildikó (szerk.): „Verekedni utolsó emberig” A turai lovasütközet. 1849. július 20. Tanulmányok. Magyar Napló, Bp., 2009. 111–122.

ROSONCZY 2012 = ROSONCZY Ildikó: Egy orosz ezredes, A. K. Baumgarten 1849-es naplója. Hadtörténeti közlemények, 2012. 1.sz. 191–227.

ROSONCZY 2013 = ROSONCZY Ildikó: A segesvári ütközet és Lüders orosz tábornok újraolvasott jelentései. Hadtörténeti Közlemények, 2013. 3. sz. 719–748.

ROSONCZY 2014 = ROSONCZY Ildikó (szerk.): Hadaink vonulnak: K. R. Szemjakin orosz ezredes magyarországi levelei

1849-ből. Argumentum – Balassi Intézet – Magyar Nemzeti Levéltár Archívum, Bp., 2014.

ROSONCZY 2016 = ROSONCZY Ildikó: Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért: Tanulmányok I. Miklós 1849-es magyarországi beavatkozásáról. Magyar Napló, Bp., 2016.

SCSERBATOV 1984 = SCSEBATOV, Alekszandr Petrovics: Paszkevics Magyarországon. Európa, Bp., 1984.

SPERBER 2005 = SPERBER, Jonathan: The European Revolutions, 1848–1851. Cambridge University Press, New York, 2005.

SZOKOLAY 2006 = SZOKOLAY Katalin: Lengyelország története. Balassi, Bp., 2006.

TAYLOR 1998 = TAYLOR, A. J. P.: A Habsburg Monarchia 1809–1918. Az Osztrák Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia története. Scolar, Bp., 1998.

URBÁN 1968 = URBÁN Aladár (szerk.): Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Tankönyvkiadó, Bp., 1968.

URBÁN 1970 = URBÁN Aladár (szerk.): Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Tankönyvkiadó, Bp., 1970.

VADÁSZ 2001 = VADÁSZ Sándor (szerk.): Az 1849-es cári intervenció Magyarországon. Korona, Bp., 2001.

ZÖLLNER 2000 = ZÖLLNER, Erich: Ausztria története. Osiris, Bp., 2000.

BEBESI GYÖRGY

**IVAN FJODOROVICS PASZKIEVICS
(1782–1856)**

Származás, életút, katonai karrier

Ivan Fjodorovics Paszkievics-Erivanszkij¹1782. május 20-án született Poltavában, és 1856. február 18-án hunyt el Varsóban, orosz államférfi, a történelem elsősorban sikeres hadvezérként tartja számon. Itt Magyarországon természetesen az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcot leverő tábornokot látjuk benne.² Életútjának megismerése bepillantást enged egy tehetséges, a cár és az orosz állam iránt végsőig elkötelezett és hűséges, rendkívüli katonai tehetséggel és bátorsággal rendelkező orosz katonatiszt életébe, akinek katonai pályája egy számára csak nyilván rövid epizódban, a magyar történelem

¹ Paszkievics neve a magyar történelmi irodalomban a címben leírt módon ismeretes, ugyanakkor ismerünk „Paszkevics”-ként közölt átiratokat is. A dolog lényege abban ragadható meg, hogy az oroszban kevés kivételtől eltekintve nincs „e”, csak egy formailag a latin „e” hanggal megegyező betű, aminek a kiejtése viszont „je”. Ez kiejtve „i”-sen hangzik, így alakult ki a herceg-fővezér nevének leggyakrabban citált írásmódja. 1832 és 1856 közt Lengyelországban volt kormányzó, itt nevét i-vel ejtették, és ez is hozzájárult az említett változat elterjedéséhez. Ténylegesen és helyesen nevét a morfológiai szabályok betartásával „Paszkjevicsnek” kellene írunk, de magunk a megszokott és ismert forma mellett döntöttünk.

² Paszkievics életútjának ismertetése ШИКМАН 1997, valamint ЩЕРБАТОВ 1888, ЩЕРБАТОВ 1890, ЩЕРБАТОВ 1891, valamint СCSER-BATOV 1984, c. munkái alapján készült.

egyik nemzeti tragédiájával kapcsolódott össze. Életútjának megismerése újabb adalékot szolgáltathat a korszak és a korabeli események más nézőpontból történő megközelítéséhez, megismeréséhez.

Kisorosz, tehát ukrán nemesi családban született, akik őseiket Paszko kozákiig, Bogdan Hmelnickij hetman egyik parancsnokáig vezették vissza. Ivan apja Fjodor Grigorjevics a Voznyeszenszki Kormányzóság legfelsőbb bíróságának volt a tagja, kollégiumi tanácsosa, a Poltavai Kormányzóságban rendelkezett egy birtokkal, amin mintegy 500 jobbágy élt. Édesanyjának, Anna Oszipovnáknak a Mogiljovi Kormányzóságban voltak nem jelentéktelen méretű öröklött birtokai. A szülők fiukat németre és franciára taníttatták, és úgy döntöttek, hogy testvérével, Sztjepannal együtt hadapródiskolába adják. Ezek az iskolák akkoriban nemcsak katonai képzést nyújtottak, hanem udvari szolgálatra is felkészítették a kadétoakat. Az ifjú Paszkievics megfordult II. Katalin udvarában, és ez mély benyomást tett rá, amint erről később még altábornagy korában is többször megemlékezett. Ugyanakkor az akkori képzés tudományos szempontból nem volt kielégítő, Paszkievics szerencséjére azonban Szentpéterváron élt a nagyapja, Grigorij Ivanovics, aki figyelemmel kísérte az unoka fejlődését, és kiegészítendő neveltetését a kor ismert tudósához, az irodalmár, nyelvész Ivan Martinovhoz járatta, akitől a leendő herceg tudományos képzést kapott, és emberileg pedig munkaszereket tanult. 1800-ban fejezte be a szentpétervári hadapródiskolát, és mivel személyisége megtetszett I. Pál cárnak, kiválasz-

tották, és gárdistaként kezdett el szolgálni a híres preobrazsenszkojei ezredben³, hadnagyi rangban, a cár segédisztjeként.⁴ Az udvari karrier rövid életű volt, a cár meggyilkolása után az új uralkodó, I. Sándor már nem tartott igényt a szolgálataira, 1805-ben el is vezényelték az udvartól, a nyugati határnál kellett szolgálatot teljesítenie Ivan Mihelszon tábornok seregében.

A francia és a török háborúban

Ekkoriban zajlottak a *Napóleon elleni háborúk*, és Paszkievics részese volt az austerlitz-i vereségnek. Mivel a francia háborúkkal párhuzamosan folyt a török háború, Mihelszon tábornokot átvezényelték a déli frontra, és a moldáviai orosz sereg parancsnoka lett. Paszkievics *itt hajtotta végre első nevezetes haditettét*, amiért komoly kitüntetést kapott. 1807. március 5-én éjszaka hóvihárban az oszlopvezetők eltévedtek, és fennállt a veszély, hogy az ellenség karjaiba futnak. Paszkievics 5 lovas kozák kíséretében utat nyitott a sztyeppén, úgy hogy elhaladt az ellenség 5000 fős lovassága mellett, és sikerült csatlakoznia Mihail Miloradovics tábornok előőrséhez, ezért 10 nappal később a Szent Vlagyimir rendjel negyedik fokozatával tüntették ki.⁵ Következő kitüntetését, a „bátorságért aranykard”-ot Izmail ostrománál kapta, parancsnokának, Mihelszonnak az indoklása szerint háborúhoz rendkívüli módon értő és félelmet nem ismerő viselkedéséért, mert parancsnokként mindig

³ Ezt az elit alakulatot még Nagy Péter hozta létre a szemjonovói és az izmajlovói ezredekkel együtt, hatalmának stabilitása ezekre a válogatott, külföldi zsoldosok által kiképzett, gyerekkorától felépített gárdákra épült. I. Péter halála után ezeknek az alakulatoknak meghatározó szerepük volt a 18. századi orosz történelem alakulásában, ezért is nevezik a korszakot „a gárdapuccsok korának”.

⁴ МИЛОРАДОВИЧ 1886, 97.

⁵ ЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 7.

pontosan tudta, hogy mit kell tenni, és mert kitűnt bátorságával.⁶ A bátorságára történő hivatkozás későbbi kitüntetései-ben is mindig visszatért.

1806–1812 között Paszkievics *a török háború*ban harcolt, itt alapozta meg katonai előmenetelét. 1807-ben a tilsiti béke megkötése után átmenetileg abbamaradtak a török hadműveletek, Mihelszon elhunyt. Az új parancsnok, Alekszandr Prozorovszkij diplomáciai megbízással Konstantinápolyba küldte Paszkievicset, az volt a feladata, hogy garanciát nyújtson a szultánnak arra vonatkozólag, hogy az orosz csapatok nem fogják megtámadni a dunai fejedelemségeket. Paszkievics itt katonatiszt mivolta mellett diplomataként is megmutathatta képességeit, ezt a küldetését is sikeresen teljesítette, sőt a török udvarban történő tartózkodása során sikerült elsőrangú információkat szereznie a török hadseregről. Nem sokkal visszatérése után újabb megbízást kapott, ezúttal fogolycserék lebonyolítása ügyében kellett visszautaznia a török fővárosba. Szolgálatával nemcsak a cári hadvezetés, hanem a Porta is elégedett volt, ezt mutatja, hogy a Félhold Érdeméremmel tüntették ki. Később azonban gyorsan változott a helyzet, amikor Törökország biztonságban érezte magát Oroszország felől, ismét fogadta a brit követet és elkezdtek szorosabbra fogni a török–angol diplomáciai kapcsolatokat. Ez elfogadhatatlan volt Oroszország számára, ezért Prozorovszkij tábornok újból követet küldött a Portához azzal az ultimátummal, hogy amennyiben 2 napon belül nem távolítják el az angol követet az udvarból, Oroszország újból háborúba lép a törökök ellen. Négy nap után kaptak értesítést arról, hogy a törökök megtagadták az utasítás végrehajtását. A tábornok ismét Paszkievicset küldte a helyzet tisztázására, aki erős viharban hajón jutott el Konstantinápolyba, és ott Mehmed Szaid galib pasával, a birodalmi külügyeket irányító reisz effendivel folytatott megbeszélései után jelentette,

⁶ ЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 28.

hogy a Porta hadállapotot hirdetett, majd nem kis kalandok árán, ellenséges környezetben jutott vissza főparancsnokához, akinek ismét kitűnői információkat hozott a török katonai helyzetről.⁷ A háború folytatódott, és Paszkievics áprilisban Brailov ostrománál egy lövéstől megsebesült a fején, de júniusban felgyógyult és visszatért a szolgálatba. Prozorovszkij halála után Pjotr Bagratyion lett az új főparancsnok, az ő irányítása alatt Paszkievics hadtestével több erődöt is elfoglalt, és ismét kitüntette magát Szilisztránál a tatárok elleni ütközetben, ezekért a katonai műveletekért kapta meg 1810-ben a Szent Anna-éremrendet.⁸ Bagratyion utódja Nyikolaj Kamenszkij lett, aki alatt Paszkievics a szmolenszki muskétásezred parancsnoka lett, s ebben a minőségben a Fekete-tenger partvidékén kellett szolgálatot teljesítenie. Még ebben az évben saját kérésére áthelyezték Vaszilij Dolgorukov tábornok hadseregéhez, ahol a vityebszki gyalogos ezred parancsnoka lett, részt vett Bazardzsin ostromában, ahol ismét kitűnt rendkívüli bátorságával, ezért kapta meg június végén a Szent Vlagyimir-rendjel harmadik fokozatát, még ebben az évben ezredessé léptették elő.⁹ Batinnál Kamenszkij serege nagy győzelmet aratott a törökök fölött, az egész sereget megsemmisítették, még a vezérüket, Kumanyec agát is sikerült megölniük. Paszkievics, aki nemrég lett ezredes, a győzelem után vezérőrnagyi előléptetésben részesült, és a Szent György-rend harmadik fokozatát kapta. 1810 decemberében Kijevbe vezényelték, a még formálódó orlovi ezred parancsoka lett, holott ő szeretett volna a ténylegesen harcoló csapatoknál maradni. A még alig 28 éves vezérőrnagy új szerepkörbe került, egy katonai alakulatot kellett kiképeznie és oktatnia. Ebben is sikeres volt, tisztársaival kitűnő viszonyt tu-

⁷ ЩЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 50–53.

⁸ ЩЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 36.

⁹ ЩЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 42–43.

dott kialakítani, a kiképzés során a tisztesség, bátorság és erkölcsösség hármas diszciplináját közvetítette a katonák felé. Az orlovi ezred kiképzése olyan jól sikerült, hogy eredményeik hamarosan Bagratyion tábornok figyelmét is felkeltették. Paszkievics a megfeszített munkától olyan súlyos ideglázat kapott, hogy kis híján belehalt. Felgyógyulása alkalmából kinevezték a 26. hadosztály parancsnokának, alig 11 ével a hadapródiskola elvégzése után.

A honvédő háborúban¹⁰

Harcolt a *honvédő háborúban* 1812-ben, több ütközetben is részt vett, először a szaltanovkai csatában Mogiljov mellett, ami után utat vágva hadosztályával rendkívül nehéz körülmények közt haladva Szmolenszkben egyesülni tudott a másik orosz hadsereggel, és ott tudott lenni a szmolenszki csatában augusztus 16–18 között, amiért mindkét parancsnok, Mihail Barclay De Tolly és Bagratyion is kifejezte elismerését.¹¹ Ott volt a borogyinói ütközetben is, ahol egy dombot védett alakulatával a Moszkva folyó meredek partjánál, ide irányult a franciák fő támadása. Szokása szerint bátran küzdött, az első vonalban bajonett-jelekkel irányította csapatait, két lovat lőttek ki alóla. Moszkva feladása után több kisebb ütközetben harcolt, majd alakulataival részt vett Napóleon maradék hadseregének üldözésében, az elsők között lépett a Varsói Hercegség területére. A honvédő háború során tanúsított parancsnoki magatartásért és a visszatérő indoklás szerint kiemelkedő bátorságáért megkapta a Szent Anna-rend első fokozatát, valamint a Szent Vlagyimir-rend nagykeresztjének második fokát.

¹⁰ Az orosz történelemben a Napóleon 1812-es betörésekor folytatott harcokat „honvédő háborúnak”, a Hitler 1941-es támadása után Berlin 1945-ös elfoglalásáig tartó háborút „nagy honvédő háborúnak” nevezik, maunk ezeket az elnevezéseket vettük át és használjuk.

¹¹ ИЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 143.

Később Napóleon Oroszországból történő kiverése után részt vett a határon túli hadműveletekben, gyakorlatilag ott volt az összes fontosabb ütközetben. Rendkívüli módon bírta a munkát, a katonai étellel járó terhelést, ekkoriban már széles körben elismerték kitűnő képességeit, és az is köztudomású volt róla, hogy rendkívül elhivatott a szolgálatban. 1813-ban a lipcsei „népek csatájában” nyújtott teljesítményéért altábornagyi kinevezést kapott, majd Hamburg ostrománál kinevezték a második gránátoshadosztály parancsnokának. A későbbi hadműveletek során csapataival Bázélbe kellett sietnie, majd Chaumontban személyesen jelentkezett az uralkodónál. Bár nyilvánvaló érdemei miatt I. Sándor kedvesen fogadta, de komoly korholást kapott, mert a rábízott csapatoknak túl nagyok voltak a veszteségei, és a cár szerint rosszul harcoltak. Paszkievics kifejtette, hogy valóban demoralizálódtak az alakulatai, mert kimerültek az állandó éhségtől, és kénytelenek voltak rablásból, fosztogatásból kiegészíteni ellátmányukat. A hadosztályparancsnok kiállt az embeleiért, kiharcolta, hogy minden egyes katonája kapjon naponta egy font húst, és egy pohár vodkát, ebbe az uralkodó beleegyezett, és ennek bevezetése után a fosztogatások azonnal megszűntek. 1814-ben, Párizs elfoglalása után hadtestparancsnokká léptették elő, valamint megkapta a Szent Alekszandr Nyevszkij kitüntetést. Ekkor ismerkedett meg a cár öccsével, Nyikolaj Pavlovics nagyherceggel, a későbbi uralkodóval, akinek bátyja, Sándor ajánlotta a figyelmébe: *„Ismerkedj meg hadseregem egyik legkiválóbb tábornokával, akinek még nem sikerült kellőképpen meghálálnom kiváló szolgálatait”*.¹² Napóleon bukása és a francia főváros elfoglalása után Rigába vezényelték pihenőre csapataival, és hazatérhetett szabadságra szüleihez Kisoroszországba. Napóleon visszatérése után őt is visszarendelték, a waterlooi csata idején Frankfurt am Mainban tartózkodott csapataival, és egy kis erőd, Toul

¹² Idézi: R. V. 2019, 01. 16.

elfoglalását kapta feladatul. Bár ezt sikeresen megoldotta, kisebb törés következett be eddig ragyogóan ívelő pályájában. A németországi állomásozás során súlyos konfliktus tört ki a lakosság és az ott tartózkodó csapatok között, az eseményeket Fjodor Ertyel rendőrtábornok vizsgálta ki, és jelentésének eredményeképpen a moszkvai ezred parancsnokát eltávolították a szolgálatból, Paszkievics pedig nyílt parancsban a legmagasabb szintű uralkodói megrovásban részesült.

Napóleon legyőzésétől a Kaukázusig

Eközben más negatív változások is történtek, míg Sándor cár Párizsban a Szent Szövetség létrehozásán ügyködött, Oroszországban a tényleges irányítás az új kegyenc, *Alekszej Arakcsjev kezébe került, aki katonai reformokat is bevezetett*, ezek keretében nem a parancsnokok rátermettségét és katonai bátorságát állította első helyre, hanem a fegyelmet, az alattvalókkal szembeni keménységet és kegyetlen büntetésnemeket, például vesszőfutást vezetett be a hadseregben.¹³ Ezeket az intézkedéseket Paszkievics és számos tiszttársa ellenérzésekkel fogadta és igyekezett elszabotálni alkalmazásukat, az alacsonyabb rangban lévők embertelen megbüntetését. A másik dolog, amiről Paszkievics elkeseredetten írt egy akkoriban keletkezett levelében, hogy hadseregben egyre inkább a formára, a külcsínre helyezik a hangsúlyt, „az akrobatikus bemutatókra, lovasparádékra”, és megfélemlenek a tiszteknek azokról az érdemeiről, amelyeket az elmúlt háborúkban Oroszországért harcolva szereztek.

Hogy sikerült az uralkodó kegyeibe visszakerülnie, az bizonyítja, hogy 1816 februárjában I. Sándor elrendelte, hogy Paszkievics vizsgálja ki az úgynevezett *lipecki-ügyet*, amely lényege az volt, hogy a Szmolenszki Kormányzóság parasztjai a lipecki kerületben 60 ezer rubelnyi adósságot halmoztak fel, és azt nem voltak hajlandók megfizetni. Adósságaikból 21

¹³ BEBESI 2011, 16.

ezer rubelt betudtak a Napóleon oroszországi inváziója során elszenvedett veszteségekért, azonban nem vették figyelembe, hogy a háború alatt az utolsó szemig elrekvirálták a parasztok gabonáját, és éppen ezért nem voltak képesek gazdaságaik helyreállítására, a további adó megfizetésére. Több, adófizetést megtagadó parasztot bebörtönöztek, elítéltek, kivéve a 80-adik életévüket már betöltötteket, a kormányzásában pattanásig feszült, lázadáshoz közeli hangulat uralkodott. A vizsgálatot következetesen vezető Paszkievics felismerte, hogy a parasztok a háborús károk miatt nem tudják helyrehozni gazdaságukat, ezért a korábban hozott bírósági ítéletek felülvizsgálatára szólított fel, és felhívta a figyelmet a hivatalok önkényére és túlkapásaira. A jelentés alapján a parasztsztrákat mentesítették a büntetés és az adóhátralék megfizetése alól, sőt sokan közülük még pénzbeli juttatást, kártérítést is kaptak. A szmolenszki kormányzót leváltották, s ezen intézkedéseknek köszönhetően helyreállt a nyugalom a tartományban.

Paszkievics alakulatával továbbra is a helyszínen maradt, és ebben az évben magánéletében állt be nagy változás, *megnősült*, a híres orosz költő és drámaíró Gribojedov unokanővérét, Jelizaveta Alekszejevna-t vette nőül. Frigyükből 4 gyermek született, három lány és egy fiú, Alekszandra, Anasztaszija, Anna és Fjodor. Egyedüli fia, Fjodor (1823–1903) kizárólagos örököse az altábornagyi rangig jutott, nem nősült meg és nem maradt utána utód, a család ezen az ágon kihalt.

1817 augusztusától a cár öccsével, Mihail Pavloviccsal és néhány más magasrangú személlyel legfelsőbb utasítás alapján *oroszországi és európai körútra* indult. Az özvegy cárné, Marija Fjodorova kifejezett kérése volt, hogy az utazás során elsősorban államügyekkel foglalkozzanak, ezúttal kerüljék a hadügyi problémákat. Körútjuk során több más hely mellett jártak Ladogában, Jaroszlavlban, Kosztromában, Tambov-

ban, Voronyezsben, Kazanyban, Szimbirszen, Novocserkassziban, hosszabb pihenőt tartottak Szevasztopolban, majd Odesszát látogatták meg. Paszkievicset még az utazás alatt kinevezték a második gárdahadosztály parancsnokává, de ténylegesen nem vette át az alakulatok irányítását, mert a cár fivérével az utazást Európában folytatták. Ennek során megfordultak Weimarban, Berlinben, Strasbourgon, de ellátogattak Hollandiába, sőt Skóciába is, visszafelé pedig Itáliát is útba ejtették. Az olasz városok meglátogatása során Paszkievicznek a nagyherceg kíséretének tagjaként Rómában lehetősége nyílt a pápával történő találkozásra is, 1819 húsvétját nála töltötték, majd Nápolyba, Velencébe látogattak el, és Tirolon keresztül utaztak Bécsbe. Az év júliusában tértek haza Oroszországba, Carszkoje Szeloba. Hazaérkezésük után Paszkievicset legfelsőbb utasítással Mihail Pavlovics nagyherceg hadseregéhez rendelték, aki tábornok rangban a tüzérség irányításért felelt.¹⁴

Utazásuk befejeztével érzékelhető volt, hogy a nyugati forradalmi hullám, ami ekkoriban söpört végig a Szent Szövetség ellen, Oroszországot is eléri, és tapasztalható volt a tisztikar körében a mozgolódás. Paszkievicset ekkor nevezte ki I. Sándor az az első gyalogos gárdahadosztály élére, amelynek parancsnoki tisztét 1821–1825 között töltötte be. Alakulataival az uralkodó Vlnóba (Vilnius) vezényelte, az esetleges elégedetlenség elfojtására. Időközben azonban változott a helyzet, és a cári kormányzat úgy ítélte meg, hogy jobb, ha hadereje nem egy helyen van koncentráva, hanem jelentősebb katonaságot tartanak a nagyobb városokban és a főbb kormányzósági központokban az esetleges lázadások leverésére, és ekkor az elégedetlenkedő fiatal tisztek nincsenek egy helyen. Így Paszkievic hadosztályát is a többi alakulathoz hasonlóan széttelepítették, az ő emberei a 6 észak-nyu-

¹⁴ ЦИПЕБАТОВ Т. 1, 1888, 116.

gati kormányzóság között lettek szétosztva. Maga Paszkievics ezalatt Vlnóban maradt a gárdahadosztály törzskarával, ekkor születtek meg iker-lányai. 1821 szeptemberében nagy cári inspekció volt a Paszkievics csapatai által ellenőrzött nyugati területeken, és I. Sándor elégedetten állapította meg, hogy a liberális szellemiséget az alakulatok sikeresen állították meg, és sikerült azt „karanténba” zárniuk. Talán ennek is köszönhetően Paszkievicset felrendelték a gárdahadtesthez a fővárosba, majd egy uralkodói kihallgatás után saját gárdájával együtt visszatérhetett Szentpétervárra. 1824 decemberében a Viborgi Kerület ideiglenes katonai kormányzójává nevezték ki, ezzel egyidejűleg főhadsegédi rangot kapott, amit már csak a cár közvetlen katonai munkatársai érdemelhettek ki.¹⁵ Hamarosan az első gyalogos hadtest parancsnokává nevezték ki, és e minőségében Mitavába (Jelgava) költözött a családjával, itt érte a cár halálhíre 1825 decemberében. Itt tartózkodott a dekabrista lázadás kitörésekor és leverésekor is.

A tisztii lázadás elfojtása után Paszkievicset az új uralkodó I. Miklós (ő volt a negyedik cár, akit a tábornok életútja során szolgált) a fővárosba rendelte, és az iránta tanúsított bizalmát is mutatta, hogy a *Legfelsőbb Bíróság tagjává jelölték*, s ebben a minőségében részt vett a dekabrista perekben¹⁶, a dekabristák feletti ítélezésben, eközben Miklós is megerősítette főhadse-

¹⁵ ИЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 116.

¹⁶ A dekabrista kifejezés magyarul „decemberistát” jelent, de a magyar köznyelvben meghonosodott az orosz kifejezés. Összeesküvő katonatisztek felkelés kísérletéről van szó, akik Európát a napóleoni háborúk során megismerve maguk is modernizálni, demokratizálni szerették volna Oroszországot. Titokban szabadkőműves páholyokba szerveződtek, szentpétervári központú mérsékeltbb köreik a félbemaradt első sándori reformok folytatását szerették volna, az Odessza központú radikálisabbak viszont egész szélsőséges elképzeléseket vetettek papírra, melyekben a cárgyilkosság, a köztársaság kikiáltása a földosztás és az általános választójog bevezetése is szerepelt.

gédi rangjában. Amennyire az iratokból megállapítható, Paszkievicsre azért volt szükség a bíróság tagjaként, mert Miklós tekintélyes és rangos civil és katonai személyeket jelölt erre a feladatra, annak érdekében, hogy az ítéleteknek nagyobb súlyuk legyen. Ugyanakkor annak a konkrét bizottságnak a munkájában, amely az ítéleteket hozta, Paszkievics nem vett részt, és amennyire lehetett, távol tartotta magát a processustól.¹⁷ Júliusban véget értek a perek és Paszkievics 1826. augusztus végén részt vett I. Miklós koronázási-beiktatási ünnepségén.

A Kaukázusban, a perzsa háborúk

Mint láttuk, Paszkievics 1817 és 1821 között Mihail Pavlovics nagyherceg hadseregében teljesített szolgálatot. Mihail Pavlovics bátyja, Miklós, a későbbi cár rendkívül kedvelte és tisztelte Paszkievicset, ekkor kezdte el „atyai parancsnoknak”¹⁸ nevezni, ez az elnevezés később egész levelezésük során megőrződött, amikor Paszkievics 1849-ben a magyar forradalom ellen vezette az orosz hadsereget, a cár minden le vele ezzel a megszólítással kezdődött.

Ivan Paszkievics a történelem nagyszínpadán *önállóan sikeres hadvezérként* először az 1820-as évek második felében a *perzsa háborúban* tűnt fel. 1826-ban a perzsák, értesülve a dekabrista felkelés híréről, és ez alapján azt gondolván, hogy az Orosz Birodalom meggyengült, válságban van, fellázadtak ellene. El akarták érni az 1813-as gülisztáni békeszerződés neglizálását, amely egy korábbi háborúban számos kánságot orosz kézre juttatott. Alekszej Jermolov tábornok, a kaukázusi orosz helytartó, és ilyen minőségében az ottani orosz hadsereg parancsnoka a perzsa trónörökös, Abbász Mirzá ellenfeleit támogatta, tovább növelve ezzel a feszültséget a térségben. A perzsa hadjáratban Paszkievicset csapataival együtt a

¹⁷ ЩЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 389.

¹⁸ oroszul „отец-командир”

Kaukázusba vezényelték, és formálisan Jermolov tábornok alá rendelték, a tábornok hivatalosan a helytartó helyettese lett, de titkos paranccsal rendelkezett I. Miklóstól, hogy jelentse, amennyiben a hadjárat nem megfelelőképpen alakul. A perzsa lázadás azonban nem járt sikerrel, az oroszok katonailag jóval erősebbek voltak, és 1826 szeptemberében Jelizavetpolnál (ma: Gandzsa), valamint 1827-ben súlyos vereséget mértek a felkelőkre.¹⁹ A harcok során Jermolov és Paszkievics viszonya végletesen megromlott, a tábornok rendre nem értett egyet a fővezér döntéseivel. A helytartó nem merte megtámadni az Eriváni Kánságot, ahogy Paszkievics javasolta, így a két seregetest különvált, Paszkievics az Araksz folyó felé indult, ahol kiszabadított mintegy 600, a perzsák által elrabolt orosz családot, majd visszatért Tifliszbe (Tbiliszi). Innen írta Ivan Gyibics (Diebitsch) tábornok fővezérnek, valamint Pavel Szuhtelen főszállásmesternek, hogy nem kíván a továbbiakban Kaukázusban szolgálatot teljesíteni, amennyiben alapvető változások nem következnek be, mivel a csapatok állapota nem kielégítő, s a további műveletek folytatására egészen más elképzelései vannak, mint Jermolov kormányzónak. Hamarosan megérkezett Tifliszbe Gyibics főparancsnok, aki a Jermolov-féle óvatosabb haditervet támogatta, és arról tett jelentést az uralkodónak, hogy Paszkievics alkalmatlan Jermolov helyettesítésre, mert nem ismeri a régió polgári közigazgatását. A trón iránt hűséges szolgálatot tanúsító Paszkievics katonai szerencséjének és politikai állásfoglalásának is köszönhető, hogy a jelentés alapján nem került más kegyvesztett tábornokok, így például Barclay de Tolly, vagy Mihail Kutuzov sorsára.²⁰ Ebben nagy szerepet játszott az a tény is, hogy

¹⁹ ЦЕРБАТОВ Т. 2, 1890, 69.

²⁰ Az említett tábornokok közül Kutuzov kitüntette magát a napóleoni háborúban, de udvari intrika következtében kegyvesztett lett, s csak Napóleon oroszországi betörésekor hívták kényszerből vissza. Barclay de Tolly az orosz hadsereg fővezéréként Napóleon támadásakor 1812-ben az egyetlen lehetséges taktikát választotta, az erősebb hadsereg elől a „felperzelt

fény derült arra, Jermolov szimpatizált a dekabristákkal, és ezért Miklós nem bízott a helytartóban. A dekabristák felett ítélkező legfelsőbb bírósági tag Paszkievics és a titkos szimpatizáns kaukázusi helytartó ugyan formálisan stratégiai kérdések miatt kerültek összeütközésbe egymással, de világos volt, hogy a két hadvezér között politikai nézetkülönbség is van, és ekkor Miklós Jermolovval szemben egyértelműen Paszkievics mellett foglalt állást, és 1827. március 28-án kinevezte a Kaukázus helytartójának, és az ottani haderő parancsnokának. Jermolovot elbocsátották, az őt támogató Valerian Madatov és Alekszej Veljaminov tábornokokat eltávolították a kaukázusi hadtestből, hamarosan Gyibics tábornok is elhagyta a térséget.

*A teljhatalmat kapó Paszkievics, aki pályafutása során először lett fővezér, hatalmát arra használta fel, hogy hadseregével a határvidékre vonuljon, és megtámadta az Eriváni Kánságot, ahogy azt korábban eredetileg is javasolta. Mivel stratégiája bevált, és diadalt aratott, ő lett a győztes hadjáratok vezére, akire innentől kezdve nemcsak az egész szentpétervári udvar, de Európa is felfigyelt. Katonai sikereiért, mindenekelőtt Jereván elfoglalásáért ekkor kapott *grófi címet* az uralkodótól.²¹ A perzsák nemhogy nem érték el céljukat, hanem két újabb kánságot is elvesztettek, a nahicsevánit és az erivánit. Ezen kívül 20 millió rubel jóvátétel fizetésére kényszerültek, ebből az uralkodó egymillió rubelt adományozott a győztes hadvezérnek, Paszkievicsnek.²² A legyőzött Perzsiával kapcsolatban több elképzelés is született, Alekszandr Gribojedov a híres drámaíró és kitűnő felvilágosult diplomata, egy Brit-Kelet-Indiai Társaság mintájú szervezet létrehozását java-*

föld” taktikáját alkalmazva visszavonult, mivel azonban az udvar és a közvélemény csatát várt, és azt, hogy megállítsa Napóleont, leváltották és száműzték, s a korábban kegyvesztett Kutuzovot hívták vissza helyette.

²¹ ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ Т. III. 1828, 125–130.

²² ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ Т. III. 1828, 125–130.

solta, és konzulátusok megnyitását a főbb perzsa városokban, pl. Asztrabadban. Paszkievics elgondolása Perzsia további sorsát illetően jóval egyszerűbb volt és sokkalta inkább katonai észjárásra vallott: Perzsia egy részét csatolják Oroszországhoz, a többin pedig hozzanak létre vazallus fejedelemségeket. I. Miklós azonban a legitimizmus szigorú őre volt, és nem fogadta el a győzelméért grófi címmel jutalmazott tábornok javaslatát Perzsia feldarabolásáról, hanem helyén hagyta a törvényesen uralkodó, bár súlyos katonai vereséget szenvedő sahot. Végül 1829-ben ratifikálták a türkmancsaji békeszerződést, ezzel lezárultak az orosz–perzsa háborúk, az Orosz Birodalom pedig újabb, főként örmények lakta területtel gyarapodott.

A törökellenes háború

A görög szabadságharcban a görögök oldalán

Paszkievics második, nemzetközi méretekben figyelemre méltó teljesítménye az 1821–1829 között zajló görög szabadságharc idejére tehető. A görögök még 1453-ban, fővárosuk Bizánc elfoglalása után kerültek török uralom alá, s közel 400 éve éltek mohamedán fennhatóság alatt. A napóleoni háborúk idején a kontinentális blokád miatt gazdaságilag megerősödtek, vezetőik a fanarióták²³ pedig fontos pozíciókat töltöttek be a Török Birodalomban. Az 1810-es évek végére megszületett a korai görög értelmiség főként tanítókból, papokból, katonatisztekéből álló csoportja, akik felismerték az Oszmán Birodalom meggyengülését, és elérkezettnek látták az időt a rég vágyott függetlenség kivívására.²⁴ Katonai vezetőik az orosz hadseregben kaptak kiképzést, és titkos csoportokban, ún. hetérákban készültek a felkelésre. Eleinte úgy tűnt, hogy sikeresek lesznek, a törököket meglepte maga felkelés

²³ Fanar – Konstantinápoly (az egykori Bizánc) keresztények által lakott városnegyedének a neve, innen kerültek ki a görög szabadságharc vezetői, innen származik elnevezésük.

²⁴ HORNYÁK 2010, 320–321.

ténye és annak ereje, ráadásul fő katonai erejük egy éppen abban az időben Perzsiában kitört lázadásnak az elfojtásával volt elfoglalva, így 1822 végén Epidaurosban ki is kiáltották a független görög államot. I. Sándor uralkodása idején az Orosz Birodalom még hezitált a legitimizmus, és a fellázadt keresztény alattvalók életének védelme között, és csak erőltetett lépéseket tett, Miklós alatt azonban 1825-től már jóval egyértelműbbé vált Oroszország kiállása a görögök mellett. Hozzájárult ehhez, hogy a törökök az ázsiai felkelés leverése után teljes katonai erejükkel a görögök ellen fordultak, s segítségül hívták vazallusukat, Muhammad Ali egyiptomi pasát, aki fiát, Ibrahim nagyvezírt küldte erős hajóhaddal a görögök ellen. Az egyiptomi martalócok a lakosság ellen szabályos genocídiumot (népirtást) folytattak, például Chios szigetén, ahol 1824-ben körülbelül 100 ezer embert mészároltak le. Miklós beavatkozott a háborúba a görögök oldalán, hiszen a tengerszorosok megszerzése az orosz külpolitika régi céljai közé tartozott, ezenkívül vallási azonosság fűzte az oroszokat az ortodox görögökhöz. A fellépést ez alkalommal az angolok és franciák is támogatták, ők elsősorban tengeren, míg Oroszország szárazföldön lépett fel a Török Porta ellen, 1827-től már hivatalosan is beállt a hadiállapot a két birodalom között.²⁵

Itt került ismét a figyelem középpontjába Paszkievics, aki a kaukázusi orosz hadsereg parancsnoka volt, a szárazföldi küzdelem pedig a dunai fejedelemségekben és Kaukázusban zajlott. 1828 során a gróf által vezetett orosz hadsereg sorozatos győzelmeket aratott a törökök fölött, és sorban foglalta el kaukázusi török erődöket is. A „perzsák legyőzője” 1829 végére teljesen felőrölte a török hadsereg ellenállását, és innentől már nemcsak a perzsák, hanem a „törökök legyőzőjeként” is emlegették, az uralkodó a Szent András-érdemérem első fokozatával tüntette ki, valamint ettől kezdve az

²⁵ Ld. erről: HORNYÁK 2010, 328–329.

egyik gyalogosezred az ő nevét viselte.²⁶ A török háborúkat orosz részről lezáró 1829. szeptember 2-i (14-i) drinápolyi béke egyik pontja alapján néhány olyan terület, amelyeket az oroszok a háború során elfoglaltak, és ahol éppen Paszkievics csapatai állomásoztak, visszakerült Törökországhoz, ilyen volt például Karsz térsége. Paszkievics azt javasolta a cárnak, hogy azoknak a keresztény alattvalóknak, akik nem kívánják török uralom alatt élni, elsősorban az örményeknek, de a görögöknek is, a cári kormányzat nyújtson 1 millió rubeles áttelepülési támogatást annak érdekében, hogy orosz földön élhessenek. Miklós respektálta tábornoka javaslatát, és kért összeget a rendelkezésére bocsájtotta, aminek következtében 1829–1830-ban mintegy 100 ezer család tudott átköltözni az Orosz Birodalom területére, az áttelepülők nagyjából fejenként 25 rubelt kaptak.²⁷

A Kaukázusban, a csecsen hadjáratok

A perzsa és törökverő, immáron grófi címmel rendelkező Paszkievics gyalogsági tábornok harmadik, a hadtörténetírás által is számon tartott teljesítménye a *csecsen háborúkhöz* kapcsolódik. Miközben folytak a perzsa háborúk, fellázadtak a hegyi törzsek is, s valamennyi mozgolódás közös „darázs-fészke” Csecsenföld volt. A csecseneket az oroszok egyszerűen hegyi rablóknak tartották, akik rengeteg kellemetlenséget okoztak nekik, gyakran lecsaptak a hegyvidéken élő orosz telepésekre és kozák falvakra, előszeretettel fosztottak ki karavánokat, utazókat, a nőrablás, a váltságdíjszedés szokása sem volt idegen tőlük. Jermolov tábornok összevont hadseregének taktikája a „rablóbandák” megsemmisítése volt, ez volt az orosz szóhasználatban a fellázadt törzsek hi-

²⁶ Санкт-Петербургские ведомости, 20 ноября 1828, № 93, 1304.

²⁷ ЩЕРБАТОВ 1891, Т. 3, 226–228.

vatalos elnevezése. Jermolov véleménye szerint „*nincs e nép-nél ocsmányabb, vérszomjasabb, elvetemültebb*”.²⁸ Az orosz politikát Jermolov felfogása határozta meg, hadsereggel támadtak a csecsen falvakra és településekre, brutálisan bántak a lakossággal, az épületeket felgyújtották, az elfoglalt területeken pedig erődöket építettek, amelyek közül a legismertebbé, vagy inkább leghírhedtebbé Groznaja vált, nevének jelentése „rettegést keltő”. Csecsenföld lázadása 1825-ben következett be, és kirobbanásában szerepet játszott egy akkoriban elterjedt iszlám vallási mozgalom, a müridizmus. Az engedelmességet hirdető, Buharából kiinduló mozgalom spirituális lényege szerint hívei, az Istenhez való közeledés érdekében feladták személyes akarataikat, és az aszkézist, az önfeláldozást választották. Első képviselői Dagesztánból érkeztek Csecsenföldre, és szent háborúra hívtak az oroszok ellen, vezetőjük Kazi Mulla volt.

Paszkievics a perzsák legyőzése és a török háború lezárulta után kapta meg tábornagi kinevezését, amelyhez Miklós a következőket írta neki: „*Miután véghezvitted tehát egyik dicső harci tetteted [a perzsák legyőzése B. Gy.] egy másik áll előtted, amelyet én nem kevésbé dicsőségesnek, sőt – közvetlen hasznát tekintve – még sokkal fontosabbnak tartok: ez a hegyi népek térdre kényszerítése, vagy az engedetlenek kiirtása*”.²⁹ Miután a gróf átvette a kaukázusi orosz haderők főparancsnokságát, 1830-ban a következőket írta Miklósnak: „*A hegylakókkal szemben folytatott politikánk hibás volt. A részletekben megnyilvánuló kegyetlenség csak fokozta a gyűlöletet, bosszúvágyat ébresztett: az általában tapasztalható határozatlanság és bizonytalanság pedig gyengeségre, a kellő erő hiányára engedett következtetni*”.³⁰ Paszkievics véleménye nyilván bukott elődjének, Jermolovnak a kritikája is volt, de az új főparancsnok elégedetlen volt

²⁸ Idézi: HELLER 1996, 481.

²⁹ Idézi: HELLER 1996, 481.

³⁰ Idézi: HELLER 1996, 482.

Jermolov utódjának, Nyikolaj Szipjagin főhadsegédnek a tevékenységével is, akit kinevezésekor alárendeltek. Szipjagin a városok építészetével és rendbehozatalával foglalatoskodott, amikor a katonaság és az igazságszolgáltatás nagyon rossz állapotban volt. A gróf inkább az adminisztráció, a rend és az ítélkezés helyreállítása érdekében tett erőfeszítéseket, és a pacifikáció biztosítása érdekében együttműködött a peremvidék orosz lakosságával is. Igyekezett olyan intézkedéseket hozni, melyek kulturális értelemben is fellendítik a térséget, és segítik a birodalomba történő integrációját. Így rendelet alkotott Tifliszben az örmény katolikus templom igazgatásáról, a helyi nemesi tanintézetet átalakította gimnáziummá, nemesi leánynevelőiskolát alapított, és kiadta a Tiflisszkije vedomosztyi (Tifliszi Hírek) című újságot, természetesen orosz nyelven. Az ő helytartósága alatt és jelentős részben intézkedéseinek köszönhetően zajlott le 1828-ban Grúzia végleges egyesülése az Orosz Birodalommal. A gróf a csecsenek elleni háborúban is más taktikai felfogást képviselt, mint sokat bírált elődei. Felfogása alapján az orosz csapatok még nagyobb erővel támadtak, és megpróbálták az ellenség állandó zaklatása helyett teljes győzelmet kicsikarni, s utána igyekeztek pacifikálni a térséget. Ebben azonban nem ért le eredményt, mert részben a nagy erejű orosz támadásokkal szemben, részben a müridizmusnak a hatására, a háború új szakaszába lépett, a hegyi népek ugyanis szent háborúban egyesültek az oroszok ellen. Ennek élére Kazi Mulla 1832-es halála után Samil imám került, aki korábban a mulla testőre volt, s akinek sikerült egy teokratikus államot létrehoznia térségben, amely kb. 20 évig állt fenn. A Kaukázusban véglegesen csak 1859-ben, már Miklós halála után sikerült az oroszoknak győzelmet aratniuk. Paszkievics csak a háború első éveiben tudta a harcokat irányítani, mert a lengyel szabadságharc kitörése miatt visszarendelték, és 1831. június 11-én a Lengyel Királyság ellen vonuló hadsereg főparancsnokává tették.

A lengyel szabadságharc leverése

Paszkievics negyedik, egész Európa figyelmét felkeltő és természetesen erősen megosztó fellépése a *lengyel szabadságharc* leveréséhez kapcsolódik 1831-ben. Lengyelország felosztása három fázisban zajlott le a 18. század utolsó harmadában, 1772-ben, 1793-ban, és 1795-ben. Ezen lépések során a működésképtelenné vált és anarchiába fulladt lengyel államot a környező birodalmak, Ausztria, Poroszország és Oroszország felosztották egymás között. Az orosz fennhatóság alá került lengyel területeknek eleinte nem volt rossz dolguk. I. Sándor cár alkotmány bevezetésével kísérletezett, amit lengyel és finn területeken próbált ki, így lengyeleknek az 1810-es évek végétől saját parlamentjük (szejm), kormányuk, hadseregük, pénzüik lehetett, de a terület fölötti fennhatóságot a cári kormányzó biztosította, a rendet pedig a cári hadsereg garantálta. A húszas években romlott a lengyelek helyzete, mert I. Miklós 1825-ös trónra lépésével megindult egy fokozatos ruszifikáció, amelynek során a lengyelek sorra veszítettek el az I. Sándor alatt megszerzett privilégiumaikat. Mint minden felkeléshez ehhez is konkrét okok járultak; Varsóban tömeges elégedetlenség tört ki a folyamatosan dráguló kenyérárak miatt, amelyet a sör és a vodka árának felemelése tovább súlyosbított. A Varsói Kozák Altisztképzőből kiindult lázongáshoz 1830 novemberében a város kézművesei is csatlakoztak, feltörték a fegyverraktárakat, a kormányzó, a cár bátyja pedig, a közismerten lengyelbarát Konsztantyin nagyherceg, akinek felesége is lengyel volt, tétovázott az erő alkalmazásával, így 1830-ban úgy tűnt, hogy a lengyel felkelés sikeres lesz.³¹ 1831-ben azonban megindult az orosz birodalmi hadsereg ellentámadása, amit eleinte a balkáni török győzelmei miatt nagy hírnévre szert tett Gyibics tábornok vezetett.

³¹ Ld. erről: BEBESI 2010, 230–231.

Itt azonban a „Balkán grófja” nem járt szerencsével, több ízben vereséget szenvedett, majd 1831 júniusában meghalt kolerában.

Ekkor került ismét előtérbe a perzsaverő, törökverő Paszkievics tábornagy személye, aki a balkáni és kaukázusi háborúk másik orosz hőse volt. Paszkievics új erőkkel érkezett, rendbe szedte az orosz hadsereget, kihasználta, hogy a cári jobbagyfelszabadítás és a lengyel pánok kapzsi viselkedése miatt lengyel parasztok nagy része passzív maradt, vagy kifejezetten az oroszokat támogatta, és így Osztrolenkánál legyőzte Józef Bem seregét, és augusztusra már visszafoglalta Varsót is. A főváros ostrománál a vérontás elkerülése érdekében felajánlotta lengyeleknek a megadás lehetőségét, de javaslatát a fiatal lengyel tisztekből álló radikális csoport, amely a felkelést irányította, visszautasította, így megindult az ostrom. Paszkievicsnek a Varsóért folytatott harc során egy lövedéktől megsebesült a bal keze. Bevonulása után a következő szövegű táviratot küldte Szentpétervárra I. Miklósnak: „Varsó felséged lábai előtt hever”.³² A cár válasza nem késett: „E naptól kezdve Varsó legfenségesebb hercege vagy”.³³ A lengyel főváros elfoglalása katonai értelemben véget vetett a felkelésnek, a lengyel hadsereg maradékai szétszóródtak, Poroszországba menekültek, vagy az orosz csapatok lefegyverezték őket. Paszkievics hadvezéri teljesítménye hozzájárult ahhoz, hogy Miklós cár 1832-ben kelt Szervezeti Szabályzatában a Lengyel Királyságot „az Orosz Birodalom elválaszthatatlan részének nyilvánította”³⁴, és korábbi előjogai döntő többségét megvonta, vagy megszüntette. Paszkievics, aki a felkelés leveréséért megkapta a *hercegi címet*, ami az elérhető legmagasabb nemesi titulus volt olyanok számára, akik nem a cári családba, a Romanov házba születtek. A tábornok győzelme után címe mellé

³² Idézi: HELLER 1996, 478.

³³ Idézi: HELLER 1996, 478.

³⁴ HELLER 1996, 479.

helytartói kinevezést is kapott, és ebben a minőségében a Kongresszusi Lengyelországban erőteljes ruszifikációs politikát folytatott, a lengyelek maradék önállóságának felszámolására törekedett.³⁵ Ezt a mintegy 20 éves időszakot a lengyelek „*paszkievicsi éjnek*”³⁶ nevezik, és hasonlóan sötét időszak történelmükben, mint például a magyarban a Bach-korszak. Helytartósága idején a lengyel hazafiak két összeesküvést is szerveztek ellene, az elsőt mindjárt kinevezése után egy évvel 1833-ban, a másodikat 1844-ben, ezek azonban csírájukban elhaltak, az orosz hatóságok leleplezték őket.

A magyar szabadságharc leverése

Paszkievics ötödik, nemzetközi figyelmet kapó katonai szereplése *a magyar szabadságharc leveréséhez kötődik*, amely a hazai nemzeti emlékezetben napjainkig kihatóan mély nyomot hagyott. Mivel az 1848-as magyar forradalom története Magyarországon jól ismert, így az eseményeknek csak egy nagyon rövid vázlatát nyújtjuk, így is természetesen jóval részletesebben, mint más ügyek esetében, hiszen a magyar közgondolkodás a herceget elsősorban, mint a magyar szabadságharc leverőjét tartja számon. Úgy gondoljuk, hogy ez segít megérteni, hogy Oroszország és személy szerint Paszkievics milyen politikai és katonai körülmények között avatkozott a magyar forradalom menetébe 1849 tavaszán és nyarán.³⁷

Az 1848 márciusában kibontakozó magyar eseményeknek törvényes jellegük volt, hiszen az új alkotmány, az áprilisi törvények elfogadása uralkodói szentesítéssel történt, és az új magyar kormány mindenben, ameddig lehetősége volt,

³⁵ BEBESI 2010, 231.

³⁶ ROSONCZY 1999, 59–60.

³⁷ A magyar események tárgyunk szempontjából releváns nézőpontból történő áttekintését HERBERT – MARTOS – MOSS – TISZA 2005, 159–174, valamint HERMANN, 2004, illetve SPIRA 1979, munkái alapján végeztük el.

igyekezett a legitimáció keretei között maradni. A történe-
ket lényegében a reformkori magyar polgári átalakulás lezá-
rásának tekinthetjük, amelynek vezető alakjai, Kossuth,
Széchenyi, Wesselényi és a többiek alapvetően a polgári érte-
kekért, köztük a közteherviselésért, jobbágyfelszabadításért,
a hitelélet korlátainak eltörléséért és olyan polgári liberális
alapelvekért, mint választójog, sajtószabadság, törvény előtti
egyenlőség stb. küzdöttek. Szerették volna az ország fejlő-
dése előtt álló akadályokat, így pl. a céheket eltörlöni, illetve
eltávolítani azokat a törvényeket, amelyek gátolták a fejlő-
dést, pl. az ősiség törvényét, a gazdaságot bénító intézkedé-
seket pedig, pl. a hatósági árszabást megszüntetni. Kihasz-
nálva a februári párizsi forradalommal Európába kialakult
hangulatot március 3-án elkészítették az országgyűlésben a
felirati javaslatot, amelyben a reformkor legfontosabb köve-
teléseit összegezték, ezt felterjesztették az uralkodóhoz, és a
feliratot V. Ferdinánd április 11-én szentesítette. A dokumen-
tum elfogadásához nyilvánvalóan hozzájárult a Bécsben ki-
tört forradalom, s a március 15-i pesti megmozdulások is óri-
ási nyomatékot adtak az ügynek. Megalakult a régóta várt
„felelős magyar kormány”, amely koalíciós jellegű volt, ab-
ban a forradalmi demokratáktól a fontolva haladóig min-
denki részt vett, elnöke a mérsékelt gr. Batthyány Lajos lett.
Kírták a választásokat, és nekiláttak az áprilisi törvények
megalkotásának, elkezdték kidolgozni a jobbágyfelszabadí-
tás konkrét módozatait. Rendkívül nehéz helyzetben voltak,
mert világos volt, hogy az *udvar* csak kényszerből írta alá a
magyar feliratot, és már áprilisban a *leglényegesebb pontjain* –
pénzügyminisztérium, külügyminisztérium – igyekezett vissza-
*vonni a jóváhagyását.*³⁸ Itt került a legitim magyar kormány és
az udvar először szembe egymással, ekkor *ez még csak politikai*
támadás volt. Kossuth pénzügyminiszter válaszában közölte,
hogy az említett minisztériumok nélkül a kormány csak

³⁸ Vö: SPIRA 1979, 95–104.

„postahivatal” lenne, és ragaszkodtak az eredetileg jóváhagyott koncepcióhoz. Ezen túl első pillanattól szembe kellett nézniük a magyarországi nemzetiségek mozgalmával, akik nem értették a pesti változásokat, féltek a magyar uralomtól és Béctől reméltek a magyar szupremáciával szemben segítséget. A helyzet éleződéséhez hozzájárult a frissen megalakult kormány egy súlyos hibája, nevezetesen, hogy a június 18-i jobbágyfelszabadítást a nemzetiségi vidékekre nem terjesztették ki, (mivel nemzetiségek többsége jobbágy volt, meg akarták várni a nyári betakarítási munkák végét) így az ott élő lakosság úgy érezte, hogy ők a törvényből kimaradtak, ez erősítette magyarfóbiájukat. Tulajdonképpen a Batthyány-kormány megalakulásával magyar polgári átalakulás története lezárulhatott volna, amennyiben az új hatalommal szemben nem lépnek fel belülről és kívülről egyaránt. Július 5-én az új választójogi törvény alapján lebonyolították az első népképviselői választásokat, és a megalakuló magyar parlament Kossuth híres július 11-i megajánlási beszéde alapján 200 ezer újoncot és 42 millió forintot szavazott meg a haza védelmére. Szeptember elejére azonban Ferdinánd már elég erősnek érezte magát, hogy fellépjen az általa csak kényszerből elfogadott alkotmánnyal szemben és első lépésként visszahelyezte a magyar kormány által eltávolított Jellasicsot horvát báni tisztségébe, aki ezt azzal honorálta, hogy horvát határőreivel, a grancsárokkal átlépte a határt és megindult Pest ellen.³⁹

Tulajdonképpen *ettől a pillanattól kezdve lehet szabadságharcról beszélni*, hiszen az új magyar polgári kormány nem kívánt háborúzni senkivel, csak a törvényes változások elismerésére tartottak igényt. Ebben a helyzetben a kormány a hatalmat egy szűkebb összetételű és hatékonyabb, gyorsabb döntésekre képes testületnek, az Országos Honvédelmi Bi-

³⁹ Vö: SPIRA 1979, 251–252.

zotmánynak adta át (OHB). Szeptember végén a frissen felállított magyar honvédség Pákozdnál megállította, majd menekülésre készítette a betörő horvátokat. Jellasics seregének maradványát Móga altábornagy csapatai egészen a határig üldözték, s éppen az alkotmányosság betartása miatt nem lépték át a határt. Így magára hagyták a Bécsben október 6-án kitört második osztrák forradalmat, amikor pedig Kossuth személyes fellépésére végül mégis a határ átlépése mellett döntöttek, akkor Schwechatnál elszenvedte a magyar hadsereg az első vereségét. Bonyolította a helyzetet, hogy még nyáron, a szerb Délvidéken, és Erdélyben lázadoztak a nemzetiségek, támogatásuk jó alkalmat nyújtott az udvarnak a beavatkozásra. December 1-én uralkodóváltás zajlott le az osztrák trónon, és az új császár, a 18 éves Ferenc József nem tartotta magára nézve kötelezőnek a magyar alkotmány szentesítését, viszont elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy nyíltan és katonailag fellépjen a törvényes magyar kormány ellen, hiszen úgy tűnt, hogy a politikai nyomásgyakorlás, vagy a nemzetiségek támogatása nem vezet eredményre.

Windischgrätz herceg 150 ezer fős sereggel támadt az országra, és *innenről kezdve a szabadságharc nyílt háborúvá változott*, a téli hadműveletek során a magyar kormány kénytelen volt Debrecenbe áttenni a székhelyét, és feladni a fővárost, Pest-Budát.⁴⁰ Az akkor még Dembinszky Henrik lengyel tábornok vezetése alatt harcoló fősereg vereséget szenvedett és visszavonult, viszont a Görgey Artúr parancsoksága alatt harcoló másik magyar hadsereg február 5-én kitört Guyon Richárd hadtestének vezetésével a Branyiszközi-hágón keresztül a Kárpátok térségében a bekerítésből, és kijutott az akkor még biztonságot jelentő Alföldre. Erdélyben a szintén lengyel származású Bem tábornok vezetésével ért el a magyar honvédség sikereket, mindez megteremtette a lehetősé-

⁴⁰ Vö. SPIRA, 1979, 304–310.

gét egy nagyszabású tavaszi ellentámadásnak. Ennek első ütközete Kápolnánál még vereséggel zárult, és az osztrák főparancsnok elhíresült jelentése – „*A lázadó csordákat szétvertem*” – téves következtetésekre sarkalta az udvart, és a csehországi Olmützben olyan oktrojált (kényszerített) alkotmányt fogadtak el, amely Magyarországot lényegében örökös tartományi szintre süllyesztett volna le.⁴¹ A kiáltványra adott elkeseredett válasz volt április 14-én a Debreceni Nagytemplomban a magyar függetlenség kikiáltása, a Habsburgok detronizálása (trónfosztása), ami eredetileg egyáltalán nem szerepelt sem a magyar kormány, sem az azt alkotó pártok programjában, ám az események ide juttatták az országot.⁴² Időközben a magyar hadsereg tisztikara kijelentette, hogy nem akar lengyel parancsnokság alatt harcolni. Ekkor lett az áruló Zichy Ödön gróf felakasztásával ismertséget szerző Görgey Artúr az eredetileg kiszemelt, de megbetegedő Vetter Antal helyett a magyar seregek fővezére. A tavaszi hadjárat dicsőséges és sikeres volt, a magyar ellenoffenzíva az egyik győzelmet a másik után aratta az osztrákok fölött, Hatvannál, Tápióbicskénél, Isaszegnél, Nagysallónál, ezzel párhuzamosan Perczel Mór a Délvidéken leverte a szerbek lázadását, Erdélyben pedig Bem visszafoglalta Nagyszebent, s az előre nyomuló magyar főserreg Pest-Buda visszafoglalására indult. *Ez volt az a pillanat, amikor az osztrák udvari körök megrettentek, hiszen ebben a pillanatban a katonai vereség az ő nézőpontjukból reális veszélynek tűnt, és ekkor gondolták úgy, hogy katonai segítséget kell kérniük a térségben érdekelt, velük szövetséges másik nagyhatalomtól, Oroszországtól.*

Ami az Orosz Birodalmat illeti, I. Miklós a francia forradalom kitörésekor kiáltványt tett közzé a rebellió ellen, pedig Oroszországot közvetlenül nem fenyegette a forradalmi hul-

⁴¹ SPIRA 1979, 355.

⁴² SPIRA 1979, 372–378.

lám. A sokat idézett történelmi legenda szerint, 1848 februárjában, amikor Miklós a párizsi forradalom hírére vette, éppen egy farsangi bál volt, ő pedig leállította zenét, és azt mondta, *„uraim nyergeljenek, kitört a forradalom”*.⁴³ A felbolydult Európa és az Orosz Birodalom között Poroszország és Ausztria állt, akik maguk is súlyos belső válsággal küzdöttek, és ezek sorsa nem volt közömbös Miklós számára. A cár 350 000 katonát akart német területre küldeni, Ausztriának 6 millió rubeles kölcsönt nyújtott, a porosz királyt pedig egyenesen megfenyegette, hogy ha nem lép fel határozottan a forradalommal szemben, akkor poroszellenes politikát fog folytatni, végül megelégedett a határok lezárásával. Miklós 1848. március 10-én a kialakult helyzettel kapcsolatban a következőket írta Paszkievicsnek: *„[...] abban az esetben, ha a porosz király, hű hadseregére támaszkodva fegyverrel és nem engedelményekkel töri le a berlini lázadást, [...] és a megdöntött kormányok segítségére siet, a törvényes rendet [...] vissza lehet állítani. De ha a király megadja magát, Németországban minden elveszett, s nekünk Isten segítségét kérve egymagunkban kell szembeszállnunk az anarchiával”*.⁴⁴ A forradalmi hangulat kezdte éreztetni hatását már az orosz fennhatóság alatt álló Ukrajnában, a Baltikumban, valamint a fehér orosz területeken, de a cár elsősorban a lengyelek újbóli fellázadásától tartott, s tekintettel a két évvel korábbi galíciai zavargásokra, a félem nem volt alaptalan.⁴⁵ Ilyen szempontból kitüntetett figyelemmel követte a magyar forradalom eseményeit, hiszen a magyar honvédségben, mint láttuk, számos lengyel harcolt. Meg kell említenünk azt a tény is, hogy

⁴³ FONT - SZVÁK - KRAUSZ - NIEDERHAUSER 1997, 315.

⁴⁴ OT 1984, 170.

⁴⁵ Galíciában 1846-ban lengyel nemesi felkelés tört ki, amelynek kiindulópontja Krakkó szabad város volt. 1831-hez hasonlóan azonban a lengyel parasztok az őket kiszipolyozó pánok ellen fordultak, és a törvényes hatalom védelmének ürügyén rengeteg családot lemészároltak, kastélyokat dúltak fel és fosztottak ki. A vérengzésnek az osztrák hadsereg bevonulása vetett véget, Krakkót nemzetközi egyetértéssel Ausztriához csatolták. Ld. erről: OREUSZ 2002, 47.

a magyar szabadságharc története a debreceni április 14-i függetlenségi nyilatkozattal nemzetközi keretekbe helyeződött, s bármilyen furcsa a magyar kormány ezzel jogi értelemben elvesztette legitimitását, hiszen egészen eddig az uralkodó által jóváhagyott alkotmányra hivatkozhatott, így viszont a törvényesség akkoriban szentnek tekintett elveit felrúgva szakadár országgá vált, amely a korabeli nemzetközi jog szerint önkényesen vált ki egy legitimen létező birodalomból.⁴⁶ Ferenc József látva a hadiesemények alakulását, már március 9. körül érdeklődött a lehetséges orosz segítségnyújtásról, Miklós ekkor még ezt nem ígérte meg, megvárta, amíg az osztrákok gyengeségük beismeréseként ezt hivatalosan kérik. Amikor az ilyen módon április 21-én megérkezett, akkor a cár május 9-én jelentette be, hogy Ausztria felkérésére hadsereget küld Magyarországra a „lázadás” leverésére, és az az első pillanattól eldöntött tény volt, hogy a hadsereg főparancsnoka a katonailag sikert sikerre halmozó, és a „rebeliók” leverésében nagy tapasztalattal rendelkező Paszkievics herceg lesz.

Miklóst az 1833-as szerződésrendszer hatalmazta fel jogi értelemben a beavatkozásra. Oroszország a Szent Szövetség alapítója és zászlóvivője, Európa vezető nagyhatalma volt.⁴⁷ A polgári fejlődés, az ipari forradalom kibontakozása, a nemzetállamok létrehozása iránt igény azonban erősen megrendítette az ún. kongresszusi Európát, amelynek egyik tagja Anglia már a létrehozásakor is alkotmányos monarchia volt, a görög szabadságharc sikere után pedig kitört az 1830-as francia forradalom, és ennek nyomán Franciaország is alkotmányos monarchiává vált, a korábbi „ötösfogat” három abszolútista hatalomra szűkült, Poroszországra, Ausztriára és

⁴⁶ Az internetes enciklopédia, illetve annak orosz változata ennek a szemléletmódnak megfelelően mindössze annyit közöl a magyar forradalomról, hogy „vengerszkije szeparatizisti”, azaz magyar szeparatisták – felkelését kellett leverni.

⁴⁷ Ld. erről: BEBESI 2010/1, 37–39.

Oroszországra. Ausztria és Oroszország 1833-ban Münchengrätzben szerződést kötött a Török Birodalommal kapcsolatos politikájuk összehangolásáról, majd egy hónappal később Berlinben Poroszországgal kiegészülve katonai együttműködési szerződést írtak alá, amely aktiválta az 1820-as troppai protokollt, és ily módon lehetőséget nyújtott a fegyveres beavatkozásra.⁴⁸ Miklós rendkívüli módon bízott „atyai parancsnokában” és katonai kérdéseken kívül a politikaiakban is konzultált vele, így mind a két említett és később nagy jelentőségre tett szerződés megkötése előtt kikérte Paszkievics véleményét, és ez alapján még Münchengrätzben megígérte I. Ferencnek, hogy trónját minden támadással szemben utódai alatt is meg fogja védelmezni.⁴⁹ Ferenc József a frissen trónra került új császár erre a kontraktusra hivatkozott, amikor április 21-én hivatalosan az Orosz Birodalomhoz fordult katonai segítségért. A teljes képhez tartozik, hogy Ausztria már 1848 márciusában, tehát a forradalom kitörésekor szeretett volna Oroszországtól segítséget kapni, ezt azonban akkor még a bécsi, prágai, berlini forradalmak megghiúsították. Miklós az év végéig még reménykedett abban, hogy az érintett államok a felkelést önerőből elfojtják, amint ezt Paszkievicsnek írt 1848 december 15-én Szentpétervárott kelt levele is mutatja, ez egyben tükrözi véleményét a magyarországi események jellegét illetően is: *„Úgy látom, hogy Ausztriában Istennek hála kissé javult már a helyzet s a magyarországi kezdeti sikerek alapján remélni lehet, hogy sikerül gyorsan megfékezni ezt az országot, annál is inkább, mert a harcot nem a nemzet, hanem csak a lengyel szökevényekkel megerősödött forradalmi banda folytatja”*.⁵⁰

A magyar eseményekbe történő beavatkozás különös módon nem a Magyar Királyság területén, hanem a román

⁴⁸ ORMOS – MAJOROS 1998, 102.

⁴⁹ SZVÁK – NIEDERHAUSER 2002, 226.

⁵⁰ UOTF 2007, 148.

fejedelemségekben kezdődött. Az 1848 tavaszán és nyarán Moldvában, illetve Havasalföldön kitört megmozdulásokat a törökök ugyan levertek, az orosz hadsereg azonban hamarosan, hivatalosan „a túlkapások megakadályozás céljából” bevonult a fejedelemségekbe. Bár tömeges véres megtorlások nem voltak orosz részről, de a felkelés vezetőit felelősségre vonták, szigorú rendszabályokat vezettek be, be kellett szolgáltatni a fegyvereket, és a megszállás költségeit különadók és rekvirálások formájában ráterhelték a lakosságra. Ezért nem volt mindegy Oroszországnak, hogy mi történik a Magyar Királyság román fejedelemségekkel határos területén, Erdélyben, egyúttal a Magyarország ellen fellépő oroszok számára fontos felvonulási terepet jelentettek a román fejedelemségek.

1848 őszén az Orosz Birodalom még be nem avatkozási nyilatkozatot tett, de felfigyeltek arra, hogy az erdélyi magyar hadseregben nagyon sok volt a lengyel, ami számukra aggasztó jelenségnek tűnt. Puchner Antal osztrák tábornok, az erdélyi birodalmi erők parancsnoka már ekkor azzal a kéréssel fordult Felix Schwarzenberg osztrák miniszterelnökhöz, hogy a magyar katonai sikerek miatt a szomszédban állomásozó orosz haderő segítségét kérhesse, ezt akkor még a kancellár visszautasította. A honvédség győzelmei és a december 1-i uralkodóváltás – V. (I.) Ferdinánd helyét ekkor foglalta el a még csak 18 éves Ferenc József – azonban megváltoztatták az osztrák politikai vezetés véleményét, és ekkor már engedélyezték a segítségkérést, először kifejezetten Erdély vonatkozásában. Alekszandr Lüders tábornok egy kisebb katonai erőt küldött Puchner generális megsegítésére, ám Bem legyőzte az osztrák–orosz csapatokat. A cári haderő visszavonult, a kudarcért az osztrákokat hibáztatták.

Miklós beavatkozásának okai végülis a következők voltak: Miklós védőfala a forradalommal szemben Ausztria és Poroszország volt, tartott tőle, hogy amennyiben Ausztria

helyzete megrendül, akkor a forradalmi hullám tovább terjedhet kelet felé az Orosz Birodalomra.⁵¹ Félt attól is, hogy a lengyel területeken újból szabadságharc tör ki, különösen attól tartott, hogy Bukovinából, illetve Galíciából a felkelés átterjed lengyel földre. Paszkievics tábornagy még 1849 januárjában olyan utasítást kapott I. Miklóstól, hogy amennyiben Bem Erdélyből Bukovina irányába támadna, azonnal lépjen fel ellene a határtérségben, megelőzendő az orosz területekre történő átjutást.⁵² Ez alapján Paszkievics a következő parancsot küldte határszakaszt védő 4. hadtestnek, illetve parancsnokának Mihail Cseodajev tábornoknak. *„... amennyiben a felkelők határainkhoz közelednek és világosan kiderülne, hogy át akarnak rajta törni, ne várják be további mozdulataikat, hanem indítsák meg csapatainkat, verjék le a gyülevészek fő erejét s aztán azonnal térjenek vissza Oroszországba”*.⁵³ Ekkoriban még az oroszok csak saját határaik védelmét tartják fontosnak a „rebellió” átterjedésének megakadályozása céljából, a háború menetébe ekkor még nem kívántak beavatkozni. Paszkievics április elején még olyan értelmű javaslatot küldött a cárnak, hogy elegendő Galícia, Bukovina, valamint a Kárpátok hegyi hágóinak megszállása.⁵⁴ Később azonban a tavaszi hadjárat magyar katonai sikereinek hatására megváltozott az álláspontja, és alig egy héttel később kelt levelében, már arra hívta fel Miklós figyelmét, *„hogyan a magyar lázadók szakadatlan és váratlanul gyors sikereinek ismeretében változtatnunk kell terveinken [...] Magyarországon a dolgok új fordulatot vettek”*.⁵⁵ Ugyanakkor téves követjelentések és információk⁵⁶ alapján a

⁵¹ BEBESI 2010, 231–232.

⁵² SCSEBATOV 1984, 36. Megjegyzés: Amennyiben Scserbatov magyarrá is lefordított munkájából idézünk nevének latin betűs változatát használjuk, amennyiben a csak oroszul meglévő munkákra hivatkoztunk, azokat eredeti cirill írással közöltük.

⁵³ SCSEBATOV 1984, 36.

⁵⁴ ROSONCZY 2016, 58.

⁵⁵ Idézi: ROSONCZY 2016, 57–58.

⁵⁶ Az említett incidensnél is kiderült később, hogy vakláрма volt, Wilhelm

cári udvarban erősen túlbecsülték a magyar szabadságharcban résztvevő lengyelek számát, 20 ezer főről beszéltek, és ez a létszám az egyik legfontosabb szemponttá vált a beavatkozási döntés meghozatalakor. Közrejátszott az orosz elhatározásban a vázolt nemzetközi elköteleződés, és az a tény, hogy a Magyar Függetlenségi Nyilatkozattal Oroszország jogi értelemben szabad kezet kapott, hiszen ezzel egy legitim uralkodó hatalma alól önkényesen kiszakadó „lázadó” terület ellen léphetett fel, és ismert, hogy a Szent Szövetség egyik legfontosabb alapértéke a dinasztikus elv és a legitimizmus volt.

Miklós cár csak úgy volt hajlandó katonailag beavatkozni, ha az orosz haderőnek nem kell egyesülnie az osztrák hadsereggel, hogy ily módon nyilvánvalóvá váljon az orosz katonai segítség súlya, hiszen így Ausztria megmentőjeként léphetett fel. Miklós álláspontját a Magyarországgal szembeni katonai fellépés jellegéről az 1849. április 8-án Moszkvában Paszkievicsnek küldött levelében fogalmazta meg: „[...] értesültem, hogy Medem⁵⁷ szerint a segítségünket akarják kérni. Tegnap este aztán megkaptam 2-án kelt leveledet, az osztrákok esztelen haditerével együtt[...] Ha már nem boldogulnak egymagukban, s a mi segítségünket kérik, engedjék meg, hogy én döntsem el, hogyan segítek rajtuk. Beavatkozásunknak erőteljesnek, mindent elsöprőnek, s nem részlegesnek kell lennie. Mindent figyelembe kell vennünk annak érdekében, hogy biztosítható legyen a leggyorsabb siker, s ehhez fel kell használnunk minden rendelkezésünkre álló eszközt. [Ugyanakkor, B. Gy.] „[...] elismerem, hogy nem nagyon

Hammerstein osztrák generális megrettent a magyar előretöréstől, és még azelőtt kért segítséget az oroszoktól, hogy ténylegesen tisztában lett volna a támadók erejével és szándékaival. Paszkievics a helyzet tisztázására Galíciába küldte szárnysegédjét, Pavel Suvalov grófot, és kiderült, hogy Bem mintegy 600 főnyi lovassággal csak egy határ menti osztrák gyalogezredet támadott meg, és ebből az osztrák tábornok arra következtetett, hogy Bem egész erejével Bukovina ellen fog vonulni. SCSEBATOV 1984, 36–37.

⁵⁷ Medem, Pavel Ivanovics, gróf (1800–1854): Az adott időszakban a bécsi orosz nagykövet.

akaródnak beleavatkozni ebbe a dologba [...] és igazán nem is avatkoznék be, ha nem volna az én bajom is, azaz ha nem látnám Bembent és a Magyarországon lévő többi szélhámosban nemcsak Ausztria, hanem a világ rendjének, nyugalmanak ellenségeit, [...] akiket a saját nyugalmonk érdekében meg kell semmisítenünk.”⁵⁸

A beavatkozáshoz Oroszország diplomáciai úton a kor nagyhatalmainak, így pl. Angliának a hallgatólagos támogatását is megszerezte.⁵⁹ Mint korábban utaltunk rá, Miklós megvárta a hivatalos osztrák segítségkérést, ez április 21-én érkezett meg, a cári beleegyezés április 25-én született meg, és Paszkievics április 30-án már át is lépte Galiciánál a határt,⁶⁰ ennek ellenére az orosz segítségnyújtás nemzetközi bejelentésére Oroszországban csak május 9-én, Ausztriában pedig május 10-én került sor. Ferenc József május 21-én Varsóban személyesen mondott köszönetet I. Miklósnak, a diplomáciai legenda szerint kezét is csókolt neki.⁶¹ Miklós Moszkvában, 1849. április 13-án kelt levelében utasította Paszkievicset a hadjárat során tanúsítandó magatartásra, a hadsereg fellépésére, a foglyokkal szembeni bánásmódra, az eljárásra a várható győzelem után, s leveléből egyértelmű a beavatkozás motivációja is: *„A felkelés elnyomására nemcsak azért vállalkozom, hogy segítséget nyújtsak Ausztriának [...] harcra hív a kötelesség is, hogy megvédjem az Isten által rám bízott Oroszország békéjét, mert a magyar zendülésben világosan kifejeződnek annak az általános összeesküvésnek a törekvései, amely mindent le akar törni, ami számunkra szent, különösen pedig Oroszországot, hiszen a forradalom élén s főerői közt örökös ellenségeinket, a lengyeleket*

⁵⁸ UOTF 2007, 150.

⁵⁹ Palmerston brit miniszterelnök annyit közölt az oroszokkal, hogy ha beavatkoznak Magyarországon, akkor sajnálkozni fog, de tiltakozni nem. Végezzenek gyorsan, üzenté Miklósnak. Sőt, hogy az orosz beavatkozás nemzetközi feltételeit is biztosítsa, rávette Törökországot, hogy addig ne indítsanak az oroszok ellen újabb hadjáratot, amíg nem végeznek Kelet-Európában. ORMOS – MAJOROS 1998, 104.

⁶⁰ ORMOS – MAJOROS 1998, 104.

⁶¹ SZVÁK – NIEDERHAUSER 2002, 226.

találjuk”. „Rüdigerrel⁶² is értesd meg [...] hogy elővigyázatosan, de határozottan lépjen föl, mert már a rájuk mért első csapásunknak meg kell fordítania a helyzetet az igaz ügy oldalára. Villámként kell lecsapnunk, hogy azonnal vége legyen az egésznek. A lengyeleket nem kell kímélni, a vezetőket azonnal hadbíróság kell állítani, s az ítéletet a helyszínen végre kell hajtani. A magyarokat át kell adni az osztrákoknak [...]”.⁶³ Egy másik levelében ezzel kapcsolatban arra utasította a herceget, hogy „Ne kíméld a csöcseléket!”.⁶⁴

Az intervenció haditerve és technikai feltételei június 10-e körül alakultak ki. Három hadseregcsoport támadt Magyarországra, a két nagyobbat Rüdiger tábornok, a kisebbet Pavel Grabbe altábornagy irányította, a Magyar Királyság határát június 15-20 között lépték át.⁶⁵ Paszkievics a II. és IV. orosz hadtest élén a Duklai-hágón keresztül nyomult be az oroszországba, egy darabig Miklós cár is elkísérte őket, majd fiát Konsztantyin nagyherceget „atyai parancsnokára” bízva visszatért Varsóba.⁶⁶ Az orosz hadsereg létszámáról és felszereltségéről a legkülönbözőbb adatok és számok láttak napvilágot, a 100 ezrestől a 140 ezresen keresztül a 200 ezresig a témáról megjelent munkákban. A legpontosabbnak tűnő számítások szerint a cári intervenciós sereg létszáma 193 00 fő volt, 584 löveggel rendelkeztek, ezenkívül Galíciában állomásozott még minden eshetőségre készen (egy esetleges lengyel lázadás) 60 ezer fő, valamint Havasalföldön a román fejedelemségek fölötti felügyelet gyakorlására 15 ezer fő.⁶⁷ Paszki-

⁶² Rüdiger, Fjodor Vasziljevics, gróf, (1784–1856): lovassági tábornok, Paszkievics intervenciós hadserege II. hadtestének parancsnoka.

⁶³ UOTF 2007, 150.

⁶⁴ PANKRATOVA 1950, 235.

⁶⁵ OT 1984, 350.

⁶⁶ ROSONCZY 2002, 13.

⁶⁷ Külön gondot jelentett az orosz csapatok élelmisszer-ellátása, mert mint a hadjáratban résztvevő kortárs orosz hadtörténész írja, „Akármilyen gazdagon ajándékozta is meg a természet Magyarországot, lehetetlen, hogy bizonyos mértékig már ne merítették volna ki az előző hónapok hadieseményei. [Ezért] a

evics hadseregével szemben a magyar honvédség 150 ezer főből állt, 564 táborig és 393 várlöveggel rendelkezett. Az orosz beavatkozás pillanatában Ausztriának 165 ezer fős hadserege és 770 ágyúja volt, ezek nagyjából fele-fele arányban voltak táborig és várágyú. Mivel az orosz fővezér attól tartott, hogy a „lendületben” lévő magyar csapatok akár Bécszet is elfoglalhatják, egy hadosztályt gyors segítségként útnak kívánt indítani Krakkóból, később azonban logisztikai problémák miatt ez a seregtest Morvaországban rekedt.⁶⁸

A magyar hadseregnek a túlerő miatt egyetlen lehetősége volt, hogy a két hadsereget külön-külön verje meg. Az oroszokat először is le kellett lassítani, ezt a feladatot az északi vármegyéket védő Józef Wysocki tábornok sikeresen oldotta meg, a Vág mellett több kisebb ütközetet vívtak. Az, hogy a betörő orosz hadsereg egy lengyel tábornokkal találta szembe magát, tovább erősítette az oroszok lengyelfóbiáját, akik úgy tartották, hogy „a magyar lázadást lengyel szökevények vezetik”. A két orosz hadsereg át akarta karolni Görgey Artúr főserégét, aki ezt észrevéve a Rétság – Losonc – Rimaszombat – Miskolc vonalon kivonta csapatait a készülő bekerítésből,⁶⁹ eközben több kisebb ütközetet vívtak a Sajó vonalánál, így július 28-án Gesztesnél, július 20-án Turánál, augusztus 2-án Debrecennél, ezeket a csatákat az oroszok megnyerték.

Az orosz hadsereg nem készült és nem számított hosszán elhúzódó háborúra, úgy gondolták és Miklós utasítása is

hadsereg élelmezésnek rekvirálással történő biztosítása ugyancsak kevés siker esélyével kecsegtetett.” OREUSZ 2002, 104.

⁶⁸ ROSONCZY 2016, 188–197.

⁶⁹ Miklós cár, aki napi szinten követte az eseményeket, és maga is katonameger lévén gyakorlatilag amennyire a távolság engedte „kézivezérléssel” instruálta Paszkievicset, nehezen tudott napirendre térni Görgey sikeres hadmozdulata felett. „*Sehogya sem tudok napirendre térni afölött, hogya Görgey Komárom elhagyása után hogyan kerülhetta meg hadseregünket előbb a jobb, aztán a bal szárnyán, hogyan tehetta egy ilyen hatalmas kört, és hogyan egyesülhetett az ottani erőkkal [...] S mindezt az általad vezetett 120 ezer fős bátor és fegyelmezett hadseregünk ellenében!*” OT 1984, 307.

ilyen értelmű volt, hogy a legrövidebb időn belül el kell fojtani a lázadást, éppen ennek érdekében mozgósítottak birodalmi léptékkal is nagy erőket, majd a győzelem után a hadsereget vissza kell vonni lengyel földre. Az, hogy júliusban a magyar hadsereg még talpon volt, hogy megnyúltak a frontvonalak, az, hogy szembesültek az Alföld nyári körülményeivel és terepviszonyaival, valamint kitört a kolerajárvány⁷⁰ a hadseregben, váratlanul nehézzé tette Paszkievics hadseregének helyzetét, amit tovább fokozott, hogy kifejezetten rossz volt az osztrák és az orosz hadvezetés közötti együttműködés. Paszkievicsnek az osztrák kormány magatartása sem tetszett, mert mint írta, *„azon kellene iparkodnia, hogy megbékítse a magyar nemzetet, ellenkezőleg, egyre izgatja kiáltványokkal, amelyekben halálbüntetéssel fenyegetik meg a népesség felét”*.⁷¹ Az osztrák hozzáállás azért sem volt a cári tábornok számára érthető, mert világosan látta és megértette Magyarország súlyát és szerepét a Habsburg államban, ahogy Miklósnak írt levelében fogalmazott: *„Lengyelország nekünk csak egy tartományunk. míg Magyarország maga a föltétele az osztrák birodalom főnnállásának”*.⁷² A háború elhúzódása miatt az orosz fővezér ellen intrika indult meg az udvarban, mert tehetetlenségének tudták be a sikertelenséget, és főként azért hibáztatták, hogy egy tömbben tartotta a hadseregét, Görgey ominózus hadmozdulata is ezért sikerülhetett. Számot vetve ezekkel a nem várt körülményekkel, és azzal a ténnyel, hogy a magyarországi hadjárat rengeteg pénzbe kerül a cári birodalomnak, olyannyira, hogy már hitelt is fel kellett vennie, az orosz hadvezetés nyitottnak mutatkozott a tárgyalásokra, hozzájárult

⁷⁰ Az, hogy a járvány valóban jelentős méretű volt, és valóban aggasztotta az orosz hadvezetést, Miklós Paszkievicshez írt levelének alábbi részletéből is érezhető: *„Nagyon elkésérít, hogy még mindig kegyetlenül dühöng a kolera, de remélem, hogy a hadsereg hadmozdulataival járó levegő s helyváltoztatás eredményeképpen csökken a járvány gyilkos ereje [...]”*. OT 1984, 290.

⁷¹ Idézi: STEIER I. é. n. 244.

⁷² Idézi: STEIER I. é. n. 245.

ehhez az a körülmény is, hogy az orosz hadsereg döntő többségében korrekten viselkedett a magyar lakossággal, a kilengéseket megtorolták.⁷³ Rüdiger tábornok saját kezdeményezéséből puhatolódzott Görgeynél a megadás feltételi felől, a magyar fővezér azonban a magyar kormányhoz utasította az orosz parancsnokot tárgyalásra. Görgey maga Paszkievicssel próbált tárgyalni, mert tisztában volt vele, hogy valódi jogsultságokkal csak a fővezér rendelkezik. Ebben nem is tévedett, a herceg nyitottnak mutatkozott a megegyezésre, azonban Miklóstól olyan értelmű utasítást kapott, hogy a legitimizmus elvei szerint a lázadókkal nem bocsátkozhat politikai alkuba, és a magyarok csak törvényes uralkodójuknál, azaz az osztrák császárnál érdeklődhetnek a megadás feltételei felől. Így a megegyezési kísérletek zátonyra futottak, és augusztus 9-én eldőlt minden, amikor a Bem vezette magyar főszereg Temesvárnál súlyos vereséget szenvedett Haynautól, mielőtt még Görgeyvel egyesülni tudott volna. A magyar kormány lemondott, Kossuth elkeseredett kísérletét, hogy a Romanovoknak ajánlja fel a magyar Szentkoronát annak érdekében, hogy ne az osztrákok előtt kelljen letenni a fegyvert, igazából senki sem vette komolyan⁷⁴, ahogy hatástalan volt a

⁷³ Miklós cár 1849. július 16-án, amikor néhány fosztogatás híre eljutott hozzá e tárgyban a következő szigorú hangvételű utasítást küldte Paszkievicsnek: „Fülembe jutott, hogy a mienk között ismételten akadnak rablók és fosztogatók. Igaz-e ez? Nyomatékosan kérlek, gondoskodj róla, hogy ne csak a fosztogatók, hanem azok a szégyenteljes parancsnokok is megkapják szigorú és példás büntetésüket, akik gyengeségből vagy közömbösségből nem teljesítik a Magyarországra való bevonulás alkalmával kiadott parancsban világosan kifejezett akaratomat. Ilyen gyalázatról tudni sem akarok a hadseregemben”. OT 1984, 302.

⁷⁴ Kossuth ehhez az azóta is sokat vitatott lépéséhez négy érvet talált: A „hitszegő” Ausztria teljességgel eljátszotta a magyar nép bizalmát; a magyar ellenállást a román fejedelemségekbe és Törökországba helyezhetik át, s megszabású nemzetközi konfliktust robbanthatnak ki Ausztria ellen. Hivatkozott a császári ház által jóváhagyott 1848. évi magyar alkotmányra, és arra, hogy párizsi és a bécsi konferenciákon az orosz uralkodó nem ellenkezett alkotmányos államok létrejöttét. Végül, mivel Paszkievics egyértel-

leköszönő kormány Európa népeihez intézet kétségbeesett proklamációja is. Bár a távozó magyar kormány Görgeyre ruházta a teljes katonai és polgári főhatalmat, egyértelmű volt, hogy a további ellenállásnak nincs értelme, az csak újabb katonaeletek ezreit, tízezreit áldozza fel fölöslegesen. A két birodalmi hadsereggel szembenálló maradék magyar hadsereg 29889 fő állománnyal, 9839 lóval és 144 löveggel rendelkezett, az arányok önmagukért beszéltek. Görgey ezért a magyar történelemből jól ismert módon augusztus 13-án a világosi vár előtti Szöllösi-síkon letette a fegyvert Rüdiger tábornok előtt. Paszkievics jelentése Miklósnak Világos után szinte szó szerint követte a lengyel felkelés leverése után kiadott jelentését: „Magyarország felséged lábai előtt hever”.⁷⁵ Az, hogy a maradék magyar sereg nem Ausztria, hanem Oroszország előtt tette le a fegyvert, részben utolsó fricska volt magyar részről az osztrák hatalomnak, másrészt a magyar tisztikar büntetlenségben reménykedett, nem alaptalanul, mert Miklós értékelve, hogy a magyarok neki adták meg magukat, az osztrákokat megbocsátásra szólította fel. Bocsánatban azonban szintén közismert módon csak a fővezér, Görgey részesült, és ő is csak azért, mert az oroszok addig nem adták őt át az osztrákoknak, amíg erre garanciát nem kaptak.⁷⁶ Az osztrák katonai-politikai vezetés nem fogadta meg Miklós kérését, és tömeges vérgőzös megtorlást indított el, amelynek a magyar történelemből ismert egyik legszomorúbb epizódja október

műen közölte, hogy ilyen értelmű tárgyalásokra nincs felhatalmazása, Kossuth útlevelet kért, és azt, hogy néhány magyar követ közvetlenül Szentpétervárra mehessen a cárhoz. STEIER II. é. n. 81–82.

⁷⁵ FONT – SZVÁK – KRAUSZ – NIEDERHAUSER 1997, 316.

⁷⁶ Ezzel kapcsolatban Miklós a következőket írta Paszkievicsnek: „Fiamat, a trónörököszt ma Bécsbe küldöm a császárhoz ezzel a hírrel [A debreceni orosz győzelem B. Gy.] s megkérem, kegyelmezzen meg Görgeynek, vagy engedje meg, hogy én jelöljem ki lakóhelyét Oroszországban”. OT 1984, 318. Paszkievics a teljesen vagyon nélkül maradt Görgeyt, aki az utazáshoz lovai eladásából próbált pénzt csinálni, személyesen segítette ki 300 „félimperióallal”, ami 600 osztrák forintnak felelt meg. STEIER II. é. n. 21–22.

6-án a második bécsi forradalom évfordulóján a 12 honvédtábornok és 1 ezredes kivégzése volt Aradon. Paszkievicset személy szerint felháborította Haynau kegyetlensége, s nemcsak a tábornokot hibáztatta, hanem az osztrák kormányt is, amely ezt lehetővé tette a számára.⁷⁷ A magyar főserég fegyverletételével egyidejűleg a többi magyar katonai alakulat is megadta magát, az orosz haderő pedig megkezdte a kivonulást. Az utolsó orosz egységek októberre hagyták el a magyar területeket, amikor a Klapka György által hősiezen védett Komáromi erőd is megadta magát, igaz védőinek ellentétben a magyar fősereggel sikerült a büntetlenséget kiharcolniuk.⁷⁸

Az oroszok nem számítottak ennyi ideig tartó, ennyi áldozattal, és ilyen magas költségekkel járó háborúra. Bár a későbbi orosz és szovjet szakmunkák bagatellizálták Paszkievics seregének veszteségeit,⁷⁹ mai tudásunk szerint mintegy 14 ezer embert veszítettek a hadjárat során, igaz ennek a kisebb része volt harctéri veszteség, kb. 11 ezer ember a kolera-

⁷⁷ TRÓCSÁNYI é. n. 128.

⁷⁸ Az osztrák magatartást az orosz szövetséges sem értette, pedig ekkor már az orosz csapatok nagy része elhagyta Magyarországot. Miklós erről a következőket írta „*atyai fővezérének*”, Paszkievicsnek: „*Az osztrák kormány magatartása felfoghatatlan; agyonlövök és felakasztják azokat, aki nekünk önként megadták magukat, Aradon, ugyanakkor a komáromi makacs lázadónak nem csak az életüket hagyják meg, hanem kedvező feltételeket is biztosítanak nekik, sőt megengedik, hogy elhagyják az ország területét!*” OT 1984, 333. Paszkievics erre a következőket válaszolta: „*Hogy Haynau vérszopó azt régóta tudtam; hiszen még Arad alatt le akarta lövetni annak a helyőrségnek a tisztjeit, akik Krulovnak adták meg magukat., és csak a Bécsből érkező Grünne főhadsegéd, és maga Krulov akadályozták meg a vérfürdőt.*” TRÓCSÁNYI, é. n. 129.

⁷⁹ A korszakkal foglalkozó sokszáz oldalas magyarra is lefordított, mértékadónak tekintett orosz nagymonográfia mindössze a következő néhány sort tartja szükségesnek közölni a magyar szabadságharcról, mint Miklós külpolitikájának kicsiny szeletéről: „*A Paszkievics parancsnokolta orosz hadsereg 1849 júniusában lépett Magyarország földjére, és kilenc hét alatt leverte a felkelést, méghozzá aránylag kis veszteségek árán. Ez idő alatt 708-an haltak meg harcok következtében, 2447 sebesültjük volt, akik közül később 278-an belehaltak sérüléseikbe.*” HELLER 1996, 486.

járvány és más betegségek következtében hunyt el. Anyagiilag is rendkívül megterhelő volt a váratlanul hosszan elhúzódó és jelentős veszteséggel járó hadjárat, a cári birodalom kénytelen volt 38,5 millió rubelt felvenni az angol Barings Bankháztól, mert államcsődközeli helyzetbe került.

A nagypolitika kizárólag az érdekekről szól, Ausztria a későbbiek során egyáltalán nem mutatkozott hálásnak Oroszország katonai beavatkozásáért, és amikor I. Miklós a tengerszorosok megszerzése érdekében alig 4 évvel a magyar forradalom leverése után háborúba keveredett a Török Birodalommal, a Habsburg állam egyértelműen Oroszország ellenségeinek oldalára állt, így a szabadságharc leverésével Oroszország nem jutott olyan politikai csekkhez, amit később be tudott volna váltani. Mivel lengyel területeken nem tört ki felkelés és a Velencei Szent Márk köztársaság leverésével a forradalom is elhalt Európában 1849 őszére, nem túlzó a megállapítás, hogy az Orosz Birodalom téves politikai helyzetértékelésből, főlegesen avatkozott be a magyar szabadságharcba. Érdemes még ezzel kapcsolatban a korszak orosz kutatójának megállapítását idézni: „I. Miklós beavatkozása megmentette az ausztriai császárságot, amelynek trónját az ifjú Ferenc József foglalta el. 65 év elteltével még az osztrák–magyar trónon volt, és elindította az első világháborút, amely – feltehetőleg távoli következménye volt annak is, hogy az orosz hadsereg elfojtotta a magyar forradalmat”.⁸⁰

Lengyel helytartó, a krími háború, az utolsó évek

Ami Paszkievicset illeti a felkelés leverése után továbbra is lengyel helytartó maradt. A rendkívül elégedett cár jutalmul elrendelte, hogy az orosz hadseregnek Paszkievicset uralkodónak kijáró tiszteletadással kell köszöntenie. Hálásak voltak az osztrákok is, legalábbis közvetlenül a forradalom leverését követő időszakban: még 1849. augusztus 22-én Ferenc József

⁸⁰ HELLER 1996, 486.

a Mária Terézia-rend Nagykeresztjével tüntette ki herceget, december végére pedig Haynauval együtt Pest díszpolgárává választották. Szolgálatának 50. évfordulóján 1850. október 5-én Varsóban ünnepi díszszemlét tartottak, amelyen az uralkodó személyesen vett részt, és a herceg és a birodalom szempontjából nevezetes dátumot együtt ünnepelték meg. Ezen alkalomból a poroszoktól tábornagyi, az osztrákoktól császári tábornagyi rangot kapott, és hogy ne feledkezzen meg a magyarországi hadjáratáról, neki ajándékozták a főként magyarokból álló 37. gyalogezredet. I. Miklós új marsallbotot nyújtott át a számára, amelynek felirata büszkén hirdette, hogy tulajdonosa, „24 éve vezényli a diadalmas az orosz csapatokat Perzsiában, Törökországban, Lengyelországban és Magyarországon”.

1854-ben lengyel kormányzóként önként jelentkezett, hogy harcol a krími háborúban. A krími háború a több száz éve tartó orosz–török háborúk egy újabb fejezeteként indult. Miklós cár, aki 1848–1849-ben eljátszotta Európa csendőrének szerepét, most úgy vélte, hogy a külpolitika helyzet alkalmas régi céljának, a tengerszorosoknak, a Boszporusznak és a Dardanelláknak az elfoglalására, és így biztosíthatja az Orosz Birodalom kijutását a Földközi-tengerre. Úgy gondolta, hogy Ausztria hálás lesz az 1849-es segítségnyújtásáért, a poroszok a lengyel felkelések leveréséért, és úgy ítélte meg, hogy sem Anglia, sem Franciaország nem fognak beavatkozni a konfliktusba. Miklós, aki puritán katonaember volt, a nemzetközi politikában naivnak és tájékozatlannak bizonyult, szinte valamennyi előfeltevésében csalódnia kellett. A kezdeti orosz győzelmek után kiderült, hogy a konfliktus iránt a nyugati hatalmak nem közömbösek, Ausztria nem hálás, Svédország pedig alkalmasnak véli a pillanatot egy, Finnország elvesztése miatt lefolytatandó revansháborúra. 1854-től a háború már nem a törökök és az oroszok, hanem egy brit-francia–török koalíció és Oroszország között folyt, ami

végleg lezárta a kongresszusi Európa korát, hiszen az azt létrehozó hatalmak egymás ellen háborúztak, ráadásul közülük ketten egy iszlám birodalom oldalán. Ausztria a háború kitörésekor a „fegyveres semlegesség” jegyében 80 ezer fős hadsereget vonultatott fel Erdély határára, így fenyegette az ott állomásozó orosz csapatokat, mozgósítottak a svédek is. Anglia és Franciaország nem fogadhatta el, hogy az oroszok kijussanak a Földközi-tengerre és ellenőrizzék annak kijárait, mert ez súlyosan sértette volna gyarmati és kereskedelmi érdekeiket, Franciaország esetében mindehhez némi kalandorság is társult a döntés során az uralkodó III. Napóleon részéről.

A háborúnak több színtere volt, 1854 nyaratól került ténylegesen a Krím-félszigetre, miután a szövetségesek Jevpatorijánál a történelem addigi legnagyobb szárazföldi invázióját hajtották végre gőzhajóikkal. Ekkor reaktiváltatta magát Paszkievics, mert úgy érezte szükség van rá, Miklós cár a nyugati határnál és az Al-Dunánál állomásozó orosz erőket rendelte az ő főparancsnoksága alá. Ezek az erők korábban Mihail Gorcsakov tábornok irányítása alatt bevonultak a román fejedelemségekbe, és sikeresen harcoltak a törökök ellen, több erődöt is elfoglaltak. A főparancsnokságot átvevő Paszkievics új támadást indított, és Szilisztra erődjét vették ostrom alá. Az erősség elfoglalásáért folytatott harcban súlyosan megsebesült, és kénytelen volt a fővezérséget visszaadni Gorcsakovnak. Később, amikor úgy tűnt, hogy felgyógyul, július-augusztus folyamán a dunai fejedelemségekben lévő csapatok irányítását vette át, feladata az volt, hogy kivonja őket a román fejedelemségekből. Az al-dunai sereg kivonulása során különös figyelmet kellett arra fordítania, hogy a nagyszámú sebesültet és beteget magával tudja vinni, ezt sikeresen oldotta meg, egyetlen ember sem maradt ki a mintegy 27 ezer maródiból. A távozó orosz csapatokhoz jelentős számú román, bolgár és szerb is csatlakozott. Miután

befejezte a csapatok kivonását, Paszkievics I. Miklós engedélyével és egyetértésével Gomelben lévő birtokára távozott, hogy helyreállítsa a sebesülés következtében megrendült egészségét és a pihenjen, majd rövid itteni tartózkodás után visszatért Varsóba. Felgyógyulása után 1854 végén tett még egy kísérletet, hogy visszatérjen a harcoló csapatokhoz, de a szevasztopoli öbölben egy hajón a fekete-tengeri viharban kishíján életét veszítette. Be kellett látnia, hogy a további katonai szolgálatba életkora és számos sebesülése miatt már nem tud visszatérni, kénytelen volt nyugdíjazását kérni. Helytartóként továbbra is a cári kormányzat tagja maradt Lengyelországban, bár agyrázkódása miatt gyorsan leépült, és érdemi tevékenységet élete utolsó két évében már alig tudott kifejteni, de nem sokkal később bekövetkező haláláig lelkes és hűséges híve maradt a miklósi rendszernek. Magát Miklóst nem sokkal élte túl, és még végleges ágyinak dőlése előtt értesült arról, hogy a krími háborúban az oroszok kénytelen voltak feladni kulcserődjüket, Szevasztopolt. Élete legutolsó időszakában jótékonykodott, bár ez korábban sem volt idegen tőle, évi 50 ezer ezüstrubelt ajánlott fel az állami rokkantsági alapba, és azt kérte, hogy ezt a pénzt minden évben kétszáz olyan alacsonyabb rangú rokkant katona kapja, aki harcolt az elmúlt időszak háborúiban. 1856. november 20-án hunyt el, 73 éves korában. Temetése a Szentháromság Székesegyházban zajlott le, majd végrendeletére tekintettel földi maradványait Ivanovo faluban temették el, II. Sándor cár 9 napos gyászt rendelt el a hadseregben, és a színházak is 9 napig zárva tartottak. Varsóban a kormányzói palota előtt emlékművet emeltek a tiszteletére, amelyet II. Sándor cár 1870. június 21-én személyesen avatott föl. Paszkievics végleges nyughelyére 1889-ben került, amikor felesége, Jelizaveta Gribojedova is elhunyt, és fiuk, Fjodor mindkettőjüket a gomeli családi kriptába helyeztette el.

Paszkievics a magánember és a hadvezér

Életútjának, személyiségének és történelmi szerepének összegzése, értékelése

Milyen volt Paszkievics magánemberként, milyen volt a személyisége, erről kevés leírás maradt ránk, bár több hiteles portréját ismerjük, ezek alapján külsejében nem volt semmi különleges, de kortársai jelleméről, viselkedéséről is ugyanezt jegyezték fel. Paszkievics személyes megjelenése nem volt karizmatikus, ránézésre semmi rendkívüli nem látszott rajta. Szerencséjét származásával, katonai tehetségével és harctéri bátorságával vívta ki, nem utolsósorban pedig I. Miklóssal való kapcsolatának köszönhető. A. E. Rozen így írt róla 1822-ben, „Egy dekabrista feljegyzései” című munkájában: „Minszkben mi 3 hetet töltöttünk. Egy rossz színház és két bál szolgált a szórakozásunkat. Az egyikben kb. 40 pár vett részt, voltak közöttük különállók is. Amikor négyest kellett táncolni, véletlenül éppen Paszkieviccsel és feleségével kerültünk egy párba, aki akkoriban az 1-es gránátos hadtest parancsnoka volt. Nagyon nehéz lett volna kitalálni róla későbbi ragyogó jövőjét.”⁸¹

Ugyanakkor életútja, katonai erényei és eredményei, minden kitüntetésben kiemelt bátorsága, nagyszerű vezető képességei, beosztottjaihoz való viszonya, sőt diplomáciai, politikusi teljesítménye is az orosz történelem egyik legkiválóbb tábornokává tették, egyetlen volt a birodalom történetében, aki egyidejűleg rendelkezett még életében a két legmagasabb kitüntetéssel, a Szent György és a Szent Vlagyimir keresztel. Mint láttuk, egyik előléptetést a másik után gyűjtötte be, a kor egyetlen háborújából sem maradt ki, többször megsebesült, de felépülése után mindig visszatért csapattétéhez, és tovább szolgált. Élete alkonyán, amikor már életkora és lengyel helytartói megbízatása miatt nem kellett volna bevonulnia, maga kérte, hogy önkéntesen részt vehessen a krími háborúban, ahol ismét megsebesült. Az a típusú parancsnok

⁸¹ ПОЗЕВ 1984, 84.

volt, aki nem azt mondta katonáinak, hogy „előre”, hanem azt, hogy „utánam”.

Le kell szögeznünk, hogy nekünk magyaroknak, sajnos a törvényes forradalmunk és kikényszerített szabadságharcunk ellen fellépő sereg élén az orosz történelem egyik legkiválóbb tábornoka jutott. Paszkievics életútja során a kezdő hadnagytól a tábornagyi, főhadsegédi rangig jutott, grófi és hercegi címet kapott. Kitüntetéseit, elismeréseit még felsorolni is nehéz lenne. A már említett Szent György és Szent Vlagyimir⁸² érdemérmek mellett megkapta a Szent Anna kitüntetést⁸³ is annak valamennyi fokozatát, valamint az Alekszandr Nyevszkij-rendet,⁸⁴ 1831-ben a lengyel „Fehér Sas” katonai rendjelet, de külföldi uralkodóktól is számos kitüntetésben részesült. Az 1849-es szereplésért az osztrákoktól és a poroszoktól is tábornagyi rangot kapott, ezen kívül a teljeség igénye nélkül kitüntették a Mária Terézia nagykeresztel, a Szent István Magyar Király nagykeresztel, a perzsáktól „Az Oroszlán és Nap” első fokozatú aranyláncával, a poroszoktól a „Fekete Sas” kitüntetést, a törököktől a „Félhold” érdemérmét kapott. Hadvezéri teljesítményét Weimarban a „Fehér Sólyom” nagykeresztjével ismerték el, katonai győzelmei után 3 ízben kapott aranykardot, illetve gyémántokkal kivert aranyszablyát, az indoklásokban mindig a bátorság állt első helyen, illetve hadvezetői képességei is szinte minden esetben említésre kerültek. Legmagasabb uralkodói elismerésben 14 alkalommal részesült.⁸⁵

Minden idők egyik legjobban megfizetett orosz katonája volt. 1815-ben évi 3033 ezüstrubel fizetéssel kezdett, (ennek érzékeléséhez tudnunk kell, hogy akkoriban a parasztok éves adója 1-1,5 rubel volt!) 1817-ben már 10 ezer rubelt keresett,

⁸² ЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 55.

⁸³ ЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 54.

⁸⁴ ЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 60.

⁸⁵ ЦЕРБАТОВ Т. 1, 1888, 59–111., valamint: ЦЕРБАТОВ Т. 3, 1891, 69.

1819-ben fizetése megduplázódott, 1820-ban 1000 aranycserevonyecet kapott. A húszas években 10 és 20 ezer rubel között változott a jövedelme, 1828-ban kapta az ominózus 1 millió ezüstöt, 1832-től 12 ezer rubelben állapították meg a fizetését, ez legmagasabb jövedelem volt, amit orosz katona akkoriban kaphatott.

Politikai értelemben az autokrácia feltétlen híve volt, korabeli felfogás szerint konzervatív ember, feltétlenül hitt a cári hatalomban, és kétely nélkül szolgálta annak szigorú, miklósi változatát is. Ezen meggyőződése miatt is kerülhetett be a dekabristák ügyét tárgyaló bíróságba, ám a testületnek csak formálisan volt a tagja, az érdemi döntéshozó bizottság munkájában nem vett részt, nem kívánt tisztársai felett ítélni. Amikor kormányzati jellegű munkát bízta rá, mint a lipecki kerület parasztjai elmaradt adófizetésének ügyét, akkor igyekezett pártatlanul, körültekintően, legjobb lelkiismerete szerint kivizsgálni az ügyet, és jelentése alapján elbocsájtották a terület kormányzóját és főbb vezetőit, a parasztoknak pedig elengedték az adót, és kártalanították őket. Ő is megbotlott, nincs olyan ember, akinek az életébe ne következett volna be törés, német földön a napóleoni háborúk vége felé nem tudta megakadályozni egyes alakulatainak a lakossággal szembeni garázda viselkedését, és bár az ez ügyben lefolytatott vizsgálat után nem bocsájtották el, vagy fokozták le, mint érintett tisztársait, azonban cári nyíltparancsban kapott megrovást, ilyen kudarc katonai pályafutása során csak egyszer érte.

Külön említést érdemel I. Miklós cárhoz való viszonya, aki a negyedik uralkodó volt, akit gazdag életútja során kiszolgált. A katonaember, hadmérnöknek nevelt Miklós felnézett Paszkievicsre, és ekkor kezdte el „atyai parancsnokomnak” nevezni, ezt a megszólítást egész életútja során megtartotta. Miklós nem fukarkodott kedvenc tábornoka teljesítményének elismerésével, a kaukázusi háborúk után megkapta az Erivan (Jereván) grófia címet, a lengyel felkelés leverése

után a Varsó hercege címet, a magyar szabadságharc elfojtása után a cár elrendelte, hogy Paszkievicset a csapatok uralkodónak járó tiszteletadással köszöntsék. Saját fiát, Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceget is rábízta, vele küldte a magyarországi hadjáratra, s leveleiben gyakran kérdezte, hogy a tábornagy miként van megelégedve az ifjú teljesítményével. Életútjának egy vitán felül negatív megítélés alá eső szakasza lengyel helytartói tevékenysége, ezt a posztot a felkelés leverése utáni évtől, 1832-től haláláig, 1856-ig töltötte be. Itt is mérlegelés nélkül és feltétlen hűséggel végrehajtotta a miklósi ruszifikációs politikát, amely a korábbi részleges lengyel önállóság, autonómia helyett gyakorlatilag tartományként, kormányzóságként igyekezett beilleszteni az egykori varsói nagyhercegséget az ország területébe. A lengyelek két ízben is megpróbálták felkelést szervezni kormányzósága ellen, az ő nemzeti emlékezetükben is rossz emléke van a nevével fémjelzett időszaknak.

Számunkra, magyarok számára ő mindig is a nemzeti szabadságharcunkat leverő orosz tábornok marad. Ugyanakkor a tényszerű tárgyilagossághoz hozzátartozik, hogy amennyire a körülmények engedték, katonai értelemben Magyarországon is korrektül viselkedett, katonáinak tiltotta a civil lakosság fosztogatását, kirablását, a rekvirálást már hadjárat előtt kizárták a lehetséges beszerzési források közül. Amennyiben mégis előfordultak kilengések, és azok a tudomására jutottak, akkor azokat – teljes egyetértésben az uralkodóval – keményen büntette, nemcsak a garázdálkodó katonákat, hanem azokat a parancsnokokat is felelősségre vonta, akik ezt engedélyezték, vagy egyszerűen csak nem akadályozták meg. Nem volt magyarfóbiája, a magyarokat törvényes uralkodójuk ellen fellázadt szeparatistáknak tekintette, akiknek a felkelését le kell verni, de a véres megtorlás teljesen idegen volt tőle. Amikor a szabadságharc vége felé látta, hogy az osztrákok bosszúra készülnek, több levélben fi-

gyelmeztette Haynaut, és tájékoztatta Miklóst, hogy az osztrákok értelmetlenül és kegyetlenül járnak el, több helyen, például Aradnál, orosz csapatok akadályozták meg a vérontást. Nem véletlen, hogy a magyar hadsereg neki adta meg magát, részben azért, mert a tisztikar büntetlenséget remélt ettől az aktustól, ám a két kormány közti megállapodás miatt a magyar honvédtiszteket ki kellett szolgáltatni az osztrákoknak, mint közismert, csak Görgeynek tudott mentességet biztosítani.

Természetesen szabadságharcunk bukására nem vigasz, hogy azt nemcsak két erős birodalom hadserege, hanem orosz részről annak egyik legkiválóbb tábornoka verte le. Ugyanakkor Paszkievics méltó és tisztességes ellenfél volt, aki a korszellemnek, a legitimizmusnak és a dinasztikus elvnek megfelelően végrehajtotta uralkodója akaratát és helyreállította „a törvényes rendet” egy szomszédos birodalomban, amelynek biztonsága akkor úgy tűnt, hogy kiemelt fontosságú Oroszország számára, már csak saját lengyel területei miatt is.

Halála után emlékművet emeltek neki Jerevánban, Novgorodban, a családi birtokán Gomelben, emléktáblája van Poltavában. Életútjának megismerése egy másik perspektívából kínál rálátást a magyar történelem egy dicsőséges, ám tragikus szeletére, és reményeink szerint hozzájárul egy teljesebb, komplexebb kép megalkotásához.

Bibliográfia

Források

OT 1984 = OKMÁNYTÁR. In: SCSEBATOV, A. P.: *Paszkievics Magyarországon*. Európa, Bp. 1984.

UOTF 2007 = FILIPPOV Szergej (szerk.): *Az újkori orosz történelem forrásai*. Pannonica, Bp. 2007.

РОЗЕН 1984 = РОЗЕН, А.Е. *Записки декабриста*. Иркутск, Восточно-Сибирское книжное издательство 1984.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ Т. III. 1828 = ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ ЗАКОНОВ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ, собрание второе. *О мире между Россиею и Персиею*. СПб. 1828. – Т. III.

Feldolgozások, tanulmányok magyar nyelven

BEBESI 2010 = BEBESI György: *Oroszország története a 19. század első felében (1801–1856)*. In: BEBESI György (szerk.) *A hosszú 19. század rövid története*. Bocz, Pécs, 2010. 214–233.

BEBESI 2010/1 = BEBESI György: *A nemzetközi kapcsolatok a 19. század első felében, a bécsi kongresszustól a krími háborúig. (1856–1914)*. In: BEBESI György (szerk.) *A hosszú 19. század rövid története*. Bocz, Pécs, 2010. 36–58.

BEBESI 2011 = BEBESI György: *A roskatag kolosszus bukása. Oroszország története a 19. században*. MOSZT Könyvek 5, MOSZT, Pécs, 2011.

FONT - SZVÁK - KRAUSZ - NIEDERHAUSER 1997 = FONT Márta - SZVÁK Gyula - KRAUSZ Tamás - NIEDERHAUSER Emil: *Oroszország története*. Maecenas, Bp. 1997.

HELLER 1996 = HELLER, Mihail: *Az Orosz Birodalom története*. Osiris, Bp. 1996.

HERBERT - MARTOS - MOSS - TISZA 2005 = HERBERT ATTILA - MARTOS IDA - MOSS LÁSZLÓ - TISZA LÁSZLÓ: *Történelem 5. 1789–1914*. Reáltanoda, Bp. 2005.

HERMANN Róbert: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. Zrínyi, Bp. 2004.

HORNYÁK 2010 = HORNYÁK Árpád: *A Balkán története*. In: BEBESI GYÖRGY (szerk.) *A hosszú 19. század rövid története*. Bocz, Pécs, 2010. 319–336.

OREUSZ 2002 = ROSONCZY Ildikó (szerk.): OREUSZ, I. I.: *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben*. Balassi, Bp. 2002.

ORMOS – MAJOROS 1998 = ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris, Bp. 1998.

PANKRATOVA 1950 = PANKRATOVA, A. M.: *A Szovjetunió története*. Szikra, Bp. 1950.

ROSONCZY 1999/4 = ROSONCZY Ildikó: *Paszkevics, az orosz hadsereg főparancsnoka*. Rubicon, 1994/4.

ROSONCZY 2002 = ROSONCZY Ildikó: *Bevezető*. In: OREUSZ 2002. 11–40.

ROSONCZY 2016 = ROSONCZY Ildikó: *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért. Tanulmányok I. Miklós 1849-es magyarországi beavatkozásáról*. Magyar Napló, Bp. 2016.

SCSERBATOV 1984 = SCSERBATOVA. P.: *Paszkievics Magyarországon*. Európa, Bp. 1984.

SPIRA 1979 = SPIRA György: *Polgári forradalom (1848–1849)*. In: *Magyarország története 1848–1890*. I. szerk. KATUS LÁSZLÓ. Akadémiai, Bp. 1979.

STEIER I-II. é. n. = STEIER Lajos: *Haynau és Paszkievics. Ismeretlen adalékok az 1848–1849-iki szabadságharc történetéhez*. Genius, Bp. é. n.

SZVÁK – NIEDERHAUSER 2002 = NIEDERHAUSER Emil – SZVÁK Gyula: *A Romanovok*. Pannonica, Bp. 2002.

TRÓCSÁNYI é.n. = TRÓCSÁNYI Zoltán (szerk.): *Két emlékírat az 1849. évi cári intervencióról*. Antiqua, Bp. é. n.

Feldolgozások, tanulmányok orosz nyelven

МИЛОРАДОВИЧ 1886 = МИЛОРАДОВИЧ, Г.А.: Паскевич Иван Федорович, поручик. Киев, 1886.

P. V. 2019 = ВИКИПЕДИЯ, свободная энциклопедия. Letöltés dátuma: 2019. január 16.

ШИКМАН 1997 = ШИКМАН, А.П.: *Деятели отечественной истории. Биографический справочник.* Москва, 1997.

ЩЕРБАТОВ 1888 = ЩЕРБАТОВ, А.П.: *Генерал-фельдмаршал князь Паскевич: Его жизнь и деятельность.* СПб, 1888 Т. 1.

ЩЕРБАТОВ 1890 = ЩЕРБАТОВ А.П.: *Генерал-фельдмаршал князь Паскевич: Его жизнь и деятельность.* СПб, 1890. Т. 2.

ЩЕРБАТОВ 1891 = ЩЕРБАТОВ, А.П.: *Генерал-фельдмаршал князь Паскевич: Его жизнь и деятельность.* СПб, 1891. Т. 3.

További orosz szakirodalom Paszkievics életéről

ЗАЛЕССКИЙ, К.А.: Участник наполеоновских войн. In: Залесский, К.А.: *Наполеоновские войны 1799–1815.* Биографический энциклопедический словарь, Москва, 2003.

КОВАЛЕВСКИЙ, Н.Ф.: Генерал-фельдмаршал Паскевич. In: Ковалевский, Н.Ф.: *История государства Российского. Жизнеописания знаменитых военных деятелей XVIII – начала XX века.* М. 1997 г.

ЧЕРЕЙСКИЙ, Л.А.: Паскевич и Пушкин. In: Черейский, Л.А.: *Современники Пушкина. Документальные очерки.* М. 1999.

ОРЛОВ, А.С. – ГЕОРГИЕВА, Н.Г. – ГЕОРГИЕВ, В.А.: Российский государственный и военный деятель. In: Орлов, А.С. – Георгиева, Н.Г. – Георгиев, В.А.: *Исторический словарь.* 2-е изд. М., 2012.

ЩЕРБАТОВ 1894 = ЩЕРБАТОВ, А.П.: *Генерал-фельдмаршал князь Паскевич: Его жизнь и деятельность.* СПб, 1894. Т. 4.

ЩЕРБАТОВ 1896 = ЩЕРБАТОВ, А.П.: *Генерал-фельдмаршал князь Паскевич: Его жизнь и деятельность.* СПб, 1896. Т. 5.

ЩЕРБАТОВ 1899 = ЩЕРБАТОВ, А.П.: *Генерал-фельдмаршал князь Паскевич: Его жизнь и деятельность.* СПб, 1899. Т. 6.

ЩЕРБАТОВ 1904 = ЩЕРБАТОВ, А.П.: *Генерал-фельдмаршал князь Паскевич: Его жизнь и деятельность.* СПб, 1904. Т. 7.

BEVEZETŐ A FORRÁSKÖZLÉSHEZ

Érdekes dolog a történelem, amelynek vélt vagy valós ismerete bizonyos sztereotípiák kialakulásához vezet gondolkodásunkban. A magyar nép története úgy alakult, hogy annak bizonyos periódusaiban kapcsolatba kerültünk az orosz néppel, Oroszországgal, illetve utódjával, a Szovjetunióval, és ez számunkra szinte mindig vereséggel, megszállással stb. járt, ezért a magyar közgondolkodást kimondva-kimondatlanul áthatja egyfajta bizalmatlanság az oroszok iránt, amelyet a 40 évig fennálló szovjet szocializmus-modell csak tovább erősített.¹

A történelmet azonban többnyire csak felszínesen ismerjük, és csak bizonyos periódusokat, elemeket emelünk ki belőle, ezekre hivatkozunk folyamatosan és visszamenőleg ezek rögzülnek közgondolkodásunkban. Keveseknek jut eszébe, hogy Nagy Péter Oroszországa a Szent Liga szövetségében harcolt a törökök ellen, és míg hazánk területéről a török kiűzése folyt, az orosz csapatok a krími tatárok, a szultán szövetségesei ellen küzdöttek. Keveseknek jut eszébe, hogy Rákóczi, végső kétségbeesésében Nagy Pétertől kért segítséget az osztrákok ellen, és ő erre hajlott is volna, ám a beavatkozásra végül nem került sor, a kuruc csapatok 1711. április 30-án a majtényi síkon letették a fegyvert. Nem éppen népszerű történelmi kérdésfeltevés, de „mi lett volna, ha” a cári Oroszország a Rákóczi-szabadságharc megmentőjeként kerül be történelmünkbe? Bizonyára hatással lett volna nemcsak közgondolkodásunkra, hanem későbbi történelmünkre, a két nép későbbi viszonyára is.

¹ Az oroszokkal kapcsolatos sztereotípiákról tréfás könnyed formában ír ROBERTS é.n.

Kevesen tudják, inkább csak a kérdés kutatói, történeti ruszisztikával foglalkozó szakemberek, hogy Péter cár uralkodása alatt orosz közösség települt Tokaj hegyaljára, hogy ott a csodálatos bor készítésének technikáját a magyaroktól ellesve közvetlenül az uralkodó asztalára termeljen, akinek meggyőződése volt, hogy ez a világ legfinomabb nedűje. Szintén nagyon kevesek ismerik, hogy Balugyánszki Mihálynak milyen szerepe volt az orosz tudományos élet megteremtésében, és V. Molnár László munkáiból ismerjük, hogy a 18. században milyen élők voltak az orosz–magyar kulturális kapcsolatok.²

Igaz, a bizalmatlanság nem egyoldalú folyamat, legenda az oroszok külföldiek iránti gyanakvása, erről számos mű született, és a külföldi utazók is egyfajta csodabogaraknak tekintették az oroszokat, s meglepett rácsodálkozással írtak a ruszok országáról, életformájukról, szokásaikról.³

És itt van 1848–1849, nemzeti forradalmunk és szabadságharcunk, amelyről mindenki tudja, hogy az Osztrák és az Orosz Birodalom közös katonai ereje verte le. És mégis mi csoda különbség! Ausztria meggátolta a polgári átalakulást, semmisnek tekintette az uralkodója által szentesített magyar alkotmányt, ráuszította a nemzetiségeket a magyar királyságra, majd, amikor mindez eredménytelen volt, fegyveres erővel lépett fel ellene. S amikor úgy tűnt, hogy ez sem lesz elegendő a sebtében felállított magyar honvédség meglepően erőteljes ellenállása miatt, akkor fordult érvényes nemzetközi szerződések birtokában, más lehetőség híján az Orosz Birodalomhoz, nagyon leegyszerűsítve annak érdekében, hogy államának legértékesebb területét megtarthassa. S amikor

² V. MOLNÁR 2019.

³ Vezető erre példaként a szlavofil Alekszej Homjakov két írása. HOMJAKOV 1992.

győzedelmeskedtek, vérgőzös, kegyetlen megtorlást alkalmaztak, amely a mai napig nemzeti mártírológiánk részévé vált.

A beavatkozó oroszok, mint a két, közölt tanulmányból is kiderült, csak saját területeik, elsősorban a Varsói Hercegség biztosítása érdekében egy, a kor nemzetközi jogrendszere szerint szeparatistának minősített lázadó országrész ellen léptek fel, szigorúan a lázadás elfojtásának mértékéig. Az orosz hadvezetés tiltotta a rekvirálást, fosztogatást, a polgári lakossággal szembeni erőszakoskodást, ezeknek a jelenségeknek igyekezett elejét venni. Katonaként viselkedtek egy hadjáratban, egy idegen országban, ahová úgy hívták be őket. Természetesen előfordultak a hatalmas vonuló seregben kilengések, ezeket azonban, ha a felsőbb parancsnokság tudomására jutottak, szigorúan megtorolták, sőt az érintett alegységparancsnokokat is felelősségre vonták. Nem véletlen, hogy a magyar csapatok előttük, s nem az osztrákok előtt tették le a fegyvert – ahogy közölt forrásból kiderül, szinte meghatóan ünnepélyes körülmények között. A győzelem után az oroszok nem vettek részt a megtorlásban, nem értettek egyet az osztrák bosszúállással, és ezt jól artikulált formában számos fórumon nyilvánosságra is hozták. Bár a fogoly tiszteket az osztrákokkal érvényes szerződésük miatt átadták, de nem voltak tisztában az osztrák szándékokkal, és senki sem kívánta a tömeges kivégzéseket, melyek az orosz tábornoki karban és a cári udvarban, mint a közölt forrásrészletek tanúsítják, óriási felháborodást szültek. Ahogy véget ért az orosz szempontból alig 9 hétig tartó hadjárat, azonnal elhagyták Lengyelország felé vonulva az ország területét, egy pillanatig sem viszonyultak megszállóként a lakossághoz, akik közt, tegyük hozzá, nagyon sok szláv volt.

Akkor miért lett negatív nemzeti emlékezetünk masszív része az 1849-es orosz katonai szerepvállalás? Mert attól még, hogy a korabeli hadviselés szabályait betartották, a tény

tény marad, hogy szövetségesük az Habsburg Birodalom segítségére siettek, s megint csak nem tudjuk, „mi lett volna, ha” Ausztriának egyedül kell megbirkóznia a váratlanul erős és sikeres magyar honvédhadsereggel. Mivel nemzeti szabadságharcunk és polgári forradalmunk így katonailag elbukott, a közös nemzeti tudatban összemosódott a két birodalom szerepvállalása, és másrészt visszavetítődött a későbbi, más orosz–magyar konfliktusok terhe erre az eseményre, nemzeti tragédiánkra is. Ellenfelek voltunk Oroszországgal az első világháborúban, ellenfelek a másodikban is, részesei lettünk a háborút követő megszállásnak, elszenvetői a polgári lakosság elhurcolásának, a málenkij robotnak, kénytelenségből adoptálódott nálunk a szovjet mintájú szocializmus modell, és az 1956-os forradalom és szabadságharc leveréséről se feledkezzünk meg. Mindezekért 1848–49-ből is csak a leverés, a beavatkozás ténye maradt meg, a mikéntje semmiképpen sem.

Csak zárójelben és érdekességképpen jegyezzük meg, hogy a forradalmunkat leverő és utána kegyetlen tömeges megtorlást alkalmazó, magukat önként megadó katonatisztek kivégző, a kompromisszumot és békét kereső miniszterelnököt agyonlövető osztrák magatartás nem vált nemzeti kollektív tudatunk meghatározó elemévé. A mai Ausztriával kapcsolatban, annak nyugatisága, fejlettsége, közelsége, életminősége, s nem utolsó sorban a dualizmuskori közös múlt feledtette a szégyenteljes szerepvállalást, azt aényt, hogy az osztrákok történelmünk minimum 3 szabadságharcával szembeni fellépésért viselik legalábbis történelmi értelemben a felelősséget.⁴

Visszatérve 1849-hez, a választott mikrotörténelmi forrás azért került függeléként kis kiadványunk végére, mert jól

⁴ A Bocskai-felkelés, ahol végül is magyar győzelem született, a Rákóczi szabadságharc és a negyvennyolcas forradalmunk.

mutatja egy hadjáratban részt vett orosz tiszt személyes vélekedését hazánkról, szabadságharcunkról, hadseregünkről. Míg az első tanulmány az orosz sereget vezető, kiváló képességű tábornagy, Paszkievics herceg életét és katonai pályafutását mutatja be, a második a szabadságharc leverésének orosz katonai szempontú bemutatásával foglalkozik, a forrásközlemény pedig egy katona személyes intuíciójáról, vélekedéseiről szól, s feltűnő benne, hogy milyen szimpátiával és együttérzéssel ír azokról a magyarokról, akik ellen katonaként részt kellett vennie a hadjáratban.

De ki is volt ez a bizonyos Fatyjejev, aki ezt a rendkívül értékes „visszaemlékezést” hagyta ránk? Andrej Mihajlovics Fatyjejev (1814-1866) valós történelmi személy volt, 1849 tavaszán az orosz csapatokkal, a lovasságnál szolgáló hadnagyként érkezett az országba, ezt a fegyvernemet az oroszok a magyaroktól átvett kifejezéssel „hussar”-nak nevezték. Bejárta Miskolctól Aradon át Debrecenig az ország nagy részét, ott volt a világosi fegyverletételnél, személyesen közlőről látta Görgeyt, a hadjáratban történő részvételéért ezüst érdemrendet kapott.⁵ Hazatérve és leszerelve a katonaságtól a postánál kapott állást, és publikáló irodalmárrá vált, írásainak jelentős része a magyar szabadságharcra foglalkozik. Az irodalomtörténet nem tartja őt a jeles tollforgatók között számon, aminek Jurij Guszev irodalomtörténész szerint az lehetett az oka, hogy bár írásai nem rossz színvonalúak, egyik korabeli szellemi irányzat mellett sem kötelezte el magát,⁶ egyaránt publikált a Szovremennyikben (Kortárs) a nyugati gondolkodású értelmiség lapjában, és Russzkaja beszéda-ban (Orosz Beszéd), ami a konzervatív, szlavofil szellemiségű szerzőket fogta össze. A kiválasztott, magas forrásértékű írásunk egy képzelt személy, egy bizonyos Petrov nevű obsitos baka magyarországi élményeit foglalja össze

⁵ HORVÁTH 2011, 14.

⁶ GUSZEV 2011, 12.

izes stílusban és magyarok iránt feltűnő rokonszenvvel. Nincs kétségünk afelől, hogy Petrov maga Fatyjejev, a kor irodalmában bevett gyakorlat volt, hogy a szerzők saját élményeiket egy kitalált személy szájába adták, és úgy mesélték el őket.⁷

Műve eredetileg Oroszországban, a Russzkaja beszeda című szlavofil irányultságú lapban jelent meg 1860-ban, abban a folyóiratban, ahol mások mellett Dosztojevskij is publikált.

Hazánkban 1886-ban, a Kossuth híres leveleit is közlő, 1874-ben alapított Egyetértés című politikai napilap hasábjain kezdték először folytatásban közölni Fatyjejev írásait „Egy muszka katona elbeszélése az 1849-iki magyarországi hadjáratról” címmel, egy görögkatolikus pap, Zsatkovics Kálmán fordításában.⁸ Ez az újság nagy érdeklődést tanúsított az orosz ügyek iránt, mind irodalmi, mind politikai, mind kapcsolattörténeti szempontból. Fordítója a következőképpen vezette fel az olvasók számára a dokumentumot: „*Fatyijev (sic) orosz kapitány, aki személyesen vett részt a magyar szabadságharc elnyomására küldött orosz hadsereg működésében, igen érdekesen és több felől világítja meg magyarországi tapasztalatait. ...Rokonszenves hangja feltűnő, leírása vonzó és egy muszka író ily alapos és igazságos kritikája mindenestre kellemes olvasmány*”.⁹

1948-ban a Magyar Külügyi Társaság ezt a magyar változatot jelentette meg a centenáriumi alkalmából. A kötet címe: *Két emlékirat az 1849. évi cári intervencióról*. Az 1948-as kiadás sajtó alá rendezésben Kemény G. Gábor és Gonda Imre működött közre.¹⁰ Ezután hosszú ideig senki sem fog-

⁷ HORVÁTH 2011, 18.

⁸ TRÓCSÁNYI é. n., 10.

⁹ TRÓCSÁNYI é. n., 10.

¹⁰ A kötet másik írása SCSEBATOVSZKIJ „*Paszkievics Magyarországon*” című

lalkozott Magyarországon Fatyjejev életművével és hazánkról szóló írásaival, míg nem a 21. század elején újra felfedezték őt, és elsősorban Horváth Iván színvonalas fordítómunkájának köszönhetően valóságos „Fatyjejev reneszánsz” bontakozott ki, sorban jelentek meg a 48-as forradalomról szóló és más írásai, főként a Nagyvilág című folyóirat hasábjain.¹¹ A folyamatot 2011-ben a Noran Libro Kiadó színvonalas kötete koronázta meg, amelyben először Magyarországon tételiesen összegyűjtve, Jurij Guszev orosz irodalomtörténész és a fordító, Horváth Iván tollából nívós bevezető tanulmányokkal ellátva összegyűjtve jelentek meg Fatyjejev írásai.¹²

Egyetemi kutatócsoportunk, ebbe a kereskedelmi forgalomba nem kerülő, tudományos és oktatási célzatú kis kötetébe A. M. Fatyjejev *Egy orosz katona elbeszélése az 1849. évi magyarországi hadjáratról*¹³ című írását válogatta be, egyrészről mert ez illik jelen kiadvány jellegéhez, ez egészíti ki legjobban és teszi teljessé a kötetet, másrészről az 1949-es megjelenés

dolgozata, amelynek később született egy új kritikai forráskiadása is. Ebben a kötetben egy szlovákból visszafordított, rövidített változatot közöltek a szerkesztők, illetve a bevezetőt író Trócsányi Zoltán. A szlovák változat szerzője Svetozar Urban Vajansky, (1847–1916) aki a turócszentmártoni Narodnie Noviny 1899-1900 évfolyamában megjelent számaiban közölte le a maga rövidített verzióját, címe: *Paskievic v Uchracu*, azaz Paszkievics Magyarországon, ezt Sziklay László fordította vissza magyarra. *Két emlékirat az 1849. évi cári intervencióról*. Magyar Külügyi Társaság, Bp. 1948. A kritikai teljes szövegű kiadás oroszról: SCSEBATOVI 1984.

¹¹ Így megjelent 2004-ben *A magyarok fegyverletétele*, Társadalom és Honvédelem VIII. évf. 3-4. sz. 158-162, 2009-ben a *Jeralas*, Nagyvilág LIV. évf. 7-8. sz. 644-666, szintén 2009-ben *Az emlékezés az 1849. évi magyarországi hadjáratra*, Hadtörténeti Közlemények 122. évf. 4. sz. 1161-1198, ugyanebben az évben *Egy obsitos elbeszélése*, Nagyvilág LV. évf. 7. sz. 583-599, szintén 2009-ben *Fatyjejev Levele Csernisevcskijhez*. Studia Slavica Savariensia, Szombathely 2009/1-2, 49-51, 2010-ben *Egy obsitos elbeszélése* Nagyvilág, LV. évf. 7. sz. 583-599, 2011-ben *Az áttelepült*, Nagyvilág LVI. évf. 1-2. sz. 3-33. Valamennyi mű Horváth Iván fordítása.

¹² FATYEJEV 2011.

¹³ TRÓCSÁNYI é. n.

miatt a forrás szerzői jogai már szabadon felhasználhatóvá váltak, annál is inkább, hiszen az eredeti kiadásra 1886-ban került sor.¹⁴

Miért is érdekes ez a munka annyira számunkra, hogy egyre többen fedezik fel, közlik és hivatkoznak rá? Egyrésztől szembe megy azzal a sztereotípiával, amelyről bevezetőnk elején beszéltünk. Nem illik a képbe. Egy katona, aki orosz zászlós, aki már korábban is részt vett több hadjáratban, egy „szeparatista” felkelés leverésére érkezik zászlósi rangban lovaskatonaként Magyarország területére, és nemcsak, hogy nem fűtik ellenérzések, hanem őszinte csodálattal, rokonszenvvel, empátiával ír a magyar emberekről és az arról a vidékről, ahol megfordult. Hazánkra a messziről jött ember őszinte rácsodálkozásával pillant rá, elképeszti, amit lát, semmiféle ellenséges érzület nincs benne, sőt az itteni élményei annyira erősek, hogy későbbi irodalmi munkásságának túlnyomó részét az ezzel kapcsolatos írások teszik ki. Számunkra nem fontos, hogy jelentős irodalmárnak tartja-e őt a jelenlegi orosz irodalomtörténet, avagy nem. Munkájának óriási a forrásértéke, hiteles leírás elsőkézből egy olyan korszakból, amelyben hazánkról éppen a szabadságharc miatt nem sok született. Számunkra 170 év távlatából szemlélete és hozzáállása fontos, a mesélő baka ízes népies nyelven megírt munkája szövegében és stílusában is kiváló olvasmány, függetlenül attól, hogy élményeit saját maga nevében, vagy egy kitalált figura szájába adva meséli-e el.

Összességében ez a remek kis „történelem alulnézetből” dolgozat, a mikrotörténetírás szintjén árnyalja és teszi sajátos módon plasztikussá azt a képet, amelyet a szabadságharccal foglalkozó történettudomány megállapításaiból, illetve más források elemzéséből ismerünk.

¹⁴ FATYEJEV 1886.

Bibliográfia

FATYEJEV 1886 = FATYEJEV, Andrej: Egy muszka katona elbeszélése az 1849. évi magyarországi hadjáratról. Egyetértés, Bp. 1886, XX. évf. 162–168. sz.

FATYEJEV 2011 = FATYEJEV, Andrej: Világostól – Krímig. Egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből. Noran Libro, Bp., 2011.

GUSZEV 2011 = GUSZEV, Jurij: Előszó. In: Világostól – Krímig. Egy magyarbarát huszártiszt emlékeiből. Noran Libro, Bp. 2011.

HOMJAKOV 1992 = HOMJAKOV, A.: Hogyan vélekednek a külföldiek Oroszországról, illetve Hogyan vélekednek az oroszok a külföldiekről? In: A megváltó Oroszország. Válogatás szlavofil gondolkodók írásaiból. Szerkesztette és válogatta KISS ILONA. Századvég, Idea Russica, Bp. 1992. 75–126

HORVÁTH 2011 = HORVÁTH Iván: Andrej Mihajlovics Fatyjejev. In: Világostól – Krímig. Egy magyarbarát huszártiszt emlékeiből. Noran Libro, Bp. 2011.

ROBERTS é. n. = ROBERTS, Elisabeth: Miért nem bírjuk a ruszkat? Pannonica, Kis Nemzethatározó sorozat, Bp. é. n.

SCSERBATOV 1984 = SCSERBATOV, A. P.: Paszkievics Magyarországon. Fordította GERENCSÉR ZSIGMOND, jegyzetek KATONA TAMÁS. Európa, Bp. 1984

TRÓCSÁNYI é. n. = TRÓCSÁNYI Zoltán: Bevezetés. In: Két emlékirat az 1849. évi cári intervencióról. Magyar Külügyi Társaság, Bp. é. n.

V. MOLNÁR 2019 = V. MOLNÁR László: *Ruszsztikai és magyar–orosz kapcsolattörténeti írások. Válogatás 10 év cikkeiből (2008–2018)*. MOSZT Könyvek 12, Pécs, 2019.

FATYEJEV, ANDREJ:
EGY OROSZ KATONA ELBESZÉLÉSE AZ 1849. ÉVI
MAGYARORSZÁGI HADJÁRATRÓL¹

Oroszból fordította: Zsatkovics Kálmán

Petrov, ki gyakran szokott szórakoztatni elbeszéléseivel, kitöltötte az egész szolgálati idejét az e-i huszárezredben és így már nem volt gyerekember. Elmondok egyet-mást az obsitos huszár elbeszéléseiből és elmondom azt is: milyen volt maga az obsitos.

Petrov az orlovi kormányzáságban született s így gondolkozásra tősgyökeres orosz volt, mellette katonás. Sokat tapasztalt, mint ő mondani szokta: „ismerős volt a lovon és ló alatt”, vagy amint rendesen mondják: afféle világlátott ember volt. Felvilágosult, komoly, szavahihető, nem mint a rendes obsitosok. Nem untatott bőbeszédűsége, sőt inkább hallgatagnak volt mondható, csak néha szottyant jó kedve, és ilyenkor pipára gyújtva mondogatta el katonaélményeit. Fejét félrevágta, kezével nagyokat gesztikulált, s úgy foghegyről ropogtatta a szavakat, mikre nagy súlyt vetett. Öröm volt hallgatni, sok jellemző dolgot lehetett hallani tőle... Később írtam le mondókáit, mégis mennyi megmaradt emlékemben.

– Sok helyt fordultál meg Magyarországon? – kértem egy alkalommal, mikor a magyarországi hadjárat került szónyegre.

– Hát bizony sok minden helyen uram. Végigjártam egész Magyarországot, szélében, hosszában. Voltam Miskolcon,

¹ A mű eddigi megjelenés helyei: oroszul – Рассказ отставного солдата о венгерском походе. // Русская беседа, 1860. I. кн. 20. 21–70.; magyarul – Egyetértés, 1886. XX. évfolyam 162-168. sz., FATYEJEV, Andrej: Világostól – Krímig. Egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből. Noran Libro, Bp., 2011, 51–72.

Debrecenben, sőt egész Aradig lementem, ez pedig úgy gondolom, nem messze esik már az ottani török határtól. Sok mindent is láttam, de a jó isten emlékszik már mindenre.

– Talán nem lehetett jól mindent megtekinteni?

– Az is igaz, viszonzá Petrov, az ember nem sokat nézhet meg a nyeregből. A hadjáratban, tudnivaló dolog, a katonának mindig helyt kell állnia. A táborból nem lehet kirúgni, először nem engedi a szolgálat, másrészt meg hova is menjen idegen vidéken. Csak rövid időre, éjjel, hogy egy kis elemózsiát: libát, tyúkot vagy bárányt foghasson, rándul ki a katona.

– No, de mindegy, csak mondd el, amit láttál. Ha nem csurog, csepeg...

Lesz azért mit hallgatni.

Petrov elgondolkozott.

– Az igaz uram – szólalt meg az obsitos jó sokára. – Nem voltam biz én vak akkor sem, mert még ma sem vagyok az, hanem sok víz lefolyt azóta a Néván, sok eloszlik, mint a köd az ember emlékezetében. Néha valósággal azt gondolom, hogy álmodom... Annyit mondhatok: jó darab ideig voltam Lengyelországban, Ukrajnában, Besszarábiában, túl a Dunán, sőt Törökországban is, de annak, ahol akkor voltam, nincs párja. Magyarországhoz hasonló országot nem minden bokorban találni. Különösen ott lenn a rónán valóságos földi paradicsomot láttam. Sokat kellett fáradnunk, uram, ebben a hadjáratban, de nem bánom. Pedig mindjárt kezdetben, még a Kárpátok előtt, Novy Targ alatt, pár napig oly kegyetlen északi szélnek voltunk kitéve, mitől Isten őrizzen minden keresztény embert. A szél valóságos zsákutcába kerül, belecsap a hegyoldalba, onnan meg visszaverődik. Éreztük a hideget, pedig május hava is múltóban volt. E helyen a hegyek is ugyancsak magasak és Tátrának hívják, egy pedig, mely mindeniknél magasabb, a Babia-Góra nevet viseli. E hegyek, uram, úgy távolról, mint közelről igen szépek. Derült időben mikor a nap végig süt rajtuk, gyönyörűség rájuk nézni. Mi minden színt nem játszanak akkor! Majd szürkék, majd rózsaszínűek, kékek, sőt

néha egész fehérek. Elnézné az ember ítéletnapig, mint emelkednek e hegyek sátor alakban jobbra is, balra is. A jó isten tudja, hol végződnek! Borult időben aztán oly alatt járnak rajtok a fellegek, hogy felülről félig sem látszanak. Mintha füst gomolyogna körülök! Egyszer, mikor benn a hegyek közt mentünk, estefelé vihar is volt, de jó távolban tőlünk. Milyen dörgés volt! És ami csodálatos: dörgött egyfolytában szünet nélkül, mintha a világ legnagyobb ágyúit sütögették volna egyre-másra... Ez alkalommal ezredünkben zavar is támadt. Azt hitték, ellenség van valahol közel, és már támad is ránk. Azonnal indult is az őrjárat, hogy megtudja miben áll a dolog. Közelről igazán szinte félelmes nézni e hegyeket, de hát nem is tréfadolog, mikor csúcsaikkal majdnem az égre támaszkodnak, örökös hó borítja és a legcsodálatosabb repedések s mélyedések vannak rajtuk. Milyen patakokat láttam itt! Úgy kanyarognak a hegyek közt, mint a kígyó; a legnagyobb köveket viszi magával a víz, akár a forgácsot. Ettől olyan különös lárma, dübörgés hallatszik. Hát a hegyi utaik? Ne adj Isten! Mikor később a hegyek közt haladtunk, fölfelé másztunk, lefelé csúsztunk, néhol oly szűk az út és oly mély hasadék felett vezet, hogy lenézni is iszonyú. Azt mondják, hogy e vidék igen hasonlít a Kaukázus vidékéhez. De itt még úgy hever a láb alatt az apró és nagy, egyaránt éles kő, mintha készakarva szórták volna elénk. Képzelve uram, sokszor nem is lehetett lóháton menni, hanem gyalog, lovainkat pedig vezettük, poggyászsunkat és az ágyúkat néhol kézen bocsátottuk alá. Nagyobb falvak ezen a vidéken nincsenek, a hegyek közt elszórva látható néhány rozoga viskó, a népe is szegény, nem olyan, mint lejjebb. A földje nem jó, népe úgy látszik rest s így a termése is gyöngé; a nép egyrésze messze földre eljár és mint drótos, országszerte ismeretes, sőt Moszkvában is látni nem egyet. Alázatos, nevelése elhanyagolt, kedélye többnyire komoly. Azt mondják, az éhséget sokáig elbírja, süt magának egy kovásztalan lepényt s ezzel, meg egy kis vízzel egész héten elvan. Azt beszélik, hogy e nép hajdanában rablással segített magán,

megrabolta, megkínózta még a várakban élő urakat is. Sok régi várat látni még ma is a hegyek közt. Úgy függ a vár a magasban, mint valami fecskéfészek; azt gondolná az ember, nem is lehet hozzáférni.

A hegyek közt sok nyomorékot, meg kinőtt embert is láttam. Egyiknek a nyakán olyan zacskó volt, mint valami tők, a másiknak a hasa volt olyan, mint a dob, a karok helyén pedig csonka csontdarabok lógtak, lábuk meg úgy ki volt száradva, akár egy paszulykaró. A nép azt tartja, mindezt a hóvíz okozza, mely a hegyek közt futván, sok mindenféle piszkot hoz magával. Itt láttam cigányokat is. Szörnyűség volt csak rájok nézni is!

- Ugyan miért?

- Azért uram, mert meztelenül járnak, földalatti üregekben laknak s úgy eszik az esett húst, mint mi a kétszersültet. Elhull egy ló az út szélén, nekiesik a cigány, mint a holló, melyhez színre is nagyon hasonlít. Kész vadállat!... Mikor a hegyekről lebocsátkoztunk arra dél felé, a szél is egészen másképp fúj, minden fölmelegedett körülöttünk. Milyen vetéseket láttunk erre júniusban! Mily gyümölcsösök terültek el szemünk előtt!... Itt a falvak már nagyobbak, a nép tiszta, bár paraszt, többnyire római katolikusok, bár unitosok is vannak köztük, mint a lengyel királyság némely vidékén. Voltam egypárszor templomaikban is. Ennek a népnek a nyelve igen hasonlít úgy a lengyel, mint a mi egyházi nyelvünkhöz s azért beszédjüket is könnyen megértettük; csakhogy igen különösen beszélnek, úgy húzzák a szavakat, mintha folyvást énekelnének s mintha minden hangjuk egyenesen a torkukból szállna föl. Külsejére e nép hasonlít a mi ortodoxainkhoz; többnyire fehér ruhát viselnek, szakállt növesztenek, hajuk szőke, szemük kék. Jófajta nép ez és hozzá milyen alázatos; ezt azt hiszem, a német iga okozza. Erre van az ő nagyobb városuk, Presovnik² (Eperjes),

² Nyilvánvalóan elírás a szláv Presov helyett.

melynek tiszta csupa kőházai vannak, a házak mind kert közepén épültek. Mikor mi bevonultunk, a lakosok tömegesen futottak ki az utcára, levették kalapjukat s vagy ezzel vagy kendőkkel integettek, bort és búzalisztból sütött zsemlyét hoztak s úgy vendégelték meg katonáinkat, az úrihölgyek pedig virágot dobáltak elénk. Minden ház padlásablakából kendők lebegtek, mely azt mutatta; ne bántsatok, mi veletek tartunk. Különben ezt másutt Magyarországon is tették, ha nem is tartottak velünk. Ezek a szlovákok,³ bár a magyarok földjén laknak, nemigen voltak hajlandók a lázadásra, úgy mondták, hogy a magyarok, vagy mint ők nevezik, „ugrok” csak erőszakkal vették rá az újoncadásra is.

A szlovák katonák, kik a magyar ezredekben szolgáltak, különösen a váci ütközet után, tömegesen szöktek át hozzánk. Nemegyszer a hadjárat alatt, amint megyünk, észrevesszük, hogy a bokrok közt, vagy az utca szélén, egy csoport feltartja fegyverét s rajta fehér kendő, vagy fehér rongy, a megadás jele. Hűségese volt ez a császárához!

Ezen a vidéken történt, hogy a parasztok három kémet hoztak a mi elővédünk parancsnokához. El is feledtem mondani, uram, hogy a mi ezredünk, az egész hadjárat alatt elővédi szolgálatot teljesített.

– Ki volt a vezérek?

– Generális, de a nevére nem emlékszem. Annyit tudok, hogy német származású volt. Ezelőtt sokáig szolgált a Kaukázusban. Gonosz, hirtelen természet lakott benne. Egy kozáknak kellett rendesen sebes üggetésben előre mennie, a századnak utána. Sokat kínozott minden ok nélkül. Pihenőhelyeken lefeküdt, elaludt s három óra hosszat sem ébredt föl; felköltetni pedig senki sem merészkedett. A század ezalatt egyhelyben

³ Zsatkovics magyar fordításában szereplő „tót” megjelölés helyett természetsszerűleg „szlovák”-ot használunk.

várta, mikor ébred már fel. Így aztán mindig elkésve érkezünk a táborba. No, de később el is vették tőle a parancsnokságot. Azt sem tudom, hova szakadt.

- Hát a kémekkel mi történt?

-A kémekkel? Kettőt közülük elbocsátott, úgy látszott, nem voltak bűnösök, a kozákoknak azonnal megparancsolta, kancsukázzák meg őket. Valami matrózfélék voltak és ott kóboroltak a vidéken. A harmadikat felakasztotta az út mellett, szemünk előtt. Öreg, ősz ember volt, szigorú vonásokkal, kemény szívvel. Nem ismerte a félelmet.

Kassától kezdve már szőlőt is láttunk, csak aztán érkezünk még Miskolcra. No, itt aztán már tiszta magyarok laktak. Ez a nép egészen más fajta, más jellem. E nép előkelő, derék talán nem is vétkezem, ha kimondom, hogy nemes, jószívű, habár lázadó volt is. Itt a falvak egyre nagyobbak, Különösen pedig ott túl a Tiszán, közel Erdélyhez. Beszélik, hogy amikor a törökök jártak haddal ellenük, a nép készakarva gyűlt egyrakásra s tömörült össze nagy falvakban, hogy így erősebben védhesse magát. Azért van a falvak körül sánc ásva és szűrős bokrokkal körülültetve. A házak mind tiszták, fehérre meszelték, kéményesek, jobbak, mint nálunk Besszarábiában. A gazdaság pedig olyan, hogy szinte az irigység fogja el az embert. A föld első minőségű televény, trágyázás nélkül terem, a gabonában és a búzában gyalog ember állva elbújhat. Ha pedig a tengeri közé megy, lovastól sem látszik ki. Le is tapostunk ebből az áldásból menet közben annyit, hogy kincsekkel ér fel. Egy helyen nő ott uram mindenféle gyümölcs, a szőlők kitűnően vannak gondozva. A szőlőket is jól megdézsmálta a legénységünk. Fáért néha messzire kellett volna menni s még fel is kellett volna vágni, összetörték tehát a szőlővenyigét, máglyába rakták és a nagy lángok mellett főzték a kását. A szarvasmarha nyíltan kimondom, olyan, hogy nem áll hátrább a mi fekete-tengermelléki marháinknál sem, magasságra nézve talán még különb is, szarvai olyanok, hogy ránézni is félelmes.

A rónán mindenféle fajtájú juhot tartanak, olyan nyájakkal találkoztunk, hogy szabad szemmel be sem láthattuk a végüket; sőt olyan fajta juhokat is tartanak, melynek nőstényei szarvval bírnak. Nagy számban tenyészetnek sertést is, s e közt van egy különös szőrtelen fajta. A pusztákon nagy ménesek kóborolnak; a lovak mind szépek, magas elejűek, erős alkotásúak, a mi pusztai lovainkhoz hasonlítva s hátulról nézve, a magyar lovak vékonyabbak s fejük sem igen formás, hanem inkább húsos; a futásban azonban e lovak kitartók és tüzesek! De hát a magyar nép is szereti a lovat. Ott minden kölyök – ha még alig tud a lábán megállni – felül a lóra és nem esik le. Minden magyar kitanult lovas.

– Talán csak nem jobb a mienknél?

– Hát bizony, az igazat megvallva: díszmenetben a mi lovasságunk talán többet mutatna, de külön egyes katonájuk többet ér a mienknél. Úgy megy alatta a ló, mint a villám. No, meg a fegyverforgatásban is helytáll...

– De ugye csak a lovassága, Petrov?

– Az egész nép hősieks kiállású; itt-ott egy-egy közönséges pásztoembert meg lehet bámulni. Elmegy mellette sokszor egy ezred katonaság, ő meg úgy áll ott botjára támaszkodva, mintha oda volna cövekelve, és pipázik. Magas, szélesmellű, vállára szűr van vetve, inge mindig tiszta és derekán szíjjal van leszorítva. Hatalmas csizmái térdig érnek, fején széles karimájú fekete kalap a szalag mellé tűzött sastollal, hosszú haja közepén van elválasztva és fürtökben omlik vállaira. Szakállá mindig le van beretvélva, mintha az inspektor készülne vizsgálatot tartani, csak hosszú bajusza van kacskaringósan kikenve s hegyes végével lefelé lóg. Különös kenőcs van a népnek a bajuszára és mindenki kikeni, feni bajuszát.

A magyart uram, rögtön fel lehet ismerni arcvonásairól. Duzzadt arca van, nem éppen nagy, de legtöbbsnyire barna, sőt fekete szeme, fekete haja. A tekintete eleinte vadnak látszik, de lelkülete barátságos. Mikor falun tartózkodtunk, bementünk néha egy-egy házba, köszöntem: – Jó napot, gazd' uram!; az

asszonyhoz: – jó napot, ifj' asszony! – Jó reggelt, – felelik, – mi tetszik? Meg is vendégelik az embert vagy borral, vagy valami ennivalóval. – Tessék, tessék – mondják; ami azt jelenti, hogy kéri szépen, ne vesse meg az ember a kínálást. Erőszakkal nem igen boldogul e néppel senki; aki gorombáskodik velök, annak csak azt mondják: – Nem tudom, nem értem – s ha még tovább bosszantják, fogcsikorgatva mondják: – Kutya teremtetted, a fene egye meg!; meg még más szavakat is vegyít bele, ami még csúnyábbat jelent. A szép szóra azonban mindenki szépen felel. E hadjáratban a mi katonáink bizony sok kárt okoztak szegényeknek s mégis ha az ember szépen kérte valamire, mindent megtett a magyar; még dohányt is adott az útra, mert hát sok dohány terem náluk. Ott mindenki pipázik, még az asszonyok és lányok is (?), egész nap szopogatják kurtaszárú pipájokat. Sokszor, ha kedvére való az ember, az arcát is megveregeti hízelkedve a magyar; ez már olyan általános szokás náluk, hogy él vele férfi és nő egyaránt. Nem egyszer egy-egy paraszt hatalmas tenyerével még a tiszturak arcát is megveregette. Mit szól hozzá ön? Látta, pedig a tiszturak nem haragudtak meg ezért.

Kenyerök bőven és boruk is van, amennyi csak kell. De a bort többnyire vízzel isszák, aminek azt hiszem, nem valami kellemes az íze. Még örömmel is főzik a bort és azt mondják, az ilyen bor igen hasznos az egészségre. No, de nekem, uram, nem egyszer volt alkalmam tokaji bort is inni. Ez aztán az úri bor. Magában Tokajban is egy üvegcese ilyen bor fél rubelnél drágább a mi pénzünk szerint. No, hanem aztán bor is! Valami mennyei áldás, olyan sűrű, mint az olaj. De amint mondtam, méregdrága. Hanem főznek kitűnő pálinkát, szilvából, és úgy hívják: „Slivovica”, ezt aztán olcsón mérik. Gabonapálinkát is főznek, és ez már közönségesebb, pedig igen jó ízű és olyan szaga van, mint a sült kenyérnek. Oroszországban efféle pálinka nincs, csak Litvániában némely helyen. A magyarok a sok pálinka dacára mégsem részegesek, ha isznak is csak any-

nyit, hogy éppen felviduljanak. A nőkre nézve annyit mondhatok önnek, hogy nem mintaszépek, mint a cserkesz nők, az arcuk – hogy is mondjam – túlságosan szigorú. De a vénasszonyok közt aztán mintacsúnyákat láttam. Igaz-e, nem tudom, de azt beszélik, hogy náluk mindenkinek, aki nem házas, van egy „fajirocskája”, vagyis kedvese. Később nőül is veszik a kedvesüket. Tőlem is kérdezték, hogy van-e feleségem? Nincs! Hát fajirocskája? Az sincs! Ekkor igen csodálkoztak.

– De hát, hogy beszéltél velök? Talán bizony értetted a nyelvüket? – kérdeztem Petrovtól.

– Nem, nem! Az ő nyelvüket, úgy hiszem, sohasem volna képes megtanulni az ember: csakis egy-két szót szajkoltam be. Sokan tudnak közülük tótul, aztán az ilyenek tolmácsoltak. A tiszt urak minden szót leírtak jegyzőkönyvükbe s úgy beszéltek.

– Hát városaikban voltál-e? Hogy élnek ott az emberek? Talán ott is vettél észre némi különös dolgot?

– Sok városban fordultam meg, de bizony csak úgy kutya-futtában. Háborús időben nem alkalmas a katonaságnak a városban tanyázni, legkevésbé a lovasságnak. Mi mindig a mezőkön táboroztunk. Annyit azonban mondhatok, hogy a városok tiszták, szépek, de a lakosság egészen más, mint a parasztok. A java része civil ruhában jár, vannak azonban sokan, akik nemzeti öltözetet viselnek, mely a mi huszáraink ruházatához hasonlít. Az is megesik, hogy a cipész vagy csizmadia mentében meg dolmányban foltozza a lábbelit. A nagyurakról nem is szólok. Egyszer, amikor már visszafelé jöttünk, egy városban, nem tudom mi okból, összegyűltek volt az urak és ekkor az utcán sokat láthattam közülük. Volt itt aztán mit nézni, uram: a ruhákon drágakövekből készült kettős gombok, az aranyozott zsinórozás úgy ragyogott, hogy a szemet majd megvakította; a fejükön tollal ékesített cobolykalpag volt, a tarsolyok gyönggyel kivarrva, kardjok gyémánttal behintve. A szegényeknél a zsinórozás sárga, piros, fehér vagy fekete seelyemből áll, gyakran posztóból, de mindig egyenlő mintára.

Néhol a nők kis zekét hordanak a szoknya fölött és piros cipőt magas patkós sarokkal. Nagyon szeretik a magyarok ezt az öltözetet, náluk még a rendőrség is huszáröltözetben jár. Az különös, hogy az emberek nyáron is két felöltőt viselnek, a dolmány testhez áll, a mentét, vagy bő atillát meg csak panyókára vetik. Ezt azért teszik, uram, mert ha a nappalok forrók is, éjjelre hűvös lesz, s így ha valaki véletlenül el is késik valahol, van mivel védenie magát a hideg ellen. Beszélnek, hogy olyan királyuk is volt, kit Attilának hívtak. A hasonló nevű öltönyt róla nevezték el. Nekem legalább egy úr így mondta.

Van még Magyarországon német is, meg román is. Nagyváradon túl Arad felé sok a román, elég módos nép, de nem igen mutatós külsejük van. Van ezen a földön mindenféle náció, ami nem kis baj lehet szegényekre.

A tiszta magyar nép igen alkalmas a katonai szolgálatra s kedve is van hozzá azért, mert: először a szolgálat idő nemigen hosszú, mindössze tizenkét év, másodsor, mert habár a legutóbbi lázadásig osztrák szolgálatban voltak, mindazáltal a németekkel nem vegyültek össze, a gyalog- valamint a huszárezredek tisztán magyarokból voltak összeállítva, jobbára Magyarországon, otthon tartózkodtak és végre a magyar ember szereti, becsüli katonáját, különösen a huszárt, nem úgy, mint az orosz. A köznép nótája is borról, szerelemről, pálinkáról és a huszárról szól. Mikor ez a lázadás támadt, kevés katonaság volt a hazában, mert az osztrák javarészét kivitte harcolni az olasz ellen, de csakhamar annyi újoncot szedtek össze a magyarok, hogy a régi mintájára új ezredek alakíthattak s mindenüvé egy-egy régi katonát állítottak altisztnek. Rövid idő alatt százezernyi rendes sereg állott harckészen. A lovasság és tüzérség részére a földesuraktól szereztek a lovakat és – úgy hiszem, hallotta – mennyire elpáholták az osztrákokat! A jó isten tudja, mi is történt volna az istenadta osztrákokkal, ha nem jövünk a segítségükre. A magyarok már Bécs alá akartak nyo-

mulni. Beszélük, hogyha a mi katonaságunk csak két hetet ké-sik, teljesen befútenek a németnek. Azt mondják, nem volt elég ágyújok.

Az első alkalommal, amint összecsaptak az osztrákokkal, lefűleték, elvették még ágyújokat is és az ellenséget saját ágyúival lövöldözték össze. Úgy bizony! Az ágyúkhöz azokat a fiatal fiúkat rendelték, kik a fővárosban: Pesten, a tüzérségi iskolában tanultak. Némelyik alig volt tizennégy éves, de azért úgy lótt, mint a kipróbált tüzér. Sokat bámultuk mi, uram, ezt a népet, mikor a fegyvert letette. Három napig voltunk együtt a magyarokkal a fegyverletétel után s egy üstből kanalasztuk velök a levest. – Hej a teremburáját! – mondogatták –, ha a muszka meg a magyar együtt lenne, de dicső lenne!

Szomorú volt szegényeket nézni ebben az időben. Elő-ször, mert hiába küzdöttek; másodszor, mert a fegyverletétel gyalázat a hős katonára; harmadszor, mert az osztrákok ke-gyetlenül fenyegetözték a büntetéssel.

Beszélük, hogy az osztrákok sokat agyonlövettek közülük. El is voltak csüggedve nagyon. Igaz, hogy el ne feledjem: mi-kor az osztrákok meghallották, hogy a magyarok előttünk akarják letenni a fegyvert, nagyon zokon esett nekik, s azért mindenképp meg akarták azt akadályozni, de nem sikerült.

A magyar sereg, mikor az oroszok az osztrákok segítsé-gére érkeztek, elvesztette reményét, el is voltak nagyon csi-gázva. A gyalogság sebes lábakkal, a lovaknak a hátát pedig feltörte a nyereg. Mi meg nagyon sokan voltunk. Pedig milyen katonák voltak! Több tisztet is láttunk, mindmegannyi gaval-lér, sokan szakállt viseltek közülük, ami igen jól illett az egyen-ruhához. Később, mikor az a hír járta, hogy talán mégis az osztrák előtt lesz a fegyverletétel, sokan szökdösni kezdtek, csak egy éjjel kétszáz tiszt szökött át Törökországba. Ki is ad-ták a parancsot nálunk, hogy az őrzérek akadályozzák meg a szökést.

No, hanem igaz, hogy mi is sok fáradalmat szenvedtünk – folytatta Petrov. – Eleinte, úgy gondolom, júniusban az eső

ért utol minket és öt napon át szakadatlanul vert s mi ezalatt egy posványos helyen táboroztunk. Szomszédságában volt egy kis város, Forró. Az anélkül is posványos táborhelyünkön a föld az esőtől kovásszá vált. Ha lefeküdt az ember a földre, rögtön víz fakadt alóla. A sátorokat még ekkor nem kaptuk meg, mert a társzekerek meg sem érkeztek. Az igaz, hogy a sátrak sok alkalmatlanságot okoznak, amikor naponta szét kell szedni és ismét összerakni. Hanem most aztán csontig áztunk, nem volt hol kiszárítani ruhánkat, az ételt nem lehetett nyitott üstökben főzni, mert egyrészt a fa sem égett, másrészt az üstök vízzel teltek meg. Folyvást kétszersültet ettünk tehát, amitől csak úgy tengődünk. Ekkor csapott belénk uram, a kolera és pusztított; segítséget hol találhattunk ez ellen? A legnagyobb csüggedés vett rajtunk erőt, katonáink hullottak akár a legyek. Ha így tart, hírmondónak is alig jutott volna valaki haza. Szerencsére más jobb helyekre értünk és ott a baj is alábbhagyott. Eső helyett előfogott a hőség, mely júliusban igencsak megizzasztott. Az égen sok napon át egy fellegecske sem volt látható, a nap égetően sütött, a portól és melegtől lélegzetünk is elállott. Ez idő alatt bőrünk úgy megfeketedett, mint az araboké. Nem egy emberünk napszúrástól lebukott lováról, ami nem is csoda, hisz öltözékünk is oly meleg, hogy szinte süt, felszerelésünk nehéz, a csákó kegyetlenül szorított; a szemünk majd kiugrott kínunkban. Hozzá még a szörnyű gyötrő szomjúság, a vizet, melyet kulacsunkba töltöttünk, azonnal ki kellett inni, vagy önteni, mert azonnal felmelegszik. Elhiszi, uram, hogy gyakran, mikor kutat nem találtunk, az útszéli pocsolókból oltottuk szomjunkat, nem törődtünk a benne tanyázó békákkal és kígyókkal.

A kutaknál olykor valóságos ütközetek voltak. Mindenki sietve akarta megtölteni kulacsát, hogy a parancsszóra azonnal helyén legyen és ebből aztán néha véres támadás és verekedés keletkezett, még a kút oldala is veres lett a vértől. Nem tehet aztán ez ellen sem tiszt, sem napos, nem gondol ilyenkor senki, sem a bottal, sem a korbáccsal, csak jól teleihassa magát

vízzel. A televástól pedig ismét megszorodott a betegség; amitől némelyek a kutak megmérgezését sütötték ki. Hanem a gyalogságnak még nehezebb volt a sorsa, mint a mienk. De nem is tréfadolog vastag köpenyben és sisakosan, fegyverrel, borjával a forróságban gyalogolni. Némelyik nem bírt versenyt gyalogolni a többivel és leült, elmaradt, másik bement a gabonába vagy tengeribe és lefeküdt, gondolta magában, majd utoléri társait és egyszerre csak ott kapja az ellenséges őrjárat, de még a lakosság közül is agyonütheti valaki, mert hisz a legjobbak között is akad rossz ember.

Gyakran utaztunk éjjel, ami sokkal kellemesebb, mert nem gyötört a forróság. Árnyoldala, hogy az ember nem látta az előtte menőt és végre is éjjel aludni még jobb. Hányszor nem aludtuk ki magunkat a nyeregben, de legalább nem sokat éhezünk és szomjazunk, mert noha víz nem mindenütt volt, de pálinkával bőségesen ellátott a kincstár, marhahúsunk is volt elég. Az egyes ezredeknek külön ökreik is voltak, nem egyszer magunk vágtuk fel ökreinket adagokra. Összekötöttük lábait, elővettük a sáncásó baltákat, jól főbeütöttük, és el-metszettük a nyakát. Fogtunk mi aztán bárányt is, libát is, aztán szénát is kaszáltunk nem egyszer lovainknak, sőt búzát is alomnak. El is néztem nem egyszer az emberek keserűségét, ámbár magamnak is volt elég részem ebben a pusztításban. De ez nem is lehet máskép, hisz az ember csak nem engedheti, hogy lova éhen vesszen el. A szegény parasztokat sajnálni lehetett, munkájuk, vagyonuk, szemük láttára veszett el, minden kárpótlás nélkül.

Szép időben víg élet van a táborban. Ha kaszált az ember elég füvet, vagy búzát és megtakarította lovát, nekifogott a kása vagy savanyú leves főzéshez. A szőlő még egészen éretlen volt, de azért letéptünk egy-két gerezdet és megfőztök zölden hússal, az ebből készült savanyúleves igen ízletes volt. A tábortüzek vidáman égtek körös-körül, a füst kigyózza szállt a levegőbe. Különösen éjjel érdekes látvány volt. A tűz mellett

a katonák meséltek, tréfáltak, nótáztak, nagy füstfelhőket ergettek pipájokból, kinek mihez volt kedve. Nem egy legény az ingjét is leveti, félmeztelenül áll a tűz mellett, mely fölött az inget tartja, hogy kihulljanak belőle a bogarak. Sokszor éjfélig sem aludtunk el. Az volt mégis vigasztaló, hogy a forró nappal után következett a hűvös éj, mely enyhét adott. Nyakig betakaródtunk köpennyel, pokróccal, ittunk a hegyébe egy kis pálinkát és aztán elgondolkozhattunk – míg elalszunk – az otthagyt hazáról, szülőföldről. Ki állhatott jót, hogy meglátjuk e még valaha? Egyszerre csak azon vesszük észre magunkat, hogy pitymallik. – Talpra, ti Szibériába valók – kiáltja a feljebbvaló, és mind ugrik fel a legénység esze nélkül, hogy megtakarítsa a lovakat.

II.

- Hát az ütközetekről, összecsapásokról tudnál-e valamit mondani? – kérdelem Petrovtól.

- Bizony mondhatok egyet-mást, ha parancsolja, uram! Volt bennök részem. Ott voltam Vác alatt, Miskolc alatt, sőt ott voltam Debrecen alatt is. Nem mondhatnám, hogy az ütközet alatt valami jó kedve volna az embernek. Bátorítjuk magunkat úgy-ahogy, iszunk egy kis szíverősítőt és eskünkre gondolunk, mely kötelez. Hát bízik a katona a jó istenben is, meg a szerencséjében, egy kis fohászkodást is told hozzá és aztán lassanként visszaszáll a szívébe a bátorsága. Még a halál sem tűnik fel többé oly félelmesnek. Hogy a halál távolról nézve félelmes, az bizonyos, de ha szemközt állunk vele, úgy megfeledkezünk róla, mintha nem is léteznék. Elmondjuk minden imádságunkat, még azt is, melyet eddig soha nem mondtunk, és aztán rohanj! A roham igazán semmi. Az ember vakmerővé lesz s vakon rohan, még a kartácszáportól sem retten vissza. Reánk, lovasságra az volt a legkeservesebb feladat, hogy az ágyúkat kellett őriznünk, és nem mozdulhattunk helyből. Az ellenség pedig szórja a golyókat, akárha zsákból öntenék. A lóval még el sem lehet bújni. A gyalogos szükség esetén könnyen

elbúvik, egy bokor, földhányás vagy tőke mögé, sőt hasra is fekszik, míg a lovast csak lóva fedezi szügyével. Szegény ló, hogy figyel, hogy magát és gazdáját megmentse, s mikor sebet kap vonaglik, addig nézi kiömlött véréét, míg ott elpusztul. A gazdája azt is megteszi vele, hogy megáldja. Amelyik lónak egy lábát lövik el és már nem használható, azért botorkál a sereg után, mert az a hit áll a katonák közt, hogy a csonka lovat, ha agyonlövik, nagy bajt hoz a seregbe. Hanem aztán, mikor elvonul a sereg, a sánta lovakat a nép üti agyon a bőrért. Az orosz ezredekkel ebek is járnak, és előre tolakodnak az ütközetben. Oh, hány ilyen ebet lőttek agyon! Ha az ágyú dörögni kezd, az ebek nagyokat vonítanak, de azért nem mennének el a harctérről.

Régi katonák beszélnek, hogy a ló megérzi, mikor lövik agyon. No, de ez csak a jó isten tudná megmondani, hogy igaz-e? Az ember a háború előtt igazán gondolja, hogy meghal, mert valakinek csak meg kell halni, hisz a közmondás is azt tartja, hol fát vágnak, sok forgács is hull. Hanem az igaz, hogy különösebb esetek is fordulnak elő.

Volt ezredünkben egy Szorocsinszki nevű tiszt ki jó előre megérezte halálát. A századunkhoz volt beosztva. Szolgája, mivel jó barátságban voltam, beszélt nekem, hogy mielőtt még Lengyelországból elindultak, mielőtt híre járt e háborúnak, ura gyakran mondogatta tisztársainak: Engem ölnek meg először mindnyájatok közt! A tisztnek nevettek. Három nappal a váci ütközet előtt – ezt már magam láttam – olyan álmos lett, hogy napközben is folyvást aludt. De hát kelljen fel uram – mondá szolgája, mikor helyre érve, gazdája hosszan aludt – hoztam egy kis jó levest! – Ne háborgass a halálom előtt – válaszolá mogorván a tiszt. Még híre sem járt, hogy ütközet lesz. Egész váratlanul július harmadikán (ó-naptár szerint) ütköztünk. Mi akkor is az elővédben voltunk. A pesti nagy úton mentünk és estére Pestre kellett volna megérkeznünk. Ebből az alkalomból a tiszt urak is jobb ruhát öltöttek magukra, mert a város nagy és a magyarok székhelye. A tiszt urak örültek, hogy a fővárost

meglátják. A nap ragyogó volt, mintha éppen díszbevonulásra volna megrendelve. De egyszerre hadosztályunk letért az útról és oldalt hagyva egy Gödöllő nevű községet pihenőre jut. Tüzet raknak, az üstökben főzik a kását, meg a húst, némelyek elindultak, hogy egyet-mást beszerezzenek, mikor hirtelen megfújjak a riadót. A tábornok is lovon van. Az üstöket feldöntik, a húst zsákokba rakják és nagy gyorsasággal rendbejövünk és indultunk a falu felé, mely messziről látszott. Semmi különös nem tűnt fel. A nép jött elénk, kérdeztük: van-e itt ellenség? – Nincs itt senki! – Régen volt erre a magyar katonaság? – Húsvét óta nem láttuk! Erre aztán mindnyájan azt gondoltuk, mi az ördögöt háborgatnak minket?! Még nem is lakhattunk jól! Tovább megyünk, egy úri lakot látunk, az úr az erkélyen ül családjával, az udvaron pedig egy pár boroshordó van, mely köré töméntelen sok katona tolong, míg az úri cselédség kancsókkal osztogatja a bort. No, aki itt előre jutott annak jó dolga volt, a lóról kapta el a kancsót és úgy ivott: Hát az ellenség merre van? – kérdezzük. – Nem tudjuk – mondják –, húsvét óta nem volt! Valamivel távolabb ismét egy helységet érünk, a lakosok itt is mind az utcán ácsorogtak. Ugyan azt felelték. Mert már ki hinné el, hogy ők sem tudták: merre vannak az embereik. Menjünk tovább, semmi nesz, híre sincs az ellenségnek. Minket ugyan felriasztottak. Szabadabban kezdtünk lélegzeni, a tréfás őrnagyunk víg adomákat beszélt, majd pedig kártyát húzott a táskájából és kezdett játszani a tisztekkel. Már körülbelül harminc versztányi utat tettünk állomás helyüinktől, fáradtak voltunk és még mindig tovább szólt a parancs.

Egyszerre látjuk, hogy jó messze tőlünk, mintha füstölögni kezdene a föld, aztán egy nagy porfelleg emelkedik és megáll a táj felett, mint egy oszlop. – Valami nyáj jó a mezőről – mondogatják. De egyszerre szuronyok fénye villog. Nem kis meleget éreztünk, uram. Csakhamar puskalövéseket hallottunk: pof, pof, pof! Ezután meg az ágyúk bömbölése következett. Olyan pokoli láрма volt, hogy rezgett a föld alattunk. Az

út két oldalán hegyek voltak, ezek közt haladtunk egy darabig, azután a mezőség közepén a golyók zajában kezdünk harcélt alakítani. De a füstben és zavarban eleinte mit sem tudtunk megkülönböztetni, futkostunk minden cél nélkül jobbra-balra. Egyszerre csak azt látjuk, emberek és lovak henteregnek lábaink alatt. Mikor aztán a mi tüzérségünk elkezdett löni, magunkhoz tértünk első ijedségünkéből.

- Nagy volt ekkor a ti elővédetek?

- Hát bizony, uram, e napon legelöl két donikozák-ezred ment. De ezek amint megnyitották az ütközetet és megtámadták a magyarokat, akkorra mi is tűzbe mentünk, de hogy ők hova lettek, nem tudom, az ütközet után valahol hátul bukkanak elő. Volt még az elővédben egy század dzsidás és ugyanannyi más lovas. Valamint tizenkét könnyű ágyúból álló doni kozák üteg. Igaz, hogy két ezred gyalogság is jött utánunk nehéz ágyúkkal.

- És a magyarok?

- Lehetek tizennyolcezren, negyven ágyúval. Eleinte nagyon erősen tüzeltek ellenünk, egy óra alatt a magyarok leterítették ágyúink szolgálati személyzetét, lovait, az ágyúkat szétrombolták, közülünk nyolcvan embert lőttek agyon, közöttük 3 tisztet, száz lovat elpusztítottak. A tábornok hibázta el a dolgot, mert kicsire becsülte a magyarokat. Bizony betyár kis dolog lett volna ebből, ha az elővéd nem tudott volna rendszeresen visszavonulni. Az ellenség, mely eleinte majd összetört, zúzott, hatalmasan ágyúztatott reánk, nem mert üldözni, mert azt hitte, törbe akarjuk csalni. Beszélik, hogy a magyarok később se akarták elhinni, hogy ez alaklommal itt tönkretettek volna. Ha nem álljuk ki az első tüzet és rendbe nem szedjük magunkat, a teljes vereséget el nem kerüljük, ami rossz jel lett volna erre a hadjáratra.

- Aztán mi történt? Hamar bevégződött a csetepaté?

- Nem olyan hamar, uram. Érkezett segítségünk, és a hegyek mögé jutva, teljesen rendbe szedtük magunkat. Nagyobb számú gyalogságunk is jött, néhány ágyúüteg, dzsidások. Erre

rögtön előnyomult az egész had, és megtámadtuk a magyarokat. Rüdiger gróf az első sorokhoz lovagolt, most a magyarokhoz is egy nagyobb haderő csatlakozott s maga a fővezér: Görgey vezérelte a hadtestet, intézte az ütközetet. Hej, nagy ütközet kezdődött, uram! Eleinte jóformán a tüzérség működött, négyszáz ágyú tüzelt a két részről és mi ott álltunk az első sorban, a legnagyobb golyózáporban, késő estig. A táj képe megváltozott, különösen mikor egészen bealkonyodott. A vetés le volt aratva s az egész mező keresztelkkel berakva; mikor aztán ezek a keresztelk a lövésektől meggyulladtak, olyan kivilágítás lett, mintha egyszerre kinappalodott volna.

Voltak kisebb rohamok is. A magyarok ellen legerősebb fegyvere volt a dzsidásoknak. Ettől meghátráltak és káromkodva kiáltották: – Ej b... a teremtette! Jertek szuronnyal vagy karddal! – körülbelül tíz óra tájban ért véget a tüzelés, de úgy tudom, egyik fél sem győzött. A koromsötét éjszaka akadályozta meg, hogy az ütközet megszakadt.

– Hát a tiszttel mi történt?

– Igaz biz'a: mindjárt az ütközet elején az ágyúgolyó elvitte a fél lábát. Úgy kidobta a nyeregből, hogy vagy két ölnyire elbukott. Ott el is vérzett.

Másnap megérkezett Nikolajevics Konstantin nagyherceg és tisztelegtünk előtte. A mi kapitányunkat Eliszkinek hívták. Kegyes, jószívű ember volt. Mikor raboltunk valamit, mindig összeszidott, hanem aztán maga is evett a bárányhúsból és ivott a rablott borból... Aztán, mint mondám megindult a könnyű és nehéz tüzérség, utána a lovasság, ugyanazon hely felé, hol tegnap az ütközet volt. Ez nap azonban kevés lövöldözés volt. Azt mondták, hogy a tábornokunk ki akarta csinálni a magyarokat a város alól a síkságra és tönkre akarta verni, mert két hadosztályunk volt együtt. Csakhogy a magyarok is értették a maguk dolgát és nem mentek lépre. Görgey titkon, a hegyi utakon Miskolc felé vitte seregét és utóbb Debrecenben vette észre magát. Negyedik hadtestünk Miskolc alatt dereka-

san megcsipkedte. Hogy szemünkbe port hintsen, Vácra ott hagyott vagy ezer embert s velük egy tábornokot olyan furcsa neve volt, hogy eszembe se jut.⁴ Így minket visszatartott a támadástól, maga pedig szépen háborítatlanul elillant.

A varsói herceg ugyan értesült Görgey szándékáról, de már csak késő éjjel, amikor ennek híre-hamva sem volt. 5-én hajnalban rohamot intéztünk az otthagyt sereg ellen. A mi ezredünk béli hadnagy, Olidekap vezette a kozákokat a magyarok ellen, mire ismét hatalmas ütközet fejlett. A gyalogságot is a tűzbe vitték. Olyan dörgés támadt, hogy szinte belesüketültünk; az ágyúk dörögtek, a puskák ropogtak. Katonáink egyszer már a városba nyomultak, de kiverték őket; de amikor másodszer benyomultak, az ellenség hátrálni kezdett. A lakosság is futott a városból, merre tudott. A hegyek erre nem igen magasak s azért a menekülők többnyire a hegyek közé futottak, voltak, kik a Dunának tartottak és csolnakokon akartak a túlsó partra eljutni.

Ámbár nagy harc volt e városban, az ellenség mégis nem nagy veszteséggel vonult vissza és ágyút sem sokat vettünk el tőle. Különbösen az ellenség teljes rendben vonult vissza és folyton lövöldözött hátrafelé. Mihelyt egy kissé kedvező helyre ért, azonnal előrendelte a tüzérséget s ha utolérték, megfordult és továbbment. Később ismét megállt és tüzelte az üldözőkre. Vagy húsz versztányi utat tett meg így... Sok holtat és sebesültet hagytak az úton. A magyarok sírokat ástak az út szélén és sáncos kapáikkal hirtelen eltemették halottaikat. Keresztet is csináltak, cérnával kötötték össze két fűzfavesszőt, és azt a frissen hantolt sírra tették.

A váci ütközetnek vége lett. Katonáink még napnyugta előtt pihenésre tértek és nem üldözték tovább a magyarokat; hanem az egész hadosztály Eger felé indult, hogy útját állja Görgeynek. A mi hadosztályunk, akkor a mi ezredünkből, négy század dzsidásból, néhány század kozákból és könnyű

⁴ Ez a tábornok Nagysándor József volt. – *A fordító.*

ütegből állott. Görgey nyomában voltunk egész Miskolcig. Ugyan azon a máglyán főztük mi is a kását mellyel, kevéssel előbb ők levest főztek. Menet közben igen sok betegük és szökevényük esett foglyul; Miskolcig körülbelül kétszáz. Cserkov alezredes vezényelte ez útban a két század lovasságból és két ágyúból álló elővédet. Vakmerő ember volt, ment a maga esze után s egyszer váratlanul a magyarok hátvédjére bukkant és azt hittük, ezzel a kis erővel most pórul jár. Hát hirtelen egy tisztet küld a magyar parancsnokhoz a következő üzenettel: „Adjátok meg magatokat és tegyétek le a fegyvert, mert tízszer annyi sereg jön utánam, mint amennyien ti vagytok! Ezért küldtek előre, hogy ezt nektek megmondjam!” A magyar vezér ezt válaszolta: „Tudom jól, hányan vagytok! Élve foghatnálak el mindnyájotokat, de most nincs időm bajlódni veletek, mert Görgey után kell mennem. Azért hát: indulj!” A magyarokhoz küldött tiszt igen vígan tért vissza, mintha meg is vendégelték volna.

- Hát Miskolcnál nagy ütközet volt?

- Csak csetepaté volt az, uram! A negyedik hadtest verekedett össze a magyarokkal, mi csak az ütközet végére érkeztünk s összesen másfél óráig voltunk tűzben, fedezve a tüzérséget. Az a könnyű üteg, mely mellettünk volt, igen jól viselte magát Csertkov alezredes vezénylete alatt. Az alezredes, amint észrevette, hogy az ellenség jól céloz - ágyúival, azonnal helyt változtatott s ezt a manővert folytatta. Görgey azt kérdezte később a mi tisztjeinktől: Ki volt az az okos vezérek? Estére megvolt az ütközet; a magyarok visszavonultak, mi pedig ott töltöttük az éjjelt a csatatéren. Később Debrecen alatt álltunk meg.

- Hát ott mi volt?

- Hogy is mondjam, uram! Nem volt ott valami heves csata, de részünkre sikerrel végződött. Ez volt az utolsó csatánk a magyarokkal kik elcsüggedtek, mert hallották, milyen nagy számmal vagyunk. Tíz nap múlva letették a fegyvert.

Orosz és osztrák ellen bármily hősileg küzdöttek is, nem győzhettek; hiába ontották volna vérüket. Eleinte, mint rendesen, csak ágyúkkal folyt a tüzelés s nem kevés emberünk esett el. Meg kell adni, hogy célozni derekasan tudtak a magyar tüzerek. Később a mi balszárnnyunk kezdett rohamot intézni. Először a dzsidások indultak nekik, de a magyar katonaság, vagy amint ők magukat nevezték, „honvédek” puskatüzétől vissza kellett fordulniuk. Zavarba jöttek, futottak. A parancsnok oly dühbe jött, hogy magánkívül gyávának nevezte őket. De mit tehettek, mikor a magyar gyalogság a szőlőkertekből tüzelt rájuk. A dzsidások nagy része sértve érezte magát; leszálltak lovaikról gyalog mentek a honvédeknek és egytől-egyig ott veszték. Csak a cserkeszek és muzulmánok hozták zavarba az ellenséget végtelen ordításukkal. A szőlőkertek ellen is fordítottunk üteget és elűztük a legszívósabb csapatokat is. Hanem később nagy zavarba jutott seregünk. Debrecenen túl nagy mocsarak vannak s azokon töltött út vezet át. No, de hogy lehet egy egész hadsereg még hozzá ily tűzben egy szűk úton? Ez okból először lovasságunk vágatott neki a nagy mocsaraknak, és mennyien veszték oda! A magyarok mindenüket elszórták útközben, már nem volt rá szükségük; elfoglaltunk vagy kétszáz társzekeret is. Tizenöt versztnyire üldöztük az ellenséget. A poggyász, társzekererek elfoglalása nagy örömet okozott. A katonák, amint észrevették, rohantak a szekerekhez, s lóháton szúrtak fel kardjokra egy-egy kenyeret vagy egy darab szalonnát. Később a gyalogság is a városba vonult...

Csakhamar ezután megkezdődött az alkudozás. Mi is megőrültünk ennek, mert már igen kezdett fájni a fejünk ettől a győzelemtől. Világos alatt ment végbe a fegyverletétel. Sajnáltuk a derék vitézeket, a magyar népet. Higgye el uram, igen szívesen látták minden felé a mi tisztjeinket, nem úgy, mint az osztrákokat. Itt, Világos mellett, mikor már pihentünk s nemsokára indultunk vissza Lengyelország felé, napos voltam egy kapitánynál, ki egy úri ház vendége volt, s az előszobából sok mindent láthattam. A háziúr báró, a neje született grófnő volt;

két fiuk, ki a felkelők közt harcolt, épp akkor jött haza megsebesülve. Sok úrinő is volt együtt a háznál. Az öregasszony, a grófnő, a legszívesebb jóindulattal volt a kapitány iránt, ki kezét csókolta és az meg a homlokát mintha fia lett volna. Az ebédnél is mindenki a tiszturat éltette és ittak egészségére. Este zene volt, a maguk szokása szerint csárdást táncoltak. Később leültek, valami könyvből olvastak és erre a nők mind sírva fakadtak. Azt mondták abban a könyvben volt megírva, hogy az osztrák mily cudarul bánt velök.

Higgye el uram, nagyon vendégszerető nép a magyar. Ott, ha valaki utazik, bemegy valamelyik földesúr házába és szívesen látják, akár ismerős, akár nem. Az ismeretlen vendégtől még a nevét sem kérdi meg a házigazda, ha magától meg nem mondja.

- De hát a fegyverletételnél ott voltál, Petrov? - szakítottam félbe az obsitost.

- Ott voltam. Mi vettük át a magyaroktól a lovakat, a gyalogság pedig először a fegyvereket rakta fel a szekerekre, azután pedig a foglyok fedezete volt. Emlékezetes e nap rám nézve, mintha ma történt volna. Korán reggel a táborból Világos alá indultunk a magyarok elé. Többnyire dinnyeföldeken haladtunk és csak úgy tapostuk szét a jól termett gyümölcsöt. Az összetaposott dinnyékből különös illat párolgott. A dinnyeföldekről egyszerre roppant síkságra érkeztünk. Csak a látóhatár szélén kéklettek a hegyek körvonalai s húzódtak végig, mint valami rácsozat. Az idő pompás meleg volt, bár augusztus havában valánk. Az ég szinte rózsaszínűnek látszott, mitől aztán a puszták is nem zöldnek, de pirosba hajló kéknek tűnt föl. A síkra érve, csatarendbe álltunk és vártuk a magyarokat. Sokáig izzadtunk a nagy melegben míg végre feltűnt a magyarság. Körülbelül harmincezren sorakoztak. Közülünk azt hitték sokan, hogy ez a megadás is csel, és még utoljára talpra állnak és nekünk támadnak. De nem úgy volt. Tisztjeik jöttek a mi tisztjeinkhez s beszélgettek. Amint aztán megjött Rüdiger

gróf elővezette az egész vonalat. Az én hadnagyom a vezér kíséretében volt szolgálattételen, én meg vele és így láthattam sokat. Először mi vonultunk elő, aztán meg a magyarok is elővonultak. Görgey a kíséretével jött, ügetve, felénk és átadta a grófnak a jelentést, miközben tisztelgett. Sokáig beszélgettek itt egy helyen. A kardját is át akarta volna Görgey adni, oda is nyújtotta, de a gróf nem fogadta el.

- Milyen volt Görgey?

- Még fiatal ember, nem lehetett több 35 évesnél és nagyon egyszerűen volt öltözve: pirossujtásos fahéjszínű magyarka, térdig érő csizma. Tollal díszített szürke kerek hódkalap, válláról oly bőrtarisznya lógott, amelyet a tiszturak is hordanak. Senki sem hitte volna, hogy ez a magyarok fővezére. A kísérete, az aztán fényesen volt öltözködve! Voltak hímzett magyarkák, panyókára vetett menték, a fejeken kalapok, piros sipkák; a nyergeken selyemtakarók.

Úgy káprázott a szemünk, azt sem tudtuk hová nézzünk. A hadoszlopok közt láttam sok úrinőt is. Egypár közülük lóháton ült, féloldalt s hosszú ruha volt, rajtok de voltak olyanok, kik magyarkát viseltek a szoknya felett és piros sipkát a fejükön. Amint mondják, tényleges szolgálatban is volt számos nő.

Mennyi betegápoló volt a seregben, mert a magyar nők igen gondozták sebesültjeiket.

Először az orosz és magyar katonaság szalutált egymásnak. A magyarok - csupa udvariasságból, azt hiszem - meg is éljenezték Rüdiger grófot. Az egész olyan parádé félének látszott s nem is tűnt fel szememnek. Akkor kezdett megváltozni a jelenet, mikor a gróf körüllovagolta a hadoszlopokat és kiadta a rendeletet a fegyverletevésre, maga pedig hátrább vonult. A zene eddig harsogott, egyszerre elhallgatott. - Lábhoz! Kardot a hüvelybe! - volt a vezényszó. Egyszerre síri csend lett. - Zászlók előre! Lovasság szállj le! Fegyvert vedd át! - E szavak után a magyarok majdnem egyszerre káromkodtak. Ha el is voltak rá készülve, mégis szívükbe nyílt, mikor fegyverüktől kellett megválniuk. Egyik sóhajtván adta át, a másik

káromkodva csapta a földhöz, a harmadik kettétörte. Beszélük, hogy többen lovukat is agyonlőtték. Szörnyű zaj, moraj támadt. Sokan könnyeztek, zsebkendőikkel törülték szemüket. Hát még mikor a zászlókat adták át. Keresztet vetettek reá, össze-vissza csókolták... Szívem összeszorul, hacsak rá gondolok.

Petrov elhallgatott. Pár percig fel s alá járkált egyet sóhajtott és következőkép végezte: – Ennek is vége lett. Áadták lovaikat, fegyvereiket. Sokan azzal ámitották magukat, hogy közénk sorozzák őket. De bizony az osztrákok közé kerültek, hol – amint mondják – rosszul bántak velök.

Sokat beszéltünk mi ekkor a táborban a magyarokkal, és jó barátok is lettünk. Segítettek a lovainkat takarítani, dohánynyal traktáltak, pipával ajándékoztak meg. Mintha már a keserűséget is feledni kezdenék köztünk. Mennyi sok tréfás adomát beszéltek!

Mikor visszafelé jöttünk, egy hetet töltöttem Kassán. Egy beteg tisztet ide kísértem előre, s itt vártam be ezredemet. Ekkor több osztrák ezred is áthaladt. Milyen parádét csaptak! A zene harsogott. A csákók mellé zöld gallyakat tűztek, mintha csak a kivívott győzelmet ünnepelték volna... No, bizony.

A kötet szerzői

Vámos Eszter (1990) a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola „Európa és a magyarság a 18-20. században” program doktorjelöltje. Kutatási területe az orosz külpolitika, különös tekintettel I. Miklós uralkodásának időszakára, valamint a két világháború közötti Pécs társadalma és kultúrája. A MOSZT tagja, 2012-2014 között a kutatócsoport titkára.

Tagja a Magyar Történelmi Társulatnak, a Hajnal István Körnek és a Pécs Története Alapítványnak. Tanulmányai megjelentek korábbi MOSZT kötetekben, illetve más periodikában. Jelenleg helytörténeti kutatásokkal foglalkozik, a két világháború közötti Pécs történetét vizsgálja.

Dr. Bebesi György PhD, (1958) a Pécsi Tudományegyetem Újkortörténeti Tanszékének habilitált egyetemi docense, tanszékvezetőhelyettes, a Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport alapító vezetője. Kutatási területe a 19. századi orosz történelem, valamint a 19-20 század fordulója, különös tekintettel a konzervatív ideológiákra és a jobboldali, szélsőjobboldali mozgalmakra.

Tagja az MTA Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottságának, a Pécsi Akadémiai Bizottság Kelet és Közép-Európa Munkabizottságának, valamint több más hazai és nemzetközi tudományos szervezetnek, illetve szerkesztőbizottságának. A PTE-BTK Interdiszciplináris Doktoriskolája „Európa és a magyarság a 18-20. században” Doktori Program törzstagja, sorozatszerkesztője a MOSZT Könyvek és a MOSZT Füzetek című kiadványsorozatnak. Eddig 13 kötete és több mint száz publikációja jelent meg, ezek sorában tankönyvek, forráskiadványok, egyetemi jegyzetek, monográfiák, tanulmány és konferenciakötetek találhatók.

A MOSZT Könyvek sorozat korábban megjelent kötetei

(Sorozatszerkesztő: *Bebesi György*)

1. **„Önkényuralom, alkotmányosság, forradalom.”** Előadások és tanulmányok az első orosz forradalom 100 éves évfordulója alkalmából. **MOSZT Könyvek I.** Szerk.: *Polgár Tamás*. PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola, Európa és a Magyarság Doktori Program, MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2006.
2. **Azef levelei: 1893–1917. „Pizma Azefa: 1893–1917” (Egy kettősügynök hagyatékából) Forráskiadvány.** **MOSZT Könyvek 2.** Szerk.: *Kolontári Attila – Lengyel Gábor*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Pécs-Budapest, 2008.
3. **Utak és alternatívák. Előadások és tanulmányok az 1917-es orosz forradalom 90 éves évfordulójára alkalmából.** **MOSZT Könyvek 3.** Szerk.: *Lengyel Gábor*, társszerk.: *Kolontári Attila*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport – Történész Céh Egyesület, Pécs, 2009.
4. **„Afganisztán - 1979 - 89 - 99 - 2009” Konferenciakötet.** **MOSZT Könyvek 4.** Szerk.: *Dávid Ferenc – Kolontári Attila – Lengyel Gábor*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2010.
5. **Bebesi György: A roskatag kolosszus bukása: Oroszország története a 19. században, 1801–1914.** **MOSZT Könyvek 5.** Szerk.: *Lengyel Gábor*, társszerk.: *Kolontári Attila*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2011.

6. **Európa peremén. Válogatott írások Oroszország és a Szovjetunió történetéről. MOSZT Könyvek 6. Kutatási Füzetek 18.** Sorozatszerk.: *Fischer Ferenc – Ormos Mária – Harsányi Iván*. Szerk.: *Bebesi György – Lengyel Gábor*. PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola – MOSZT Kutatócsoport Pécs, 2013.
7. **Háborúk és békekötések a 18–20. századi orosz-szovjet történelemben. MOSZT Könyvek 7.** Szerk.: *Máté Zsolt*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2014.
8. **Európa Perifériáján. MOSZT Könyvek 8.** Szerk.: *Bene Krisztián*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2015.
9. *Bene Krisztián: A Nagy Károly hadosztály. A Waffen-SS francia önkénteseinek harcai a keleti hadszíntéren. MOSZT Könyvek 9.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2016.
10. **De Disciplina "Rusistica" I. Magyar ruszisták a hazai történeti ruszisztikáról. MOSZT Könyvek 10.** Szerk.: *Csurgai Zoltán – Huszár Mihály*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2017.
11. **Új nemzedék. MOSZT Könyvek 11.** Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Csurgai Zoltán*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2018.
12. *V. Molnár László: Ruszisztikai és magyar-orosz kapcsolattörténeti írások (1711–1848). Válogatás tíz év cikkeiből (2008–2018). MOSZT Könyvek 12.* Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Csurgai Zoltán*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2019.
13. *Bárdonicsek Dominika: A szovjet büntetés-végrehajtás egy sajátos válfaja: a Gulág női táborai (1934–1953). MOSZT Könyvek 13.* Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Csurgai Zoltán*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2019.

14. **Fiatal Kutatók Fóruma. MOSZT Könyvek 14.** Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Csurgai Zoltán*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2019.
15. **Saáry Gábor Levente: A magyar gépkocsizó gyalogság létrejötte és szerepe az 1941. évi Szovjetunió elleni hadműveletekben. MOSZT Könyvek 15.** Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Csurgai Zoltán*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2019.
16. **Bodor Mária: Az orosz medve a Vezúvra tekint. Az orosz–nápolyi-szicíliai diplomáciai kapcsolatok nemzetközi összefüggései és helye I. Sándor (1801–1825) európai ügyekben követett politikájában. MOSZT Könyvek 16.** Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Csurgai Zoltán – Somogyi Bianka*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2020.
17. **Forradalmak és kölcsönhatások 1917. Orosz Birodalom – Szovjetunió – Oroszország. MOSZT Könyvek 17.** Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Bárdonics Dominika*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2020.
18. **Schrek Katalin: A keleti kérdés válságainak kezelése az angol-orosz kapcsolatok viszonyrendszerében. Konceptiók, mechanizmusok és azok színterei (1821–1841). MOSZT Könyvek 18.** Szerk.: *Bene Krisztián*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2020.

**A MOSZT Füzetek sorozat
korábban megjelent kötetei**
(Sorozatszerkesztő: *Bebesi György*)

1. *Kolontári Attila: Alekszej von Lampe, Vrangel báró katonai képviselője Magyarországon. MOSZT Füzetek 1.* Szerk.: *Kopasz Zsanett – Bene Krisztián.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2015.
2. *Zsemlye János: Följegyzések Nagy Péter katonai modernizációjáról és európai külpolitikájáról (1695–1721). MOSZT Füzetek 2.* Szerk.: *Bene Krisztián.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2016.
3. *Szunomár Szabolcs: Georgij Zsukov életpályája és katonai tevékenysége. MOSZT Füzetek 3.* Szerk.: *Bene Krisztián.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2016.
4. *Bene Krisztián: Lotaringiai kereszt és vörös csillag. A Szabad Franciaország és a Szovjetunió közötti kapcsolatok a második világháborúban. MOSZT Füzetek 4.* Szerk.: *Csurgai Zoltán.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2017.
5. *Mohai-Kakasy Bernadett: Anglia Oroszország-képe a 17. század második felében két forrás alapján. MOSZT Füzetek 5.* Szerk.: *Bene Krisztián – Kolontári Attila – Csurgai Zoltán.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2018.
6. *Bene Krisztián: Idegen lobogók alatt. Mozaikok a Szovjetunió elleni német hadjáratban részt vevő külföldi kontingensek történetéből. MOSZT Füzetek 6.* Szerk.: *Bárdonicsek Dominika – Bebesi György.* PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2020.

